

รายงานการวิจัย

เรื่อง

รูปแบบการสร้างเสริมการเป็นพลเมืองดีของนักเรียนเชิงพุทธบูรณาการ
The Model of Students' Good Citizenship Enhancement Integrating
Buddhism

โดย

พระอนุสรณ์ กิตติวณโณ, ดร.

พระศักดิ์ธัช สัมโร, ดร.

ผู้ช่วยศาสตราจารย์เกรียงศักดิ์ ฟองคำ

นายอภิชา สุขจีน

มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย วิทยาเขตแพร่

พ.ศ.2563

ได้รับทุนอุดหนุนการวิจัย จากกองทุนวิจัยและวิชาการ
มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย วิทยาเขตแพร่

MCURS 610763013

รายงานการวิจัย

เรื่อง

รูปแบบการสร้างเสริมการเป็นพลเมืองดีของนักเรียนเชิงพุทธบูรณาการ
The Model of Students' Good Citizenship Enhancement Integrating
Buddhism

โดย

พระอนุสรณ์ กิตติวณโณ, ดร.

พระศักดิ์ิธัช ส้วโร, ดร.

ผู้ช่วยศาสตราจารย์เกรียงศักดิ์ ฟองคำ

นายอภิชา สุขจีน

มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย วิทยาเขตแพร่

พ.ศ.2563

ได้รับทุนอุดหนุนการวิจัย จากกองทุนวิจัยและวิชาการ
มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย วิทยาเขตแพร่

MCURS 610763013

(ลิขสิทธิ์เป็นของมหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย วิทยาเขตแพร่)

ชื่อรายงานการวิจัย:	รูปแบบการสร้างเสริมการเป็นพลเมืองดีของนักเรียน เชิงพุทธบูรณาการ
ผู้วิจัย:	พระอนุสรณ์ กิตติวัฒนโณ, ดร. พระศักดิ์ธิช ส่วโร, ดร. ผศ.ดร.เกรียงศักดิ์ ฟองคำ นายอภิชา สุขจีน
ส่วนงาน:	มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย วิทยาเขตแพร่
ปีงบประมาณ:	2563
ทุนอุดหนุนการวิจัย:	มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย วิทยาเขตแพร่

บทคัดย่อ

การวิจัยนี้มีวัตถุประสงค์ 3 ประการ คือ 1) เพื่อศึกษาแนวคิดทฤษฎีเกี่ยวกับรูปแบบและการเสริมสร้างความเป็นพลเมืองดีของนักเรียน 2) เพื่อสร้างรูปแบบการเสริมสร้างความเป็นพลเมืองดีเชิงพุทธบูรณาการ 3) เพื่อศึกษาผลการใช้รูปแบบการเสริมสร้างความเป็นพลเมืองดีของนักเรียนเป็นการวิจัยแบบผสมผสานวิธี ทั้งเชิงปริมาณ และเชิงคุณภาพ

ผลการวิจัยพบว่า

ข้อมูลเกี่ยวกับบทบาทการเป็นพลเมืองดีของนักเรียน โดยภาพรวมอยู่ในระดับปานกลาง ($\mu = 3.48$ $\sigma = 0.01$) เมื่อพิจารณาเป็นรายด้าน พบว่า ด้านความรับผิดชอบต่อตนเองและสังคม อยู่ในระดับปานกลาง ($\mu = 3.49$ $\sigma = 0.06$) รองลงมา คือ ด้านเคารพผู้อื่น อยู่ในระดับปานกลาง ($\mu = 3.47$, $\sigma = 0.01$)

รูปแบบการสร้างเสริมการเป็นพลเมืองดีของนักเรียนเชิงพุทธบูรณาการ มีเป้าหมายเพื่อสร้างเสริมบทบาทหน้าที่การเป็นพลเมืองดีของนักเรียนทั้ง ๒ ด้าน คือ ด้านความรับผิดชอบต่อตนเอง สังคม และด้านการเคารพผู้อื่น คณะผู้วิจัยได้สร้างรูปแบบจากกรอบของการศึกษาเอกสาร ตำราทางวิชาการ เกี่ยวกับบทบาทหน้าที่การเป็นพลเมืองดีบูรณาการกับแนวคิดตามแนวพระพุทธศาสนา และการที่ลงพื้นที่เก็บข้อมูลด้วยการสอบถาม และการสัมภาษณ์ จนได้รูปแบบการสร้างเสริมการเป็นพลเมืองดีของนักเรียนเชิงพุทธบูรณาการ ที่เป็นรูปแบบกิจกรรมอบรมภายใต้กรอบแนวคิดตามหลักไตรสิกขา คือ ศีล สมาธิ และปัญญา

ผลการใช้รูปแบบการสร้างเสริมการเป็นพลเมืองดีของนักเชิงพุทธบูรณาการ โดยภาพรวมอยู่ในระดับปานกลาง ($\mu = 3.48$ $\sigma = 0.01$) หลังการใช้รูปแบบการสร้างเสริมการเป็นพลเมืองดีของนักเรียนเชิงพุทธบูรณาการ พบว่า นักเรียนมีการปรับเปลี่ยนพฤติกรรมอยู่ในระดับมาก ($\mu = 4.22$, σ

= 0.01) แสดงให้เห็นถึงการปรับเปลี่ยนพฤติกรรมของนักเรียนและการรับผิดชอบในบทบาทหน้าที่เพิ่มขึ้น

Research title:	The Model of Students' Good Citizenship Enhancement Integrating Buddhism
Researchers:	Phra Anusorn Kittiwanno, Dr., Phra Sakditat Sangvaro, Dr., Assist.Prof. Dr. Kriengsak Fongkum, Mr. Apicha Sukjeen
Department:	Mahachulalongkornrajavidyalaya, Phrae Campus
Fiscal year:	2020
Research Scholarship Sponsor:	Mahachulalongkornrajavidyalaya, Phrae Campus

Abstract

This study, applied mixed-method research design, aimed to 1. Investigate theories and concepts related to model of enhancing students' good citizenship, 2. Construct good citizenship model integrating Buddhism, and study results of using good citizenship model integrating Buddhism with students.

The results revealed as follows.

The overview of students' role of being good citizen was at average level ($\mu = 3.48$ $\sigma = 0.01$). The finding also indicated that the 2 aspects; social and personal responsibility' ($\mu = 3.49$ $\sigma = 0.06$) and respecting others ($\mu = 3.47$, $\sigma = 0.01$) were at average level respectively.

The constructed model aimed to enhance students' good citizenship roles, consisted of 2 aspects; social and personal responsibility and respecting others. The model, based on roles of good citizenship's concepts, was constructed by integrating Buddhist thoughts. After that, the data were collected by using questionnaire and interview in order to create training activity based on concept of the Threefold Training; morality, concentration, and wisdom.

The results of applying the model, in the overview, was at average level ($\mu = 3.48$ $\sigma = 0.01$). After using the model, students' behavior changed positively at high level ($\mu = 4.22$, $\sigma = 0.01$), which means they have more personal responsibility.

กิตติกรรมประกาศ

งานวิจัยฉบับนี้สำเร็จลงได้ด้วยดี ด้วยความอนุเคราะห์จากมหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย วิทยาเขตแพร่ ที่ได้อนุมัติงบประมาณเพื่อในการสนับสนุนบุคลากรได้ผลิตผลงานทางวิชาการ และเป็นการบริการวิชาการแก่สังคม อนึ่งต้องขออนุโมทนาผู้อำนวยการโรงเรียนท่าข้ามวิทยา พร้อมด้วยครู และนักเรียนที่ให้ข้อมูลสำคัญอันเป็นประโยชน์ในการศึกษารูปแบบการสร้างเสริมการเป็นพลเมืองดีของนักเรียนเชิงพุทธบูรณาการณ ที่

คณะผู้วิจัยหวังเป็นอย่างยิ่งว่า ผลงานวิจัยเรื่องนี้จะประโยชน์ต่อผู้ที่มีความสนใจใคร่ศึกษาตามสมควร หากมีข้อมูลอันเป็นประโยชน์ขาดตกบกพร่องหรือผิดพลาดประการใด คณะผู้วิจัยขอภัยในความบกพร่องนั้นและยินดีน้อมรับคำแนะนำด้วยความเต็มใจยิ่ง

พระอนุสรณ์ กิตติวิญญู,ดร. และคณะ

๑๕ กันยายน ๒๕๖๓

สารบัญ

เรื่อง	หน้า
บทคัดย่อภาษาไทย	ก
บทคัดย่อภาษาอังกฤษ	ข
กิตติกรรมประกาศ	ค
สารบัญ	ง
บทที่ 1 บทนำ	1
1.1 ความเป็นมาและความสำคัญของปัญหาการวิจัย	1
1.2 วัตถุประสงค์ของการวิจัย	5
1.3 ปัญหาที่ต้องการทราบ	5
1.4 ขอบเขตของการวิจัย	6
1.5 คำนิยามศัพท์ที่ใช้ในการวิจัย	6
1.6 ทบทวนเอกสารและงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง	7
1.7 ระเบียบวิธีการวิจัย	11
1.8 กรอบแนวคิดของการวิจัย	13
1.9 ประโยชน์ที่คาดว่าจะได้รับ	14
บทที่ 2 ทบทวนเอกสารและงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง	15
2.1 บทบาทหน้าที่การเป็นพลเมืองดี	15
2.2 แนวคิดเกี่ยวกับรูปแบบ	22
2.3 ไตรสิกขากับการสร้างเสริมการเป็นพลเมือง	26
บทที่ 3 วิธีดำเนินการวิจัย	45
3.1 รูปแบบการวิจัย	45
3.2 ขอบเขตพื้นที่ประชากรและกลุ่มตัวอย่าง	46
3.3 เครื่องมือที่ใช้ในการวิจัย	46
3.4 การทดสอบเครื่องมือ	47
3.5 การเก็บรวบรวมข้อมูล	48

	3.6 การวิเคราะห์ข้อมูล	48
บทที่ 4	ผลการวิเคราะห์ข้อมูล	49
	4.1 สัญลักษณ์ที่ใช้ในการวิเคราะห์ข้อมูล	49
	4.2 ผลการวิเคราะห์	49
	4.3 วิเคราะห์ผลการใช้รูปแบบการสร้างเสริมการเป็นพลเมืองดีของนักเรียน เชิงพุทธบูรณาการ	56
บทที่ 5	สรุปอภิปรายผลและข้อเสนอแนะ	62
	5.1 สรุปผลการวิจัย	62
	5.2 อภิปรายผลการวิจัย	63
	5.3 ข้อเสนอแนะ	64

บรรณานุกรม

ประวัติผู้วิจัย

บทที่ 1

บทนำ

1.1 ความเป็นและความสำคัญของปัญหาการวิจัย

การเปลี่ยนแปลงทางด้านวิชาการเกิดขึ้นอย่างรวดเร็ว ความทันสมัยทางเทคโนโลยีสารสนเทศ ความเปลี่ยนแปลงทางด้านเศรษฐกิจและการเมืองตลอดจนการเปลี่ยนแปลงด้านการจัดการศึกษา ตามพระราชบัญญัติการศึกษาแห่งชาติ พ.ศ. 2542 มีผลทำให้สถาบันอุดมศึกษาจำเป็นต้องปฏิรูปการศึกษาโดยการพัฒนาเนื้อหาสาระ และกระบวนการเรียนการสอนโดยเฉพาะการพัฒนาหลักสูตรและกระบวนการเรียนการสอนให้ทันต่อสถานการณ์ เพื่อสนองความต้องการของบุคคลและสังคม ทั้งสาระของหลักสูตรทั้งที่เป็นวิชาการและวิชาชีพต้องมุ่งพัฒนาคนให้มีความสมดุลทั้งด้านความรู้ ความคิด ความสามารถความดีงามและความรับผิดชอบต่อสังคม โดยที่หลักสูตรการศึกษาระดับอุดมศึกษา ยังมีความมุ่งหมายเฉพาะที่จะพัฒนาวิชาการ วิชาชีพชั้นสูงและการค้นคว้าวิจัยเพื่อพัฒนาองค์ความรู้และพัฒนาสังคม (มาตรา 28) ดังนั้นการพัฒนาหลักสูตรระดับปริญญาตรี ควรมีจุดมุ่งหมายเพื่อพัฒนาหรือส่งเสริมความเป็นมนุษย์ที่สมบูรณ์มุ่งเตรียมความพร้อมด้านสติปัญญาให้มีความสำคัญกับทักษะที่เป็นเครื่องมือการเรียนรู้ในสังคมข้อมูลข่าวสาร¹

อนึ่ง ใจความสำคัญที่ปรากฏใน “พระราชบัญญัติการศึกษาแห่งชาติ พ.ศ. 2542 แก้ไขเพิ่มเติม (ฉบับที่ 2) พ.ศ. 2545 หมวดที่ 1 บททั่วไป ความมุ่งหมายและหลักการ (มาตราที่ 6) ได้กล่าวไว้ว่า การจัดการศึกษาต้องเป็นไปเพื่อพัฒนาคนไทยให้เป็นมนุษย์ที่สมบูรณ์ทั้งร่างกาย จิตใจ สติปัญญา ความรู้ และคุณธรรม มีจริยธรรมและวัฒนธรรมในการดำรงชีวิต สามารถอยู่ร่วมกับผู้อื่นได้อย่างมีความสุข² ซึ่งสอดคล้องกับแผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ ฉบับที่ 11 (พ.ศ.2555 – 2559) ยังคงยึดมั่นในการพัฒนาโดยยึด “คน” หรือมนุษย์เป็นศูนย์กลาง และให้ความสำคัญในการพัฒนาศักยภาพทางด้านความคิดคุณธรรมและจริยธรรม ดังนั้น จึงมีเป้าหมายหลักอยู่ที่การพัฒนาคนไทยทุกกลุ่มวัย ทั้งในด้าน กาย ใจ สติปัญญา อารมณ์ คุณธรรมและจริยธรรม ทั้งนี้ เพื่อนำไปสู่ความ

¹ สมหวัง พิธิยานุวัฒน์, บทสรุปของผู้บริหารโครงการศึกษาวิจัยเรื่อง การปฏิรูปการเรียนการสอนระดับอุดมศึกษา. (กรุงเทพมหานคร: CURS ภาลาตพรวัว, 2544), หน้า 2.

² สำนักงานคณะกรรมการการศึกษาแห่งชาติ สำนักนายกรัฐมนตรี, พระราชบัญญัติการศึกษาแห่งชาติ พ.ศ. 2542 และแก้ไขเพิ่มเติม ฉบับที่ 2 พ.ศ. 2545, (กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์สำนักงานคณะกรรมการการศึกษาแห่งชาติ, 2545), หน้า 14.

อยู่เย็นเป็นสุขของสังคม³ เพื่อให้การพัฒนาสังคมประเทศชาติให้มีประสิทธิภาพและเดินไปข้างหน้าได้อย่างมีประสิทธิภาพและต่อเนื่อง รัฐบาลจึงได้กำหนดนโยบายและแผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ ฉบับที่ 12 (พ.ศ. 2560-2564) โดยยึด “คนเป็นศูนย์กลางการพัฒนา” มุ่งสร้างคุณภาพชีวิตและสภาวะที่ดีสำหรับคนไทย พัฒนาคอนให้มีความเป็นคนที่สมบูรณ์ มีวินัย ใฝ่รู้ มีความรู้ ทักษะ มีความคิดสร้างสรรค์ มีทัศนคติที่ดี รับผิดชอบต่อสังคม มีจริยธรรมและคุณธรรม พัฒนาคอนทุกช่วงวัย และเตรียมความพร้อมเข้าสู่สังคมผู้สูงอายุอย่างมีคุณภาพ รวมถึงการสร้างคนให้ใช้ประโยชน์และอยู่กับสิ่งแวดล้อมอย่างเกื้อกูล อนุรักษ์ ฟื้นฟู ใช้ประโยชน์ทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมอย่างเหมาะสม⁴

ดังนั้น เพื่อเป็นการสนองต่อนโยบายการพัฒนาคนของรัฐบาลตั้งข้างต้น กระทรวงศึกษาธิการ จึงได้มีแนวคิดเกี่ยวกับหลักสูตรและกระบวนการเรียนรู้ โดยให้จัดกระบวนการเรียนรู้ที่ก่อให้เกิดค่านิยมที่พึงประสงค์ สร้างอุดมการณ์รักชาติ ศาสน์ กษัตริย์ มีคุณธรรม จริยธรรม ทำนุบำรุงศิลปวัฒนธรรม การอยู่ร่วมกันอย่างสันติสุข ปฏิเสธสิ่งเสพติด และการทุจริตคอร์รัปชัน โดยจัดทำแผนพัฒนาการศึกษาของกระทรวงศึกษาธิการ ฉบับที่ 12 (พ.ศ. 2560-2564) สำหรับเป็นเครื่องมือในการกำกับทิศทางการปฏิบัติงานของส่วนราชการในสังกัดกระทรวงศึกษาธิการ และน้อมนำหลักปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียงมาประยุกต์ใช้เป็นกรอบในการดำเนินงาน เพื่อสร้างผลผลิตผลลัพธ์ให้เกิดกับผู้เรียนอย่างมีคุณภาพ ซึ่งจุดเด่นประการหนึ่งของแผนพัฒนาการศึกษาฯ ฉบับนี้ คือ การกำหนดเป้าหมายด้านคุณภาพ ที่ได้ให้ความสำคัญต่อระดับความสำเร็จด้านผลสัมฤทธิ์ทางการเรียนควบคู่กับระดับความสำเร็จที่ชัดเจนในการพัฒนาคุณธรรม จริยธรรม และความเป็นพลเมืองของผู้เรียน เพื่อให้การพัฒนาผู้เรียนตามแผนฯ ดังกล่าว มีความสอดคล้องกับทิศทางการพัฒนาประเทศในช่วงของแผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ ฉบับที่ 12 (พ.ศ. 2560-2564) นอกจากนี้ แผนพัฒนาการศึกษาฯ ดังกล่าว ได้มีการกำหนดยุทธศาสตร์ไว้หลายประการ เพื่อให้ทุกภาคส่วนที่เกี่ยวข้องนำไปขับเคลื่อนสู่การปฏิบัติอย่างเป็นรูปธรรม และให้บรรลุผลสำเร็จต่อคุณภาพของผู้เรียนในส่วนของยุทธศาสตร์ที่สนองต่อพันธกิจด้านการยกระดับคุณภาพและมาตรฐานการศึกษาทุกระดับ/ประเภทสู่สากล ได้มีการกำหนดเป็นยุทธศาสตร์การพัฒนาการศึกษาฯ ที่ 1 : ยุทธศาสตร์พัฒนาหลักสูตร กระบวนการเรียนการสอน การวัดและประเมินผล และกำหนดตัวชี้วัด “ร้อยละคะแนนเฉลี่ย

³ สำนักงานคณะกรรมการพัฒนาการเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ (2554), แผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ ฉบับที่ 11, (2555 – 2559), หน้า 18-22.

⁴ สำนักงานคณะกรรมการพัฒนาการเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ สำนักนายกรัฐมนตรี, แผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ ฉบับที่ 12 (พ.ศ. 2560-2564), ประกาศ ณ วันที่ 29 ธันวาคม พ.ศ. 2549, หน้า 4.

ของผู้เรียนทุกระดับการศึกษาที่มีความเป็นพลเมือง”⁵ เพื่อสะท้อนให้ถึงการบรรลุผลสำเร็จภายใต้แผนพัฒนาการศึกษาฯ ฉบับนี้

ดังนั้น เพื่อให้การศึกษามีผลการดำเนินงานภายใต้แผนพัฒนาการศึกษาของกระทรวงศึกษาธิการ ฉบับที่ 12 (พ.ศ. 2560-2564) ในตัวชี้วัด “ร้อยละคะแนนเฉลี่ยของผู้เรียนทุกระดับการศึกษาที่มีความเป็นพลเมือง” ประจำปีงบประมาณ พ.ศ. 2560 เป็นไปด้วยความเรียบร้อย ได้รับข้อมูลที่ครบถ้วนอย่างชัดเจนและมีคุณภาพ สำนักนโยบายและยุทธศาสตร์ สป. จึงเห็นควรให้มีการศึกษาความเป็นพลเมืองของผู้เรียนในสถานศึกษาสังกัดกระทรวงศึกษาธิการ ประจำปีงบประมาณ พ.ศ.2560 เพื่อนำผลการศึกษาค้นคว้าไปใช้ประโยชน์เป็นสารสนเทศสำคัญสำหรับประกอบการพัฒนาแนวทางการจัดการเรียนรู้และการบริหารจัดการสถานศึกษาของครู ผู้บริหารสถานศึกษาและผู้เกี่ยวข้องในการส่งเสริมคุณลักษณะความเป็นพลเมืองของผู้เรียนทุกช่วงชั้นได้อย่างเหมาะสม นอกจากนี้ ยังเป็นข้อมูลสำคัญเพื่อประกอบการวิเคราะห์ถึงระดับความสำเร็จของการดำเนินงานตามแผนพัฒนาการศึกษาฯ ในด้านการพัฒนาหลักสูตร กระบวนการเรียนการสอน และการวัดประเมินผลซึ่งจะเป็นประโยชน์ต่อกระทรวงศึกษาธิการในการนำไปประกอบการพิจารณาวางแผนกำหนดแนวทางการจัดหลักสูตร กระบวนการเรียนการสอน และการวัดและประเมินผลทางการศึกษาในภาพรวมของประเทศได้อย่างเหมาะสม อันจะส่งผลดีต่อกระบวนการพัฒนาเยาวชน นักเรียน และนักศึกษาให้เป็นพลเมืองและพลโลกที่ดี เป็นกำลังสำคัญในการพัฒนาประเทศต่อไป⁶

จากนโยบายดังกล่าว อาจเป็นการสะท้อนให้เห็นถึงพฤติกรรมของเด็กหรือเยาวชนที่มีพฤติกรรมในทางไม่พึงประสงค์ของสังคม ที่ขาดการควบคุมตนเองและอาจนำไปสู่การทำลายสิทธิของผู้อื่น เนื่องจากเป็นวัยที่กำลังอยู่ในช่วงหัวเลี้ยวหัวต่อ เป็นระยะที่มีการพัฒนาในด้าน ร่างกาย อารมณ์ สังคมและสติปัญญา จากพัฒนาการเหล่านี้ ทำให้เด็กวัยรุ่นมีพฤติกรรมความก้าวร้าวรุนแรงมากขึ้น เนื่องจากอารมณ์ของวัยรุ่นจะมีการเปลี่ยนแปลงได้ง่าย และในปัจจุบันมีแนวโน้มไปในลักษณะก้าวร้าวรุนแรงถึงระดับสูงและแสดงออกในทิศทางที่ไม่ถูกต้อง⁷ ดังนั้น หากเด็กและเยาวชนขาดภูมิคุ้มกันและขาดการอบรม ขาดการดูแล ขาดการชี้แนะจากผู้ปกครอง ครู อาจารย์ ก็อาจทำให้ค่านิยม ทศนคติ รวมทั้งการพฤติกรรมเบี่ยงเบนไปจากมาตรฐานอันดีงามของสังคมได้ นอกจากนี้ การพัฒนาที่แยกส่วนขาดความเชื่อมโยงระหว่าง บ้าน วัด โรงเรียน (บวร) ทำให้เยาวชนขาดสิ่งยึด

⁵ สำนักงานปลัดกระทรวงศึกษาธิการ กระทรวงศึกษาธิการ, แผนพัฒนาการศึกษาของกระทรวงศึกษาธิการฉบับที่ 12 (พ.ศ. 2560 - 2564), หน้า 51-52.

⁶ สำนักนโยบายและยุทธศาสตร์ สำนักงานปลัดกระทรวงศึกษาธิการ, รายงานการวิจัย, การศึกษาความเป็นพลเมืองของผู้เรียนในสถานศึกษาสังกัดกระทรวงศึกษาธิการ, (ม.ป.พ. พ.ศ.2560).

⁷ สุนีย์ อธิวิรุฬห์, การศึกษารายกรณีนักเรียนที่มีพฤติกรรมก้าวร้าวในเขตกรุงเทพมหานคร, รายงานการวิจัย, (จิตวิทยาการแนะแนว), (บัณฑิตวิทยาลัย: มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ, 2542).

เหนี่ยวจิตใจ ขาดการนำหลักธรรมมาปรับใช้ในการดำเนินชีวิต เยาวชนเติบโตขึ้นจนอายุย่างเข้าสู่ วัยรุ่น ซึ่งถือเป็นช่วงหัวเลี้ยวหัวต่อของชีวิต เนื่องจากมีการเปลี่ยนแปลงทั้งทางร่างกาย จิตใจ และ สังคม ทำให้เกิดความสับสนในบทบาทและหน้าที่ของตน รวมถึงวิจาร์ณญาณในการประพฤติปฏิบัติตน ตลอดจนความรับผิดชอบต่อสังคม ความเป็ยงเบนทางพฤติกรรมของเด็กและเยาวชนที่เกิดขึ้นดูเหมือน จะทวีความรุนแรงขึ้นทุกขณะ ไม่ว่าจะเป็นปัญหาด้านการก่ออาชญากรรม การข่มขืน การละเมิดทาง เพศ และการก่อเรื่องทะเลาะวิวาททำร้ายร่างกายกันถึงแก่ชีวิต⁸

พฤติกรรมหรือการกระทำ ในมิติทางพระพุทธศาสนาเรียกว่า “กรรม” ซึ่งมีความหมาย เป็นกลางๆ ใช้ได้ทั้งในทางดีและไม่ดี ถ้าประพฤติปฏิบัติดีเรียกว่า กุศลกรรม ถ้าประพฤติปฏิบัติไม่ดี เรียกว่า อกุศลกรรม เป็นพฤติกรรมที่แสดงออกใน 3 ลักษณะ คือ กายกรรม วจีกรรม และมโนกรรม พระพุทธเจ้าได้ตรัสความหมายของกรรมไว้ในนิพพานสูตรว่า “ภิกษุทั้งหลาย เพราะอาศัยเหตุนี้ว่า เรา กล่าวว่เจตนาเป็นตัวกรรม บุคคลคิดแล้วจึงกระทำด้วยกาย วาจา และใจ”⁹ พระพุทธศาสนาถือว่ การแสดงออกของมนุษย์ทุกอย่างถือว่กรรม ไม่ว่าจะเป็นทางกาย วาจา ใจ ในบรรดากรรมทั้ง 3 นี้ กรรมที่เกิดทางใจถือว่มีผลมากกว่ากรรมที่เกิดทางกาย และทางวาจา เพราะกรรมทางใจเป็นสาเหตุ ให้บุคคลคนกระทำกรรมทางกายและพูดออกมาทางวาจา ดังพุทธพจน์ว่ “ตปัสสิบรรดากรรมทั้ง 3 ประการนี้จำแนกแยกเป็นอย่งนี้เราบัญญัติ มโนกรรมว่ มีโทษมากกว่า ในการทำกรรมชั่วในการ ประพฤติกรรมชั่วมิใช่กายกรรมหรือวจีกรรม”¹⁰ พฤติกรรมหรือการกระทำทางกาย วาจา และใจ ในทางดีหรือไม่ดีก็ตาม ถือว่เป็นผลผลิตที่จะติดตามตัวเราไปตลอด ในพระไตรปิฎก ได้จำแนกแจกแจงประเภทของกรรมแล้ว ยังได้แบ่งระยะเวลาการให้ผลของกรรมด้วย ดังปรากฏในนิพเพธิกสูตรว่ “วิบากแห่งกรรมเป็นอย่งไร คือ เรากล่าววิบากแห่งกรรมว่ มี 3 ประเภท คือ 1. กรรมที่พึงเสวยใน ปัจจุบัน 2. กรรมที่พึงเสวยในชาติถัดไป 3. กรรมที่พึงเสวยในชาติต่อไป”¹¹ ที่เกิดจากผลกรรมหรือ การกระทำที่ได้ทำเอาไว้ในอดีตและปัจจุบัน หมายความว่า พฤติกรรมหรือการกระทำที่จะนำไปสู่ ความก้าวร้าวรุนแรงนั้น เกิดจากการกระทำ หรือกรรมทั้ง 3 ประการ กล่าวคือ พฤติกรรมทางกาย พฤติกรรมทางวาจา และ พฤติกรรมหรือความคิดที่แฝงอยู่ภายใต้จิตใจ หรือเรียกอีกอย่งหนึ่งก็คือ อกุศลมูล พฤติกรรมดังกล่าวเมื่อปฏิบัติหนักไปทางใดทางหนึ่งอันเป็นปกติประจำอยู่ในสันดาน พันเพ

⁸ ลัดดา ตั้งสุภาชัย, **ทศวรรษการเฝ้าระวังทางวัฒนธรรม**, (กรุงเทพมหานคร : ศูนย์เฝ้าระวังทางวัฒนธรรม, 2553), หน้า 52-53.

⁹ ดุรายละเอียดใน อง.ฉก.ก. (ไทย) 22/63/577.

¹⁰ ดุรายละเอียดใน ม.ม. (ไทย) 13/57/55.

¹¹ รายละเอียดใน อง.ฉก.ก. (ไทย) 22/63/577.

ของจิต อุปนิสัย พื้นนิสัย ตัวความประพฤติเรียกว่า จริยา บุคคลผู้มีความประพฤติอย่างนั้น ๆ เรียกว่า จริต¹²

จากหลักการ แนวคิดข้างต้น คณะผู้วิจัยเห็นความสำคัญในการส่งเสริมและพัฒนา นักเรียนให้เป็นพลเมืองที่ดีตามนโยบายของภาครัฐ โดยการนำหลักการและแนวคิดทาง พระพุทธศาสนา มาบูรณาการในการสร้างรูปแบบกิจกรรมเพื่อเสริมสร้างทักษะการเรียนรู้ ในด้าน ความคิด ทักษะคิด ความเชื่อที่มีต่อบทบาทหน้าที่และความสำคัญของการเป็นพลเมืองที่ดี ให้อยู่บน พื้นฐานของเหตุผล และสร้างจิตสำนึกให้นักเรียนยึดมั่นในคุณธรรม จริยธรรมตามหลักธรรมคำสอน ทางพระพุทธศาสนา และอาจเป็นประโยชน์ต่อหน่วยงานที่รับผิดชอบในด้านการศึกษาทั้งภาครัฐและ เอกชน ในการช่วยกันวางแผนหรือกำหนดทิศทางในการรับผิดชอบต่อหน้าที่ของเด็กและเยาวชนให้อยู่ ในกฎระเบียบทางสังคม และสามารถดำเนินชีวิตในยุคนี้ได้อย่างมีความสุข ถูกต้องสมควรแก่วัยสืบต่อไป

1.2 วัตถุประสงค์ของการวิจัย

การวิจัยครั้งนี้มีวัตถุประสงค์ คือ

- 1.2.1 เพื่อศึกษาแนวคิดทฤษฎีเกี่ยวกับรูปแบบและการเสริมสร้างความเป็นพลเมืองดีของ นักเรียน
- 1.2.2 เพื่อสร้างรูปแบบการเสริมสร้างความเป็นพลเมืองดีเชิงพุทธบูรณาการ
- 1.2.3 เพื่อศึกษาผลการใช้รูปแบบการเสริมสร้างความเป็นพลเมืองดีของนักเรียน

1.3 ปัญหาที่ต้องการทราบ

- 1.3.1 ทราบถึงแนวคิดทฤษฎีเกี่ยวกับรูปแบบและสารเสริมสร้างความเป็นพลเมืองดีเป็น อย่างไร
- 1.3.2 พระพุทธศาสนามีรูปแบบหรือวิธีการอย่างไรในการสร้างความเป็นพลเมืองดี
- 1.3.3 รูปแบบการเสริมสร้างความเป็นพลเมืองดีของนักเรียนเชิงพุทธบูรณาการได้ผล อย่างไร

¹² พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ. ปยุตโต), พจนานุกรมพุทธศาสตร์ ฉบับประมวลธรรม, หน้า 189.

1.4 ขอบเขตของการวิจัย

1.4.1 ขอบเขตด้านเนื้อหา

การวิจัยครั้งนี้ เป็นการวิจัยเชิงผสมวิธี (Mix methods Research) ศึกษาเอกสาร ตำรา งานวิจัย บทความที่เกี่ยวข้อง ซึ่งคณะผู้วิจัยได้กำหนดขอบเขตด้านเนื้อหาไว้ดังนี้ แนวคิดทฤษฎี ลักษณะรูปแบบ การเป็นพลเมืองดี ตามนโยบายของรัฐบาล และหลักการทางพระพุทธศาสนา ที่มีเนื้อหาสอดคล้องสัมพันธ์กับงานวิจัย

1.4.2 ขอบเขตด้านผู้ให้ข้อมูลสำคัญ (key informant)

เนื่องจากการศึกษาครั้งนี้ เป็นการศึกษาระบบวิธี โดยศึกษาจากเอกสารและประกอบกับการลงพื้นที่ ดังนั้น คณะผู้วิจัยจึงกำหนดพื้นที่ และประชากรในการเก็บข้อมูล ด้วยวิธีสุ่มอย่างง่าย (Random Sampling) โดยจำแนกพื้นที่ 1 พื้นที่ คือ โรงเรียนท่าข้ามวิทยาคม ตำบลท่าข้าม อำเภอเมืองแพร่ จังหวัดแพร่ สังกัดสำนักงานเขตพื้นที่การศึกษามัธยมศึกษา เขต 37 แพร่-น่าน โดยจำแนกประชากรที่เก็บข้อมูลครั้งนี้ คือ ผู้อำนวยการ 1 คน ครูจำนวน 4 ท่าน และนักเรียนระดับมัธยมศึกษาตอนต้น จำนวน 150 คน รวมจำนวนทั้งสิ้น 150 คน

1.5 คำนียามศัพท์ที่ใช้ในการวิจัย

1.5.1 **รูปแบบ หมายถึง** เครื่องมือที่คณะผู้วิจัยสร้างขึ้นเพื่อให้นักเรียนได้เรียนรู้ ซึ่งเป็นรูปแบบการจัดกิจกรรมอบรมให้นักเรียน

1.5.2 **การเสริมสร้าง หมายถึง** การให้ความรู้ และเสริมทักษะในด้านความคิด ความเชื่อ และทัศนคติ ที่ดีต่อการอยู่ร่วมกันในสังคม

1.5.3 **พลเมืองดี หมายถึง** คุณลักษณะของนักเรียนที่แสดงออกถึงการมีความรู้ความเข้าใจ ความคิด เจตคติ และการปฏิบัติตนในทางที่ตรงตามความเป็นบุคคลที่มีความรับผิดชอบต่อตนเอง และต่อสังคม รวมทั้งมีความเคารพผู้อื่น ตามระบอบการปกครองแบบประชาธิปไตย เพื่อประโยชน์ต่อการอยู่ร่วมกันในสังคมอย่างสันติสุข

1.5.4 **นักเรียน หมายถึง** นักเรียนระดับมัธยมศึกษาตอนต้น โรงเรียนท่าข้ามวิทยาคม ตำบลท่าข้าม อำเภอเมืองแพร่ จังหวัดแพร่ สังกัดสำนักงานเขตพื้นที่การศึกษามัธยมศึกษา เขต 37 แพร่ – น่าน

1.5.5 **พุทธบูรณาการ หมายถึง** การนำหลักไตรสิกขา คือ ศีล สมาธิ และปัญญา มาสร้างรูปแบบกิจกรรมอบรม เพื่อเสริมสร้างการเรียนรู้การเป็นพลเมืองดีของนักเรียน

1.6 การทบทวนเอกสารและงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง

การวิจัย เรื่อง “รูปแบบการสร้างเสริมการเป็นพลเมืองดีของนักเรียนเชิงพุทธบูรณาการ” ในครั้งนี้ คณะผู้วิจัยได้สืบค้นเอกสาร วรรณกรรม และรายงานการวิจัยที่มีเนื้อหาเกี่ยวข้องหรือสัมพันธ์กับเรื่องดังกล่าว ซึ่งคณะผู้วิจัยจะนำมาอธิบายอ้างอิงสนับสนุนในงานวิจัยตามลำดับ ดังต่อไปนี้

1.6.1 เอกสารตำราที่เกี่ยวข้อง

การสร้างกระบวนการมีส่วนร่วมของพลเมืองที่ตอบสนองและเป็นไปตามหลักการสำคัญของการปกครองในระบบประชาธิปไตย จำเป็นที่จะต้องพิจารณาเกี่ยวกับวิถีในการดำเนินชีวิตและการใช้ชีวิตของพลเมืองควบคู่ไปกับคุณสมบัติพื้นฐานของพลเมืองและทักษะพื้นฐานของพลเมือง โดยในส่วนของวิถีในการดำเนินชีวิตและการใช้ชีวิตของพลเมือง หรือ “วิถีพลเมือง” นั้นเป็นกรอบแนวทางในการดำเนินชีวิตของพลเมืองซึ่งจะพิจารณาจากหลักการพื้นฐานของการปกครองในระบบประชาธิปไตยเป็นสำคัญ ดังนั้น วิถีพลเมืองจึงสามารถกำหนดระดับความเข้มข้นของวิถีพลเมืองมากหรือน้อยขึ้นอยู่กับว่า พลเมืองนั้นมีรูปแบบของการดำเนินชีวิตหรือการใช้ชีวิตอย่างไร สอดคล้องหรือเป็นไปในทิศทางเดียวกันกับหลักการสำคัญของการมีส่วนร่วมของพลเมือง โดยการมีส่วนร่วมนั้น เกิดขึ้นเองโดยมีพื้นฐานของจิตสำนึกของพลเมือง เป็นพื้นฐานสำคัญในการทำให้พลเมืองกระตือรือร้น (Active Citizen) โดยเห็นความสำคัญ อยากเข้ามามีส่วนร่วม และการเข้ามามีบทบาทหรือมีส่วนร่วมในการจัดการปัญหาของชุมชน¹³ การที่ประชาชน ชุมชน หรือนักเรียนจะเข้ามามีส่วนร่วมในบทบาทหน้าที่ของความเป็นพลเมืองนั้น จำต้องใช้เวลาในการให้ความรู้เพื่อช่วยขัดเกลาทางความคิด ทศนคติที่ดีขึ้น ซึ่งนักวิชาการได้กล่าวถึงวิธีหรือจุดมุ่งหมายของการขัดเกลาทางสังคม (socialization) ไว้ 4 ประการ ดังนี้

1) ปลุกฝังระเบียบวินัย (Basic Discipline) ระเบียบวินัยเป็นพื้นฐานของมนุษย์ในการปฏิบัติตามกฎเกณฑ์ที่กลุ่มได้กำหนดไว้ เป็นการฝึกให้มีความอดทนอดกลั้นที่จะทำตามความพอใจของตนเองเพื่อประโยชน์ในวันข้างหน้า เช่น เด็กไม่น้อยไม่ชอบเรียนหนังสือ แต่ต้องพยายามเรียนเพราะพ่อแม่บังคับหรือเรียนเพราะอยากได้ความรู้ หรือเป็นทหารต้องฝึกอย่างหนักจะได้เป็นทหารที่มีสมรรถภาพสามารถป้องกันประเทศได้

2) ปลุกฝังความมุ่งหวัง (Aspiration) ความมุ่งหวังช่วยให้บุคคลมีกำลังใจทำตามระเบียบวินัยต่างๆ เช่น อยากได้ปริญญา ก็ต้องเรียนหนังสือ อยากได้เลื่อนขั้นก็ต้องขยันทำงาน ส่วนมากมักจะมุ่งหวังในสิ่งที่สังคมยกย่องหรือถือว่าดีงาม จึงเป็นเหตุผลหนึ่งที่ทำให้คนเรามีกำลังใจหรือบังคับตัวเองให้ปฏิบัติตามระเบียบวินัยไม่ว่าจะพอใจหรือไม่ก็ตาม เพื่อจะได้ในสิ่งที่ตนเองหวังไว้

¹³ สำนักงานเลขาธิการสภาการศึกษา, รายงานการวิจัยเพื่อจัดทำข้อเสนอเชิงนโยบายการพัฒนาการศึกษาเพื่อสร้างความเป็นพลเมือง, (กรุงเทพมหานคร: บริษัทพริกหวานกราฟฟิก, 2559), หน้า 23.

3) สอนให้รู้จักบทบาทและทัศนคติต่างๆ (Social Roles and Supporting Attitudes) เป็นการรู้จักแสดงบทบาทอย่างเหมาะสมตามวาระและโอกาสต่างๆ ที่เป็นเช่นนี้ เพราะบทบาทของแต่ละคนมีไม่เหมือนกัน จึงควรที่จะเรียนรู้และทำตามบทบาทของตนให้ดีที่สุด เช่น ครูกับนักเรียน ต่างมีบทบาทต่างกัน มีกฎเกณฑ์ ทำที่ บุคลิกภาพ ลักษณะต่างกันไป เช่น ครูต้องมีเมตตาต่อคนต่อการต้อนรับของเด็ก เป็นนักเรียนต้องตั้งใจเรียน ไม่เกียจคร้าน เป็นพ่อต้องเลี้ยงลูก เป็นลูกต้องเชื่อฟังพ่อแม่ อบรมสั่งสอนด้วยการทำตัวให้ดีที่สุด

4) สอนให้มีทักษะ (Skills) เป็นการเตรียมบุคคลให้มีความชำนาญเฉพาะอย่าง เช่น การประกอบอาหาร การเป็นวิศวกร การเป็นแพทย์ การมีส่วนร่วมทางการเมือง เป็นต้น เพื่อสังคมจะได้รับประโยชน์จากสมาชิกในหลายๆ ด้าน เรื่องทักษะนี้เป็นสิ่งที่มีการเน้นและขัดเกลาในทุกระดับ ไม่ว่าจะเป็นสังคมที่เจริญแล้วหรือล้าหลังก็ตาม โดยในสังคมที่ล้าหลังจะเรียนรู้ด้วยการลอกเลียนแบบ หรือสัมผัสกับชีวิตจริง เช่น ล่าสัตว์ ทอผ้า ทำนา ส่วนในสังคมที่เจริญแล้วจะสอนอย่างเป็นทางการและไม่เป็นทางการ ด้วยการเรียนจากสถาบันต่างๆ เช่น แพทย์ วิศวกร พยาบาล เป็นต้น ทำให้บุคคลมีความถนัดเฉพาะอย่างในการที่จะประกอบอาชีพหรือช่วยเหลือกันต่อไป เช่น เจ็บป่วยก็ไปหาหมอ เป็นต้น¹⁴ การจัดกิจกรรมการเรียนการสอนหรือการเรียนรู้หน้าที่พลเมือง เป็นสิ่งสำคัญที่กระทรวงศึกษาต้องคำนึงถึงและวางแผนระยะยาว เพื่อเป็นแนวทางในการปลูกฝังคุณธรรม หรือความรับผิดชอบต่อหน้าที่ และตระหนักถึงผิดชอบชั่วดี ในการที่จะก้าวออกไปใช้ชีวิตในสังคมโลกกว้างในอนาคต หลักสูตรทุกหลักสูตรนอกจากจะมีการวางแผนกิจกรรมการเรียนการสอนตามเนื้อหาสาระแต่ละรายวิชาแล้ว ในแต่ละวิชานั้น ต้องอยู่บนพื้นฐานในมิติทางพุทธปรัชญาของสังคมไทย เพื่อให้เห็นถึงคุณค่าและความสำคัญในการอยู่ร่วมกันในสังคม

เพราะพุทธปรัชญาของสังคมไทย จะอธิบายถึงวิถีการดำเนินชีวิตของสิ่งมีชีวิตทั้งปวงในโลก จะต้องประสบกับสถานการณ์หลายรูปแบบที่สิ่งมีชีวิต ต้องหาวิธีจัดการแก้ไขให้ลุล่วงไปด้วยเจตคติที่ดี เนื่องจากสรรพสิ่งทั้งหลายที่มีการเปลี่ยนแปลงอยู่ตลอดเวลา มนุษย์จึงต้องระลึกรู้ตัวอยู่เสมอ เพื่อรับสถานการณ์ต่างๆ ที่จะผ่านเข้ามาในชีวิต เมื่อมนุษย์มีสติรอบคอบ ในการดำเนินชีวิต กิจกรรมใดๆ ก็ตาม ที่พึงสงเคราะห์ซึ่งกันและกันได้ ก็ลงมือปฏิบัติไป เพื่อประโยชน์แก่ส่วนรวม การดำเนินชีวิตในสังคมเดียวกันรวมทั้งระหว่างสังคมต่างๆ ก็จะไปด้วยความสมัครสมานสามัคคีอยู่ด้วยกันอย่างสงบสันติ¹⁵

¹⁴ สมพร เทพลีธา, **ขัดเกลาทางสังคม**, (กรุงเทพมหานคร: สมชายการพิมพ์, 2541), หน้า 4-5.

¹⁵ จิตานันท์ สัตตรัตนพรหม, **รายงานวิจัย**, “การรับรู้ความเป็นพลเมืองดีอาเซียนของนักเรียน ชั้นประถมศึกษาปีที่ 6 โรงเรียนวัดนาเอื้อง จังหวัดลำปาง, (มหาวิทยาลัยเชียงใหม่, 2556), หน้า 15.

พริณฎา หลวงเทพ และคณะ ได้รายงานการวิจัย เรื่อง “การให้ความหมายที่มาของความหมาย และการปฏิบัติตนในการเป็นพลเมืองดีของนักศึกษาคณะวิทยาการจัดการ มหาวิทยาลัยศิลปากร วิทยาเขตสารสนเทศเพชรบุรี” ว่า การปฏิบัติตามกฎกติกาของสังคม โดยการอยู่ในสังคมนั้น ต้องเป็นผู้ที่รู้จักเคารพกฎกติกา รู้จักหน้าที่ของตนเอง มีความรับผิดชอบต่อตนเอง โดยไม่ทำให้ผู้อื่นเดือดร้อน มีน้ำใจ การรับฟังความคิดเห็นจากคนในสังคมด้วยกัน เพื่อที่จะอยู่ร่วมกันในสังคม และต้องปฏิบัติตามหลักศีลธรรม จริยธรรม ประเพณี ไม่ทำผิดกฎหมาย โดยการปฏิบัตินั้น เกิดขึ้นจากการปลูกฝังของครอบครัวเป็นสถานที่แรก และภายในตัวเองนั้นต้องสร้างกรอบคิดในการทำความดีให้กับตัวเอง แล้วจึงนำมาปฏิบัติตามกรอบที่สร้างไว้ เช่น การไม่ลอกข้อสอบ ไม่ซัดจูงผู้อื่นไปในทางที่ไม่ดี ทั้งนี้ที่สำคัญต้องไปทำหน้าที่ในการเลือกตั้ง ไปใช้สิทธิที่พึงมี เพื่อแสดงการเป็นพลเมืองที่ดี ในขณะที่การศึกษาระดับการรับรู้หน้าที่พลเมืองดีของเยาวชน ด้านการเมืองการปกครอง พบว่า เยาวชนที่เป็นกลุ่มตัวอย่างมีระดับการรับรู้โดยรวมอยู่ในระดับมาก ซึ่งเยาวชนมีการรับรู้การปฏิบัติที่เป็นหน้าที่ของพลเมืองดีในการเมืองการปกครองว่าจะต้องเป็นผู้ที่เคารพกฎหมายรับฟังข้อคิดเห็นของทุกคนโดยอดทนต่อความขัดแย้งที่เกิดขึ้น ซื่อสัตย์ต่อหน้าที่โดยไม่เห็นแก่ประโยชน์ส่วนตน และทำงานอย่างเต็มความสามารถเต็มเวลารวมถึงกล้าเสนอความคิดเห็นต่อส่วนรวม กล้าเสนอตนเองในการทำหน้าที่สมาชิกสภาผู้แทนราษฎรหรือสมาชิกวุฒิสภา¹⁶

พระมหาสุทิตย์ อาภากร และคณะ ปัจจุบันแนวคิดความรับผิดชอบต่อสังคม หลักธรรมมาภิบาล ความโปร่งใส รวมถึงความเป็นธรรมในการบริหารองค์กรต่างๆ ได้รับการยอมรับและนำไปสู่การปฏิบัติทั้งในมิติของการดำเนินตามกฎหมายและจริยธรรมที่องค์กรพึงมีต่อสังคม ส่งผลให้องค์กรต่างๆ ปรับแนวคิดบทบาทการดำเนินกิจกรรมของตนเองให้มีความเป็นธรรมมาภิบาล และร่วมรับผิดชอบต่อสังคมมากขึ้นในบรรดาภาคส่วนต่างๆ ในสังคมนั้น องค์กรภาคธุรกิจเป็นภาคส่วนที่มีบทบาทสำคัญในการประกอบกิจกรรมทางธุรกิจ การค้าขาย การแลกเปลี่ยนสินค้าและบริหาร การผลิตอุตสาหกรรม การให้บริการซึ่งเป็นภาคส่วนที่มีกระบวนการทางเศรษฐกิจที่สัมพันธ์การพัฒนาประเทศอย่างเป็นระบบ ฉะนั้น การเป็นบริษัทภิบาลและความรับผิดชอบต่อสังคม องค์กรธุรกิจ บริษัทเอกชน และกิจการธุรกิจ (Good Corporate Social Responsibility) ซึ่งมีความสำคัญมากขึ้นในแง่ที่สำคัญของการพัฒนาองค์กรธุรกิจ การพัฒนาสังคม และ “เครื่องมือ” และ “กลไก” “แนวคิด” ของการเป็นสิ่งแวดล้อมของโลกอย่างยั่งยืน การดำเนินแนวคิดและการรับผิดชอบต่อสังคม หรือ CSR ซึ่งมีหลักการที่สำคัญ เช่น การให้หลักธรรมมาภิบาล การใส่ใจต่อผู้บริโภค การอนุรักษ์สิ่งแวดล้อม การ

¹⁶ พริณฎา หลวงเทพ, และคณะ, “การให้ความหมาย ที่มาของความหมาย และการปฏิบัติตนในการเป็นพลเมืองดีของนักศึกษาคณะวิทยาการจัดการมหาวิทยาลัยศิลปากร วิทยาเขตสารสนเทศเพชรบุรี” Veridian E-Journal Silpakorn University, ปีที่ 6 ฉบับที่ 3 (กันยายน-ธันวาคม 2556), หน้า 718.

คำนึงถึงสิทธิมนุษยชน แรงงาน การมีส่วนร่วมในการพัฒนาชุมชน การพัฒนาที่ยั่งยืน รวมถึงการเสริมสร้างความเท่าเทียมในสังคมเป็นต้น เพราะ “คุณค่า” “มูลค่า” และ “ความเก่ง” เป็นการสร้างทางธุรกิจควบคู่ไปกับการพัฒนาทางสังคมที่เต็มไปด้วยการเสริมสร้างคุณภาพในการพัฒนาในโลกสมัยใหม่ถือว่าสำคัญ¹⁷

พูนศักดิ์ อุดมโภชน์ และคณะ ได้ทำการวิจัยเรื่อง “การให้ความหมาย ที่มาของความหมายและแนวทางการปฏิบัติในความเป็นพลเมืองดีของนักเรียนชั้นมัธยมศึกษาปีที่ 6 โรงเรียนกีฬาเทศบาลนครนครปฐม จังหวัดนครปฐม” พบว่า นักเรียนให้ความหมายของความเป็นพลเมืองดีคือการเคารพและปฏิบัติตามกฎหมายบ้านเมือง การมีส่วนร่วมในกิจกรรมการเมืองการปกครอง การเคารพในสิทธิเสรีภาพ และการยึดมั่นปฏิบัติในหลักธรรมของพระพุทธศาสนา การมีความรับผิดชอบต่อหน้าที่ของตนเอง และการยอมรับมติของเสียงข้างมากทั้งนี้จากสมมติฐานที่ว่า การรับรู้หน้าที่พลเมืองดีของเยาวชนด้านสังคม ด้านเศรษฐกิจ และด้านการเมืองการปกครองมีอิทธิพลต่อระดับการรับรู้หน้าที่พลเมืองดีของเยาวชนด้านคุณลักษณะพื้นฐานของพลเมืองดี ผลการศึกษา พบว่า มีตัวแปรเพียง 2 ตัวแปรที่มีอิทธิพล และสามารถนำไปพยากรณ์คุณลักษณะพื้นฐานของพลเมืองดีได้แก่การเรียนรู้หน้าที่พลเมืองดีของเยาวชนด้านเศรษฐกิจ และด้านการเมืองการปกครอง ซึ่งให้เห็นว่าการที่จะสนับสนุนให้เยาวชนเป็นพลเมืองที่ดีของสังคม และประเทศชาติได้นั้น จะต้องพัฒนาให้เยาวชนตระหนักถึงความสำคัญของเศรษฐกิจ และการเมืองการปกครองของประเทศ เนื่องจากมนุษย์เป็นทั้งผู้ผลิตสินค้าและผู้บริโภค หากพลเมืองมีจำนวนเพิ่มมากขึ้นย่อมหมายถึงมีปากมีท้องที่ต้องหาเลี้ยงกันมากขึ้น ถ้าพลเมืองเพิ่มมากขึ้นแต่ขาดคุณภาพ คือ มีแต่คนทวิโหย เจ็บป่วย และโง่เขลา ประเทศนั้นก็จจะลำบาก ในทางเศรษฐกิจ พลเมืองจะมีคุณภาพก็ต่อเมื่อสถาบันครอบครัวอบรมปลูกฝังขัดเกลานิสัยมาตั้งแต่เกิด และได้รับการศึกษาที่ดีพอจากสถาบันการศึกษา ทั้งในระบบ และนอกระบบตั้งแต่ระดับอนุบาลจนถึงระดับอุดมศึกษา¹⁸

สรุปได้ว่า ในยุคของสังคมที่กำลังพัฒนา ยุคสังคมที่กำลังเปลี่ยนแปลงเพื่อการดำเนินชีวิตและเพื่อการแข่งขัน ทำให้เกิดการเสื่อมถอยและนำมาซึ่งปัญหาในสังคมในปัจจุบัน จำเป็นต้องหาแนวทางเพื่อป้องกันและแก้ไขปัญหาเหล่านั้นไม่ให้ทวีความรุนแรงขึ้น แนวทางป้องกันเพื่อให้เกิดผลสัมฤทธิ์ที่ดีที่สุด ก็คือ การให้ความรู้แก่เยาวชน เพราะเยาวชนจะเป็นกำลังสำคัญของสังคมและชาติในอนาคต ดังนั้น ควรปลูกฝังและสร้างจิตสำนึกให้เกิดขึ้นแก่เยาวชน ผ่านกิจกรรมการเรียนการสอนใน

¹⁷ พระมหาสุทิตย์ อากาศโร และคณะ, CSR เชิงพุทธ, (สถาบันวิจัยพุทธศาสตร์: มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, 2557), หน้า 2-4.

¹⁸ พูนศักดิ์ อุดมโภชน์ และคณะ, “การให้ความหมาย ที่มาของความหมาย และแนวทางการปฏิบัติในความเป็นพลเมืองดีของนักเรียนชั้นมัธยมศึกษาปีที่ 6 โรงเรียนกีฬาเทศบาลนครนครปฐมจังหวัดปฐม,” Veridian E-Journal, ปีที่ 6 ฉบับที่ 3 (กันยายน-ธันวาคม 2556), หน้า 431.

โรงเรียน โดยเฉพาะอย่างยิ่ง บทบาทและหน้าที่ของการเป็นพลเมืองที่ดี ให้นักเรียนได้เรียนรู้ที่จะเป็นคนมีน้ำใจ เคารพและให้เกียรติผู้อื่น มีความอ่อนน้อมถ่อมตนต่อผู้มีพระคุณ รู้จักกาลเทศะในขณะอยู่ต่อหน้าผู้อื่นด้วยการสำรวมกาย วาจา พร้อมเปิดใจรับฟังความคิดของคนอื่น ยอมรับเมื่อทำความผิด และรู้จักการให้อภัยแก่คนอื่น ไม่ยกตนข่มท่านรู้จักชื่นชมและให้เกียรติผู้อื่น และยึดมั่นในความกตัญญู รู้คุณกับบุคคล รู้คุณกับสถานที่ สังคมและประเทศชาติ

1.7 ระเบียบวิธีการวิจัย

1.7.1 รูปแบบการวิจัย

การวิจัยนี้ เป็นการวิจัยเชิงผสมวิธี (Mixed Research Method) โดยการเก็บรวบรวมข้อมูลด้วยวิธีการเชิงเอกสาร (Documentary Research) สัมภาษณ์เชิงลึก (In-Depth Interviews) และสอบถาม คณะผู้วิจัยได้กำหนดวิธีการดำเนินวิจัยไว้ดังนี้

1.7.2 กลุ่มผู้ให้ข้อมูลสำคัญ (Key informant)

กลุ่มผู้ให้ข้อมูลสำคัญ คือ ผู้อำนวยการ จำนวน 1 คน ครูผู้สอน จำนวน 4 คน และนักเรียนระดับมัธยมศึกษาตอนต้น จำนวน 150 คน รวมทั้งสิ้น 150 คน

1.7.3 เครื่องมือที่ใช้ในการวิจัย

เครื่องมือที่ใช้ในการวิจัยครั้งนี้ คณะผู้วิจัยได้ออกแบบไว้ดังนี้ 1) แบบสอบถาม 2) แบบสัมภาษณ์ และ 3) รูปแบบกิจกรรมการเสริมสร้างความเป็นพลเมืองดีของนักเรียนเชิงพุทธบูรณาการ

1.7.4 การเก็บรวบรวมข้อมูล

ผู้วิจัย ได้ใช้วิธีการเก็บรวบรวมข้อมูลเพื่อให้ได้ข้อมูลตามวัตถุประสงค์ของการศึกษาโดยมีวิธีการเก็บรวบรวมข้อมูล คือ

1. รวบรวมข้อมูลจากการศึกษาภาคเอกสาร และงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง
2. การเก็บข้อมูลเชิงพื้นที่ โดยลงพื้นที่ภาคสนามเพื่อทำการสอบถาม สัมภาษณ์ ผู้อำนวยการ ครูผู้สอน และนักเรียน เพื่อนำมาวิเคราะห์

1.7.5 วิธีวิเคราะห์ข้อมูลที่ใช้ในการวิจัย

การวิเคราะห์ข้อมูลทั้งในเชิงเอกสาร ข้อมูลเชิงประจักษ์ และการสัมภาษณ์ ผู้วิจัยได้ดำเนินการวิเคราะห์ข้อมูลตามขั้นตอน ดังนี้

- 1) การวิเคราะห์เอกสาร (Documentary Analysis) เป็นการศึกษาข้อมูลจากเอกสารปฐมภูมิ ได้แก่ พระไตรปิฎกภาษาไทย ฉบับมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย พ.ศ. 2539 และข้อมูลทุติยภูมิ ได้แก่ การรวบรวมข้อมูลจาก เอกสาร ตำรา งานวิจัย ที่มีความสัมพันธ์สอดคล้องกับการเสริมสร้างการเป็นพลเมืองดี และนำหลักพุทธธรรมมาสร้างเป็นรูปแบบเพื่อเสริมสร้างความเป็นพลเมืองดีของนักเรียน

2) **ลงพื้นที่สำรวจข้อมูลประชากร** คณะผู้วิจัยได้ประสานผู้บริหารโรงเรียนและทำหนังสือถึงผู้บริหารโรงเรียนเพื่อขอข้อมูลในการทำวิจัย โดยการสัมภาษณ์เชิงลึก (In-Depth Interviews) ผู้ให้ข้อมูลสำคัญในการสัมภาษณ์ ได้แก่ ผู้อำนวยการโรงเรียน ครูประจำชั้น และตัวแทนของนักเรียน จำนวน 30 คน โดยใช้วิธีการเลือกแบบเจาะจง (Purposive Selection)

3) **การวิจัยเชิงทดลอง (Experimental Research)** วิเคราะห์เนื้อหาทั้งหมดที่ได้จากการศึกษาเอกสารตำรา และการสัมภาษณ์ แล้วนำมาเรียบเรียงในแต่ละประเด็นให้สอดคล้องกับวัตถุประสงค์ที่ตั้งไว้ เพื่อวางเป็นกรอบในการสร้างรูปแบบกิจกรรมการเสริมสร้างความเป็นพลเมืองดีของนักเรียน ดังนี้

1) สร้างรูปแบบกิจกรรมการเสริมสร้างความเป็นพลเมืองดีของนักเรียนเชิงพุทธบูรณาการ เสนอให้ผู้ทรงคุณวุฒิตรวจทานเพื่อหาความเที่ยงตรงของรูปแบบ จำนวน 3 ท่าน

2) นำรูปแบบมาปรับปรุงแก้ไขตามคำแนะนำของผู้ทรงคุณวุฒิและนำเสนอต่อกรรมการที่ปรึกษาก่อนนำไปทดลองปฏิบัติจริง

4) ประสานกับผู้บริหารโรงเรียนและครูประจำชั้นเพื่อนำรูปแบบไปทดลองกับนักเรียน

5) รวบรวมข้อมูลจากการทดลองมาวิเคราะห์เพื่อสรุปผลของการวิจัย

4) การศึกษาภาคสนาม

1) นำรูปแบบกิจกรรมการเสริมสร้างความเป็นพลเมืองดีของนักเรียนเชิงพุทธบูรณาการที่สมบูรณ์แล้ว ไปใช้กับนักเรียน

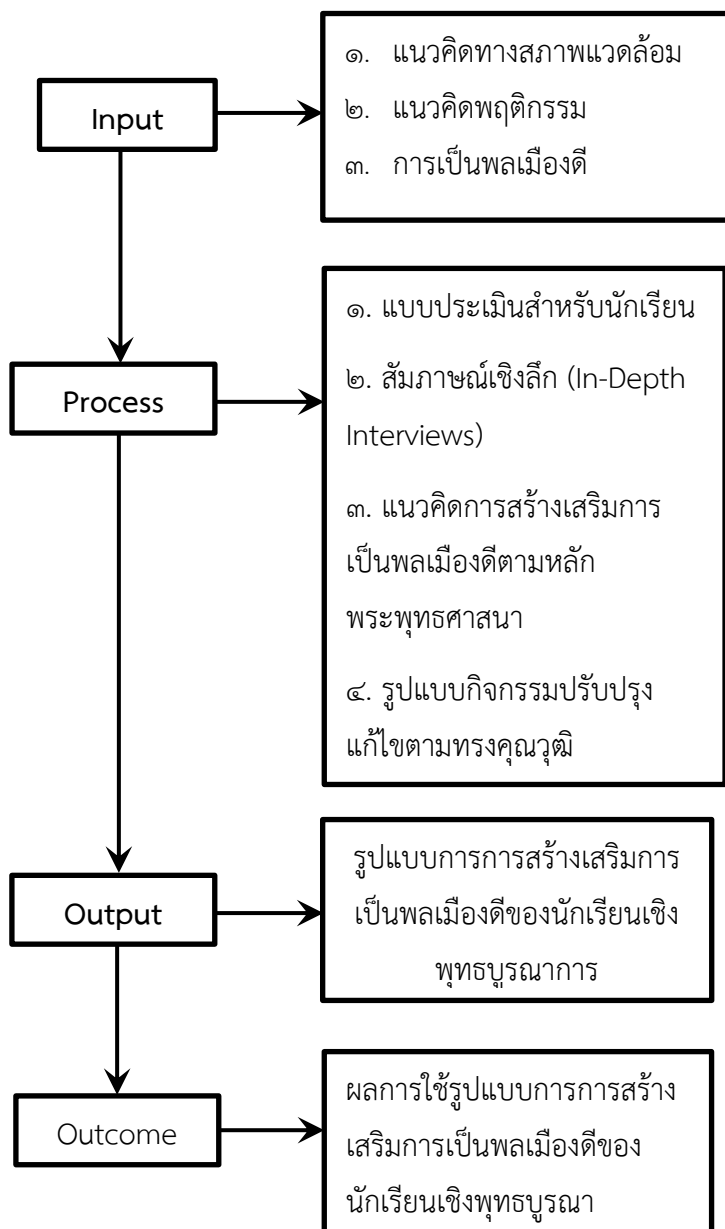
2) ติดตามการประเมิน โดยให้ครูประจำชั้นช่วยสังเกตพฤติกรรมกรรมการเปลี่ยนแปลงของนักเรียน

3) ให้นักเรียนประเมินตนเองตามความเป็นจริงก่อนและหลังเข้าร่วมโครงการ

4) สรุปผลของการวิจัยอภิปรายผล และข้อเสนอแนะ

1.8 กรอบแนวคิดของการวิจัย

ผู้วิจัยได้วางกรอบแนวคิดที่สำคัญในลักษณะของกระบวนการและวิธีการศึกษาวิจัย รวมทั้งผลลัพธ์จากการศึกษา ดังนี้

1.9 ประโยชน์ที่คาดว่าจะได้รับ

1.9.1 ได้ทราบถึงข้อมูลตามสภาพความเป็น ทั้งมิติเชิงพื้นที่และพฤติกรรมหรือทัศนคติของนักเรียน เกี่ยวกับแนวคิดทฤษฎีและรูปแบบที่เหมาะสมกับการเสริมสร้างความเป็นพลเมืองดีของนักเรียน

1.9.2 ได้ทราบถึงหลักการและแนวคิดในมิติทางพระพุทธศาสนาที่สามารถนำหลักธรรมมาบูรณาการให้เหมาะสมกับรูปแบบการเสริมสร้างความเป็นพลเมืองดีของนักเรียนร่วมสมัย

1.9.3 นักเรียนมีการเปลี่ยนแปลงในด้านทัศนคติ ความเชื่อ และตระหนักถึงบทบาทและความสำคัญในการเป็นพลเมืองดี

บทที่ 2

บททวนเอกสารและงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง

การศึกษาวิจัย เรื่อง “รูปแบบการสร้างเสริมเป็นพลเมืองดีของนักเรียนเชิงพุทธบูรณาการ” ครั้งนี้ คณะผู้วิจัยได้ศึกษาค้นคว้าจากตำรา เอกสาร และงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง โดยจะนำเสนอ บทบาทหน้าที่ของการเป็นพลเมืองดี แนวคิดเกี่ยวกับรูปแบบ แนวคิดเกี่ยวกับการเรียนรู้ และหลักไตรสิกขา เพื่อนำมาบูรณาการสร้างเป็นรูปแบบการสร้างเสริมการเป็นพลเมืองดี โดยมีรายละเอียด ดังนี้

- 2.1 บทบาทหน้าที่การเป็นพลเมืองดี
- 2.2 แนวคิดเกี่ยวกับรูปแบบ
- 2.3 หลักไตรสิกขา

2.1 บทบาทหน้าที่การเป็นพลเมืองดี

การศึกษาเป็นรากฐานสำคัญของการพัฒนาประเทศ เพราะการศึกษาขัดเกลาให้เยาวชนเป็นทั้งผู้มีความรู้ ความสามารถและมีปัญญา รู้จักแก้ไขปัญหา รู้เท่าทันการเปลี่ยนแปลง มีความคิดริเริ่มสร้างสรรค์ และรวมถึงการดำรงชีวิตอยู่ในสังคมได้อย่างมีความสุข การให้การศึกษาในศตวรรษที่ 21 มีความยืดหยุ่น สร้างสรรค์ ทำทหาย และซับซ้อน และเป็นการศึกษาที่จะทำให้โลกเกิดการเปลี่ยนแปลงอย่างรวดเร็ว ซึ่งเต็มไปด้วยสิ่งท้าทายและปัญหา นอกจากทักษะการเรียนรู้และนวัตกรรมแล้ว ผู้เรียนจำเป็นต้องได้รับการพัฒนาทักษะแห่งศตวรรษที่ 21 (21st Century Skills) เพื่อการดำรงชีวิตอยู่ในศตวรรษที่ 21 มีองค์ประกอบดังนี้ 1) ความรู้เกี่ยวกับโลก (Global Awareness) 2) ความรู้เกี่ยวกับการเงิน เศรษฐศาสตร์ ธุรกิจ และการเป็นผู้ประกอบการ (Financial, Economics, Business and Entrepreneurial Literacy) 3) ความรู้ด้านการเป็นพลเมืองที่ดี (Civic Literacy) 4) ความรู้ด้านสุขภาพ (Health Literacy) 5) ความรู้ด้านสิ่งแวดล้อม (Environmental Literacy) ที่ทุกคนจำเป็นต้องศึกษาและเรียนรู้ตลอดชีวิต อย่างไรก็ตาม การเปลี่ยนแปลงที่รวดเร็วทำให้ประชาชนในชาติ ขาดจิตสำนึกในหน้าที่ของตนเองเกิดการเห็นแก่ตัว การเอารอดเอาเปรียบกัน การล่วงละเมิดสิทธิเสรีภาพของผู้อื่น การไม่เคารพและให้เกียรติผู้อื่น การพุดจาไม่มีสัมมาคารวะ เป็นต้น จึงต้องมีการพัฒนาและเรียนในเรื่องรอบตัวเราไปพร้อมกับการเจริญไปในอนาคต และสิ่งที่ทุกคนควรจะสำนึกอยู่เสมอ คือ การเป็นพลเมืองที่ดีของประเทศชาติ เพราะเป็นพื้นฐานสำคัญของการ

พัฒนาชาติให้เจริญรุ่งเรืองต่อไป¹ ซึ่งหลักการดังกล่าวสอดคล้องกับพระราชบัญญัติการศึกษาแห่งชาติ ฉบับที่ 2 พ.ศ.2545 ที่มีใจความสำคัญที่ปรากฏในหมวดที่ 1 มาตราที่ 6 ว่า

การจัดการศึกษาต้องเป็นไปเพื่อพัฒนาคนไทยให้เป็นมนุษย์ที่สมบูรณ์ทั้งร่างกาย จิตใจ สติปัญญา ความรู้ และคุณธรรม มีจริยธรรมและวัฒนธรรมในการดำรงชีวิต สามารถอยู่ร่วมกับผู้อื่นได้อย่างมีความสุข² ซึ่งสอดคล้องกับแผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ ฉบับที่ 11 (พ.ศ.2555 – 2559) ยังคงยึดมั่นในการพัฒนาโดยยึด “คน” หรือมนุษย์เป็นศูนย์กลาง และให้ความสำคัญในการพัฒนาศักยภาพทางด้านความคิดคุณธรรมและจริยธรรม ดังนั้น จึงมีเป้าหมายหลักอยู่ที่การพัฒนาคนไทยทุกกลุ่มวัย ทั้งในด้าน กาย ใจ สติปัญญา อารมณ์ คุณธรรมและจริยธรรม ทั้งนี้ เพื่อนำไปสู่ความอยู่เย็นเป็นสุขของสังคม³ เพื่อให้การพัฒนาสังคมประเทศชาติให้มีประสิทธิภาพและเดินไปข้างหน้าได้อย่างมีประสิทธิภาพและต่อเนื่อง รัฐบาลจึงได้กำหนดนโยบายและแผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ ฉบับที่ 12 (พ.ศ. 2560-2564) โดยยึด “คนเป็นศูนย์กลางการพัฒนา” มุ่งสร้างคุณภาพชีวิตและสภาวะที่ดีสำหรับคนไทย พัฒนาคอนให้มีความเป็นคนที่สมบูรณ์ มีวินัย ใฝ่รู้ มีความรู้ ทักษะ มีความคิดสร้างสรรค์ มีทัศนคติที่ดี รับผิดชอบต่อสังคม มีจริยธรรมและคุณธรรม พัฒนาคอนทุกช่วงวัย และเตรียมความพร้อมเข้าสู่สังคมผู้สูงอายุอย่างมีคุณภาพ รวมถึงการสร้างคนให้ใช้ประโยชน์และอยู่กับสิ่งแวดล้อมอย่างเกื้อกูล อนุรักษ์ ฟื้นฟู ใช้ประโยชน์ทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมอย่างเหมาะสม⁴

ดังนั้น เพื่อเป็นการสนองต่อนโยบายการพัฒนาคนของรัฐบาลตั้งข้างต้น กระทรวงศึกษาธิการ จึงได้มีแนวคิดเกี่ยวกับหลักสูตรและกระบวนการเรียนรู้ โดยให้จัดกระบวนการเรียนรู้ที่ก่อให้เกิดค่านิยมที่พึงประสงค์ สร้างอุดมการณ์รักชาติ ศาสน์ กษัตริย์ มีคุณธรรม จริยธรรม ทำนุบำรุงศิลปวัฒนธรรม การอยู่ร่วมกันอย่างสันติสุข ปฏิเสธสิ่งเสพติด และการทุจริตคอร์รัปชัน โดยจัดทำแผนพัฒนาการศึกษาของกระทรวงศึกษาธิการ ฉบับที่ 12 (พ.ศ. 2560-2564) สำหรับเป็น

¹ กระทรวงศึกษาธิการ, พระราชบัญญัติการศึกษาแห่งชาติ พ.ศ. 2542 และที่แก้ไขเพิ่มเติม (ฉบับที่ 2) พ.ศ. 2545 พร้อมกฎกระทรวงที่เกี่ยวข้อง และพระราชบัญญัติการศึกษาภาคบังคับ พ.ศ. 2545, (กรุงเทพมหานคร: กระทรวงศึกษาธิการ, 2545), หน้า 3.

² สำนักงานคณะกรรมการการศึกษาแห่งชาติ สำนักงานกฤษฎมนตรี, พระราชบัญญัติการศึกษาแห่งชาติ พ.ศ. 2542 และแก้ไขเพิ่มเติม ฉบับที่ 2 พ.ศ. 2545, (กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์สำนักงานคณะกรรมการการศึกษาแห่งชาติ, 2545), หน้า 14.

³ สำนักงานคณะกรรมการพัฒนาการเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ (2554), แผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ ฉบับที่ 11, (2555 – 2559), หน้า 18-22.

⁴ สำนักงานคณะกรรมการพัฒนาการเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ สำนักงานกฤษฎมนตรี, แผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ ฉบับที่ 12 (พ.ศ. 2560-2564), ประกาศ ณ วันที่ 29 ธันวาคม พ.ศ. 2549, หน้า 4.

เครื่องมือในการกำกับทิศทางการปฏิบัติงานของส่วนราชการในสังกัดกระทรวงศึกษาธิการ และน้อมนำหลักปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียงมาประยุกต์ใช้เป็นกรอบในการดำเนินงาน เพื่อสร้างผลผลิตผลลัพธ์ให้เกิดกับผู้เรียนอย่างมีคุณภาพ ซึ่งจุดเด่นประการหนึ่งของแผนพัฒนาการศึกษาฯ ฉบับนี้ คือ การกำหนดเป้าหมายด้านคุณภาพ ที่ได้ให้ความสำคัญต่อระดับความสำเร็จด้านผลสัมฤทธิ์ทางการเรียนควบคู่กับระดับความสำเร็จที่ชัดเจนในการพัฒนาคุณธรรม จริยธรรม และความเป็นพลเมืองของผู้เรียน เพื่อให้การพัฒนาผู้เรียนตามแผนฯ ดังกล่าว มีความสอดคล้องกับทิศทางการพัฒนาประเทศ ในช่วงของแผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ ฉบับที่ 12 (พ.ศ. 2560-2564) นอกจากนี้ แผนพัฒนาการศึกษาฯ ดังกล่าว ได้มีการกำหนดยุทธศาสตร์ไว้หลายประการ เพื่อให้ทุกภาคส่วนที่เกี่ยวข้องนำไปขับเคลื่อนสู่การปฏิบัติอย่างเป็นรูปธรรม และให้บรรลุผลสำเร็จต่อคุณภาพของผู้เรียน ในส่วนของยุทธศาสตร์ที่สนองต่อพันธกิจด้านการยกระดับคุณภาพและมาตรฐานการศึกษาทุกระดับ/ประเภทสู่สากล ได้มีการกำหนดเป็นยุทธศาสตร์การพัฒนาศึกษาฯ ที่ 1 : ยุทธศาสตร์พัฒนาหลักสูตร กระบวนการเรียนการสอน การวัดและประเมินผล และกำหนดตัวชี้วัด “ร้อยละคะแนนเฉลี่ยของผู้เรียนทุกระดับการศึกษามีความเป็นพลเมือง”⁵ เพื่อสะท้อนให้ถึงการบรรลุผลสำเร็จภายใต้แผนพัฒนาการศึกษาฯ ฉบับนี้

ดังนั้น เพื่อให้การศึกษาผลการดำเนินงานภายใต้แผนพัฒนาการศึกษาของกระทรวงศึกษาธิการ ฉบับที่ 12 (พ.ศ. 2560-2564) ในตัวชี้วัด “ร้อยละคะแนนเฉลี่ยของผู้เรียนทุกระดับการศึกษามีความเป็นพลเมือง” ประจำปีงบประมาณ พ.ศ. 2560 เป็นไปด้วยความเรียบร้อย ได้รับข้อมูลที่ครบถ้วนอย่างชัดเจนและมีคุณภาพ สำนักนโยบายและยุทธศาสตร์ สป. จึงเห็นควรให้มีการศึกษาความเป็นพลเมืองของผู้เรียนในสถานศึกษาสังกัดกระทรวงศึกษาธิการ ประจำปีงบประมาณ พ.ศ.2560 เพื่อนำผลการศึกษาค้นคว้าไปใช้ประโยชน์เป็นสารสนเทศสำคัญสำหรับประกอบการพัฒนาแนวทางการจัดการเรียนรู้และการบริหารจัดการสถานศึกษาของครู ผู้บริหารสถานศึกษาและผู้เกี่ยวข้องในการส่งเสริมคุณลักษณะความเป็นพลเมืองของผู้เรียนทุกช่วงชั้นได้อย่างเหมาะสม นอกจากนี้ ยังเป็นข้อมูลสำคัญเพื่อประกอบการวิเคราะห์ถึงระดับความสำเร็จของการดำเนินงานตามแผนพัฒนาการศึกษาฯ ในด้านการพัฒนาหลักสูตร กระบวนการเรียนการสอน และการวัดประเมินผล ซึ่งจะเป็นประโยชน์ต่อกระทรวงศึกษาธิการในการนำไปประกอบการพิจารณาวางแผนกำหนดแนวทางการจัดหลักสูตร กระบวนการเรียนการสอน และการวัดและประเมินผลทางการศึกษาในภาพรวมของประเทศได้อย่างเหมาะสม อันจะส่งผลดีต่อกระบวนการพัฒนา นักเรียน และนักศึกษาให้

⁵ สำนักงานปลัดกระทรวงศึกษาธิการ กระทรวงศึกษาธิการ, แผนพัฒนาการศึกษาของกระทรวงศึกษาธิการฉบับที่ 12 (พ.ศ. 2560 - 2564), หน้า 51-52.

เป็นพลเมืองและพลโลกที่ดี เป็นกำลังสำคัญในการพัฒนาประเทศต่อไป⁶ จากใจความสำคัญเกี่ยวกับ พ.ร.บ.การศึกษา หรือนโยบายการปฏิรูปการศึกษา เพื่อให้สอดคล้องกับแผนพัฒนาสังคมและเศรษฐกิจ แห่งชาติ ตลอดจนถึงการเรียนรู้ในศตวรรษที่ 21 ที่ต้องการปลูกฝังและเน้นไปที่บทบาทหน้าที่ของการ เป็นพลเมืองที่ดี ซึ่งมีนักวิชาการจำนวนมากต่างก็ได้อธิบายและให้คำนิยามเกี่ยวกับพลเมืองที่ต่าง ต่างกันออกไป ดังที่คณะผู้วิจัยจะนำมาอธิบายเสนอสืบต่อไป

2.1.1 ความหมายของพลเมือง

Webster's Encyclopedic Unabridged Dictionary of the English Language Citizen ให้ความหมายว่า (Citizen) คือ สมาชิกพื้นเมืองของรัฐหรือชาติ ซึ่งมีความจงรักภักดีต่อ รัฐบาล และมีสิทธิได้รับความคุ้มครอง ส่วนความเป็นพลเมือง (Citizenship) คือ สถานะของการมีสิทธิ สิทธิประโยชน์ และภาระหน้าที่ของพลเมือง⁷ การเป็นสมาชิกของชุมชนทางการเมือง (Political Community) เช่น เมือง (City) หรือ รัฐบาล (Nation-State) โดยมีสิทธิและหน้าที่ซึ่งมากับความเป็น พลเมือง⁸ สำหรับด้านการเรียนรู้เพื่อความเป็นพลเมืองที่ชัดเจน พบว่า กระทรวงศึกษาธิการของ สิงคโปร์ ได้ให้ความสำคัญกับการจัดหลักสูตรความเป็นพลเมืองให้เป็นแกนกลางของกรอบหลักสูตร สำหรับสมรรถนะในศตวรรษที่ 21 และผลลัพธ์ของผู้เรียน ที่มีค่านิยม (Core Values) ในด้านความ ตระหนักรู้ในตัวเอง การจัดการตนเอง ความตระหนักรู้ทางสังคม การจัดการสัมพันธ์ภาพความ รับผิดชอบต่อการตัดสินใจ ที่เชื่อมโยงกับความรอบรู้ความเป็นพลเมือง ตระหนักเรื่องของโลกและ ทักษะข้ามวัฒนธรรม มีความเชื่อมั่นในตนเอง เรียนรู้ด้วยตนเอง และตระหนักถึงความเป็นพลเมือง การสอนวิชาพลเมืองจึงเป็นทั้งรายวิชาเฉพาะและเป็นวิชาแกนที่บูรณาการการเรียนรู้เข้ากับวิชาอื่นๆ⁹ ในส่วนของประเทศอังกฤษ ได้กำหนดวัตถุประสงค์ของหลักสูตรแห่งชาติในการสร้างความเป็น พลเมืองไว้ดังนี้

1) ได้รับความรู้และความเข้าใจเกี่ยวกับการปกครองของสหราชอาณาจักร 2) พัฒนา ความรู้และความเข้าใจในบทบาทของกฎหมายและระบบยุติธรรมในสังคม 3) พัฒนาความสนใจและ ความตั้งใจ การมีส่วนร่วม การเป็นผู้มีจิตอาสา และ 4) มีทักษะการคิดอย่างมีวิจารณญาณและการ

⁶ สำนักนโยบายและยุทธศาสตร์ สำนักงานปลัดกระทรวงศึกษาธิการ, รายงานการวิจัย, การศึกษา ความเป็นพลเมืองของผู้เรียนในสถานศึกษาสังกัดกระทรวงศึกษาธิการ, (ม.ป.พ. พ.ศ.2560). หน้า 2.

⁷ Banks, J. A. Ed, *Diversity and Citizenship Education: Global Perspective*. (San Francisco, CA: John Wiley & Sons, 2004), p. 3.

⁸ พงุทธิสาร ชุมพล, และเอก ตั้งทรัพย์วัฒนา, *คำและความคิดในรัฐศาสตร์ร่วมสมัย เล่ม 2*, (กรุงเทพมหานคร: สำนักพิมพ์แห่งจุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, 2551), หน้า 25.

⁹ Ministry of Education, *Syllabus Character and Citizenship Education Primary*. Singapore: Ministry of Education, (2014), p. 214.

โต้แย้งทางการเมือง สามารถจัดการการเงิน และวางแผนการเงินในอนาคตได้¹⁰ คณะอนุกรรมการนโยบายปฏิรูปการศึกษาในทศวรรษที่สอง ด้านพัฒนาการศึกษาเพื่อสร้างความเป็นพลเมืองดี ได้นิยามว่า พลเมืองในระบอบประชาธิปไตย แตกต่างจากพลเมืองของระบอบอื่นที่พลเมืองจะมี “คุณสมบัติ” อย่างไรก็ตามจะไปตามที่มีอำนาจประสงค์จะให้ เป็น ขณะที่ระบอบประชาธิปไตยเจ้าของอำนาจสูงสุดคือประชาชน ดังนั้น ประชาชนซึ่งเป็นเจ้าของอำนาจจึงกำหนดชีวิตตนเองได้ “ประชาชน” ในระบอบประชาธิปไตย จึงแตกต่างหลากหลายได้ เมื่อแตกต่างหลากหลายได้ จึงต้องเคารพซึ่งกันและกัน และใช้กติกาในการแก้ปัญหา จึงจะสามารถอยู่ร่วมกันและปกครองกันตามวิถีทางประชาธิปไตยได้¹¹

พลเมืองในระบอบประชาธิปไตยว่า การปกครองในระบอบประชาธิปไตย ไม่เพียงแต่จะต้องมีกติกาหรือรัฐธรรมนูญที่กำหนดรูปแบบหรือระบบที่ใช้ในการปกครองประเทศ สิ่งสำคัญไม่น้อยไปกว่ากันก็คือ คนหรือประชาชน ซึ่งเป็นเจ้าของประเทศ ที่มีสิทธิเสรีภาพในประเทศอย่างเสมอภาคกัน โดยจะต้องมีความสามารถในการปกครองตนเอง ระบอบประชาธิปไตยที่เป็นการปกครองโดยประชาชนหรือการปกครองที่ประชาชนปกครองตนเอง โดยมีความสามารถในการยอมรับความแตกต่างและเคารพกติกาในการอยู่ร่วมกัน พร้อมทั้งมีส่วนร่วมต่อความเป็นไปและการแก้ปัญหาในสังคมของตนเองได้ จึงจะประสบความสำเร็จ¹² พลเมืองในระบอบประชาธิปไตย คือ ประชาชนทุกชนชั้นที่อยู่ภายใต้ระบอบประชาธิปไตย มีสิทธิเสรีภาพและมีอำนาจในการปกครองตนเอง มีสิทธิเสรีภาพ และมีความรับผิดชอบร่วมกันแก้ไขปัญหาของสังคม ทั้งนี้ จะต้องมีความเคารพผู้อื่น และเคารพกฎกติกาที่ใช้ร่วมกันในสังคม¹³ นอกจากนี้ การที่จะเป็นพลเมืองต้องประกอบไปด้วยคุณสมบัติหรือคุณลักษณะที่พึงประสงค์ของสังคม ที่จะเป็นตัวบ่งชี้และชี้วัดถึงความเป็นพลเมืองดีที่สมบูรณ์

เอนก เหล่าธรรมทัศน์ ได้สรุปคุณลักษณะของพลเมืองที่ดี จากการระดมความคิดเห็นในการประชุมวิชาการสถาบันพระปกเกล้า ไว้ดังนี้

¹⁰ Department for Education, The National Curriculum In England: Framework Document. Department for Education. London, 2014), p. 214.

¹¹ คณะอนุกรรมการนโยบายปฏิรูปการศึกษาในทศวรรษที่สอง ด้านพัฒนาการศึกษาเพื่อสร้างความเป็นพลเมืองดี, ยุทธศาสตร์พัฒนาการศึกษาเพื่อสร้างความเป็นพลเมือง พ.ศ. 2553-2561, (กรุงเทพมหานคร: สำนักนโยบายด้านพัฒนาคุณภาพและมาตรฐานการศึกษา สำนักงานเลขาธิการสภาการศึกษา กระทรวงศึกษาธิการ, 2554), หน้า 14.

¹² ปริญญา เทวานฤมิตรกุล, การศึกษาเพื่อสร้างพลเมือง, (กรุงเทพมหานคร: นามมีบุ๊คส์พับลิเคชันส์, 2555), หน้า 29-30

¹³ ธัญรัช วิภักดิ์ภูมิประเทศ, รายงานการวิจัย, ความเป็นพลเมืองในระบอบประชาธิปไตยของนักศึกษามหาวิทยาลัยธุรกิจบัณฑิต, (มหาวิทยาลัยธุรกิจบัณฑิต, พ.ศ. 2556), หน้า 12.

- 1) มีคารวธรรม คือ ต้องยอมรับความคิดเห็นของผู้อื่น รู้สิทธิ รู้หน้าที่ของตัวเอง
- 2) มีสามัคคีธรรม คือ ต้องรู้จักทำงานร่วมกับผู้อื่น
- 3) มีนิติธรรม คือ การตัดสินปัญหาโดยใช้เหตุผล
- 4) มีความสมบูรณ์ทางกายและใจ
- 5) มีสติปัญญา
- 6) มีอารมณ์มั่นคง
- 7) มีวุฒิภาวะทางสังคม
- 8) เห็นคุณค่าของสภาวะแวดล้อมท้องถิ่น
- 9) ไม่เบียดเบียนตนเองและผู้อื่น
- 10) ให้เกียรติผู้อื่น
- 11) มีจิตสาธารณะหรือมีจิตสำนึกสาธารณะ
- 12) มีความรู้เท่าทันทั้งงานกฎหมายและขนบธรรมเนียมประเพณี
- 13) รู้จักฟังตนเอง
- 14) มีความกล้าที่จะต่อต้านระบอบที่ไม่ใช่ประชาธิปไตย
- 15) มีความไว้วางใจในระบอบประชาธิปไตย
- 16) รู้แพ้ รู้ชนะ รู้จักทำงานร่วมกันโดยสันติ
- 17) มีความภูมิใจในตนเอง
- 18) มีศีล หรืออย่างอื่นที่เทียบเท่า¹⁴ ซึ่งสอดคล้องกับทัศนคติของ ทิพย์พافر ต้นตีสุนทร

ที่ได้กล่าวถึงคุณลักษณะของพลเมือง ประกอบไปด้วย

- 1) การเป็นผู้ที่มีความรู้ มีความศึกษาและมีความสามารถที่จะมองเห็นและเข้าใจในสังคมของตนและสังคมโลก เฉกเช่นเป็นสมาชิกของสังคม
- 2) ยึดถือประโยชน์ส่วนรวมและสังคมเป็นหลัก
- 3) มีความรักในเสรีภาพและมีความรับผิดชอบ
- 4) เคารพความเสมอภาค ความยุติธรรม
- 5) มีความสามารถที่จะคิดวิเคราะห์ห้อย่างเป็นเหตุเป็นผล
- 6) มีความเข้าใจเรื่องหลักสิทธิมนุษยชน และยอมรับความแตกต่างในความเป็นพหุสังคม
- 7) เคารพกฎหมาย และยึดหลักนิติรัฐ

¹⁴ เอนก เหล่าธรรมทัศน์, การเมืองภาคพลเมือง, (กรุงเทพมหานคร: สถาบันพระปกเกล้า, พ.ศ. 2554), หน้า 103-104.

8) มีความรู้ ความเข้าใจต่อการเปลี่ยนแปลงทางสังคมและทางการเมือง (Political Literacy) และเข้าไปมีส่วนร่วมทางการเมือง (Political Participation) ในทุกระดับตั้งแต่ชุมชนท้องถิ่น ระดับชาติและนานาชาติ

9) ยึดมั่นในหลักสันติวิธี ไม่ใช้ความรุนแรงในการแก้ไขปัญหาความขัดแย้ง¹⁵

โดยสรุปแล้ว คุณสมบัติของความเป็นพลเมืองที่ดีในระบอบประชาธิปไตย ตามแนวคิดของยุทธศาสตร์พัฒนาการศึกษาและแผนพัฒนาเศรษฐกิจสังคมแห่งชาติ เพื่อสร้างความเป็นพลเมืองของประเทศไทย สามารถสรุปให้เหลือประเด็น 2 ประเด็น โดยพิจารณาตามการให้คุณค่าหรือให้ความสำคัญต่อการเป็นพลเมืองที่ดี คือ พลเมืองที่มีความรับผิดชอบต่อตนเองและสังคม และพลเมืองที่มีความเคารพผู้อื่น ดังนี้

1. ความรับผิดชอบต่อตนเองและสังคม หมายถึง การพึ่งพาตนเองและสามารถรับผิดชอบตนเองได้ มีอิสรภาพ สิทธิเสรีภาพ ไม่อยู่ภายใต้อิทธิพลอำนาจหรือระบบอุปถัมภ์ของผู้ใด ตระหนักว่าตนเองเป็นส่วนหนึ่งของสังคม การกระทำใดๆ ของตนมีผลต่อสังคม กระตือรือร้นที่จะรับผิดชอบ ร่วมแก้ไขปัญหาสังคมโดยเริ่มต้นที่ตนเอง เคารพกฎหมาย ใช้กติกาในการแก้ไขปัญหา ไม่ใช่กำลังหรือความรุนแรงแก้ไขปัญหาและยอมรับผลของการละเมิดกฎหมาย

2. ความเคารพผู้อื่น หมายถึง การไม่ใช้สิทธิเสรีภาพของตนไปละเมิดสิทธิเสรีภาพของบุคคลอื่น เคารพผู้อื่นที่แตกต่างจากตนเองทั้งในด้านวิถีชีวิต ความเชื่อและความคิด และเคารพศักดิ์ศรีความเป็นมนุษย์ของผู้อื่น มองคนในสังคมมีความเท่าเทียมกัน¹⁶

จากข้อมูลเบื้องต้น พอกล่าวโดยสรุปได้ว่า คำว่า พลเมือง หมายถึง ประชาชนที่อาศัยอยู่ตามภูมิภาคประเทศต่างๆ ในประเทศนั้นๆ ที่มีระบอบการปกครองแบบประชาธิปไตย มีสิทธิเสรีภาพและอำนาจในการปกครองตนเอง โดยตระหนักรู้ในหน้าที่ของตน สังคม และตระหนักถึงความรับผิดชอบต่อการตัดสินใจตัวเอง ที่เชื่อมโยงสัมพันธ์กับสังคมรอบข้างเคารพและให้เกียรติผู้อื่น ตลอดจนกฎระเบียบ และข้อบังคับทางสังคมในการอยู่ร่วมกัน เพื่อนำความผาสุกมาสู่คณะสืบต่อไป

¹⁵ ทิพย์พาพร ดันติสุนทร, การศึกษาเพื่อสร้างพลเมือง, พิมพ์ครั้งที่ 4, (กรุงเทพมหานคร: สถาบันนโยบายศึกษา, พ.ศ. 2558), หน้า 98.

¹⁶ สำนักนโยบายและยุทธศาสตร์ สำนักงานปลัดกระทรวงศึกษาธิการ, รายงานการวิจัย, การศึกษาความเป็นพลเมืองของผู้เรียนในสถานศึกษาสังกัดกระทรวงศึกษาธิการ, หน้า 12.

2.2 แนวคิดเกี่ยวกับรูปแบบ

2.2.1 ความหมายของรูปแบบ

รูปแบบ หมายถึง สิ่งที่บุคคลสร้างหรือพัฒนาขึ้นจากแนวคิด ทฤษฎี ประสบการณ์ จินตนาการ เพื่อถ่ายทอดออกมาแทนปรากฏการณ์ ด้วยการนำเสนอให้เข้าใจง่าย กระชับ ถูกต้อง สามารถนำไปเป็นแนวทางสู่การปฏิบัติได้¹⁷ หรือเป็นรูปแบบแบบมีโครงสร้างเพื่อใช้ศึกษาความสัมพันธ์ระหว่างของตัวแปร¹⁸ กล่าวคือ เป็นการอธิบายสิ่งที่เป็นนามธรรม ให้เข้าใจปรากฏการณ์หรือความจริงได้ง่ายขึ้น ซึ่งรูปแบบโดยทั่วไปต้องมีส่วนประกอบที่สำคัญอย่างน้อย 3 ประการ คือ (1) วัตถุประสงค์ (2) ตัวแปร (3) องค์ประกอบหรือสาระเนื้อหาและความสัมพันธ์ระหว่างตัวแปร¹⁹ โดยถ่ายทอดออกมาในลักษณะใดลักษณะหนึ่ง เช่น เป็นคำอธิบาย เป็นแผนผัง ไดอะแกรม หรือแผนภาพ เพื่อช่วยให้ตนเองและบุคคลอื่นสามารถเข้าใจได้ชัดเจนยิ่งขึ้น²⁰

สรุปได้ว่า รูปแบบ คือ สิ่งที่ถูกพัฒนามาจากแนวคิด ทฤษฎี ประสบการณ์ จินตนาการ ที่เกิดขึ้นจากความสนใจใคร่รู้ปรากฏการณ์ที่เป็นนามธรรม แล้วนำมาเสนอในรูปแบบของแผนผัง แผนภาพ หรือรูปแบบกิจกรรม เพื่อนำเสนอประเด็นที่อยากจะถ่ายทอดแก่บุคคลทั่วไปได้เข้าใจง่าย กระชับ ถูกต้อง ชัดเจนและสามารถนำไปใช้ให้เกิดเป็นประโยชน์ได้ การที่จะนำเสนอให้บุคคลทั่วไป เข้าใจถึงกระบวนการได้นั้น ต้องอาศัยรูปแบบที่ชัดเจนและเหมาะสมกับปรากฏการณ์ที่เกิดขึ้น เนื่องด้วยบริบทหรือสภาพแวดล้อมแต่ละที่ไม่เหมือนกัน ดังนั้นจึงจำเป็นต้องใช้รูปแบบหรือประเภทของรูปแบบที่สอดคล้องสัมพันธ์กัน

2.2.2 ประเภทของรูปแบบ

ความสำคัญของประเภทรูปแบบ รูปแบบนั้นจัดว่าเป็นปัจจัยที่สำคัญอีกปัจจัยหนึ่งในการอธิบายปรากฏการณ์ที่เกิดจากการศึกษา นักวิชาการได้จำแนกประเภทของรูปแบบไว้หลากหลายประเภทด้วยกัน เช่น สมิต และคณะ Smith & Others ได้จำแนกประเภทของรูปแบบเป็น 3 รูปแบบ ดังนี้

¹⁷ พิสนุ ฟองศรี, การประเมินทางการศึกษา : แนวคิดสู่การปฏิบัติ, พิมพ์ครั้งที่ 2, (กรุงเทพมหานคร : เทียมฟ้าการพิมพ์, 2549), หน้า 29.

¹⁸ Keeves, Educational research methodology and measurement, (An international Handbook Oxford : Pergaman Press, 1988), p. 559.

¹⁹ Robbins, Organizational behavior : Concept, controversies and appllcation (6th ed.). (New Jersey : Practice Hall, 1993), p. 44.

²⁰ ทิศนา แคมมณี, รูปแบบการเรียนการสอน : ทางเลือกที่หลากหลาย, พิมพ์ครั้งที่ 6, (กรุงเทพมหานคร : จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, 2556), หน้า 1.

1. รูปแบบเชิงกายภาพ (physical model) ได้แก่ รูปแบบคล้ายจริง (iconic model) มีลักษณะคล้ายของจริง เช่น เครื่องบินจำลอง หุ่นไล่กา หุ่นตามร้านค้าเสื้อผ้า

2. รูปแบบเสมือนจริง (Analog model) มีลักษณะคล้ายปรากฏการณ์จริง เช่น การทดลองทางเคมีในห้องปฏิบัติการก่อนจะทำการทดลองจริง เครื่องจำลองที่บินได้หรือเครื่องฝึกบิน เป็นต้น รูปแบบชนิดใกล้เคียงความจริงมากกว่าแบบแรก

3. รูปแบบเชิงสัญลักษณ์ (Symbolic model) ได้แก่ 1) รูปแบบข้อความ (Verbal model) หรือรูปแบบเชิงคุณภาพ (Qualities model) รูปแบบนี้พบมากที่สุด เป็นการใช้ข้อความปกติธรรมดาในการอธิบายโดยย่อ เช่น คำพรรณนาลักษณะงาน คำอธิบายรายวิชา 2) รูปแบบทางคณิตศาสตร์ (mathematical model) หรือรูปแบบเชิงปริมาณ เช่น สมการ โปรแกรมเชิงเส้น²¹ สอดคล้องกับแนวคิดของ วิลสัน และมอร์เรน Wilson & Morren ที่ได้แบ่งรูปแบบเป็น 2 ประเภท ดังนี้

1. รูปแบบทางกายภาพ (Physical model) เป็นรูปแบบที่ได้รับการสร้างขึ้นให้เหมือนกับของจริงแต่ลดขนาดให้เล็กลงหรือขยายให้ใหญ่ขึ้นจากของจริงแล้วแต่กรณี โดยมีสัดส่วนที่ถูกต้องกับของจริง รูปแบบนี้มีลักษณะเหมือนกับแบบจำลอง

2. รูปแบบสัญลักษณ์ (Symbolic model) เป็นรูปแบบที่ใช้สัญลักษณ์แทนความคิดหรือจินตนาการ สร้างขึ้นเพื่ออธิบายถึงองค์ประกอบต่างๆ ของความคิดในเรื่องใดเรื่องหนึ่งว่าแต่ละองค์ประกอบทำหน้าที่อย่างไร สัมพันธ์กับองค์ประกอบอื่นอย่างไร²²

นอกจากนี้ คีเวนส์ พีเตอร์ Keeves Peter J. ได้กล่าวถึงประเภทของรูปแบบเป็น 5 รูปแบบ ดังนี้

1. รูปแบบเชิงเปรียบเทียบ (Analogue model) ได้แก่ ความคิดที่แสดงออก ในลักษณะของการเปรียบเทียบสิ่งต่างๆ อย่างน้อย 2 สิ่งขึ้นไป รูปแบบลักษณะนี้ใช้กันมากทางด้านวิทยาศาสตร์ กายภาพ สังคมศาสตร์ และพฤติกรรมศาสตร์

2. รูปแบบเชิงภาษา (Semantic model) ได้แก่ ความคิดที่แสดงออกผ่านทางภาษา (พูดและเขียน) รูปแบบลักษณะนี้ใช้กันมากทางด้านศึกษาศาสตร์

3. รูปแบบคณิตศาสตร์ (Mathematical model) ได้แก่ ความคิดที่แสดงออกผ่านทางสูตรคณิตศาสตร์ ซึ่งส่วนมากจะเกิดขึ้นหลังจากได้ รูปแบบเชิงภาษา

²¹ Smith, R.H. & Others, **Management : Making Organizations Perform**, (New York : Macmillan, 1980), p. 461.

²² Wilson, K. & Morren, E.B., **Systems Approach for Improvement in Agriculture and Resource Management**, (New York : Macmillan Publishing, 1990), p. 78-84.

4. รูปแบบเชิงแผนผัง (Schematic model) ได้แก่ ความคิดที่แสดงออกผ่านทางแผนผัง แผนภาพ ไดอะแกรม กราฟ

5. รูปแบบเชิงสาเหตุ (Causal model) ได้แก่ ความคิดที่แสดงให้เห็นถึงความสัมพันธ์เชิงสาเหตุระหว่างตัวแปรต่างๆ ของสถานการณ์/มีปัญหาใดๆ รูปแบบด้านศึกษาศาสตร์มักจะเป็นแบบนี้ เป็นส่วนใหญ่²³

สรุปได้ว่า รูปแบบมีหลากหลายประเภทสามารถแบ่งออกเป็น รูปแบบเชิงกายภาพ เป็นรูปแบบที่คล้ายเสมือนของจริง รูปแบบเชิงแนวคิดเป็นรูปแบบแสดงถึงเชิงการเปรียบเทียบเชิงภาษาเชิงสาเหตุ และรูปแบบเชิงสัญลักษณ์ เป็นรูปแบบที่แสดงผ่านทางคณิตศาสตร์หรือรูปแบบเชิงปริมาณ การนำเสนอวิจัยในเรื่องนี้ ผู้วิจัยได้นำรูปแบบเชิงกายภาพ เชิงภาษา และเชิงสาเหตุมาอธิบาย เพื่อสร้างรูปแบบการปรับเปลี่ยนพฤติกรรมก้าวร้าวให้สอดคล้องกับบริบททางสังคมของนักเรียน เช่น บริบททางกายภาพด้านการอบรมเลี้ยงดู ด้านโรงเรียน ด้านการคบเพื่อน ด้านการบริโภคสื่อ ที่เป็นปัจจัยนำไปสู่การแสดงออกพฤติกรรมก้าวร้าวทางกายภาพ และพฤติกรรมก้าวร้าวเชิงภาษา

2.2.3 คุณลักษณะของรูปแบบที่ดี

การสร้างรูปแบบหรือการนำรูปแบบมาใช้ในการพัฒนาองค์กร การพัฒนามนุษย์ให้มีประสิทธิผลและเกิดประโยชน์นั้น ต้องคำนึงถึงลักษณะของรูปแบบด้วยว่า มีความเหมาะสมมากน้อยแค่ไหน ดังนั้น รูปแบบที่ใช้ประโยชน์ได้ ควรจะมีข้อกำหนด (requirement) 4 ประการ คือ

1. รูปแบบ ควรประกอบด้วยความสัมพันธ์อย่างมีโครงสร้าง (structural relationship) มากกว่าความสัมพันธ์ที่เกี่ยวข้องกันแบบรวม ๆ (associative relationship)

2. รูปแบบ ควรใช้เป็นแนวทางการพยากรณ์ผลที่จะเกิดขึ้นสามารถถูกตรวจสอบได้โดยการสังเกต ซึ่งเป็นไปได้ที่จะทดสอบรูปแบบพื้นฐานของข้อมูลเชิงประจักษ์ได้

3. รูปแบบ ควรจะต้องระบุหรือชี้ให้เห็นถึงกลไกเชิงเหตุผลของเรื่องที่ศึกษา ดังนั้น นอกจากรูปแบบจะเป็นเครื่องมือในการพยากรณ์ได้ ควรใช้อธิบายปรากฏการณ์ได้ด้วย

4. รูปแบบ ควรเป็นเครื่องมือในการสร้างมโนทัศน์ใหม่ และสร้างความสัมพันธ์ของตัวแปรในลักษณะใหม่ ซึ่งเป็นการขยายในเรื่องที่กำลังศึกษา²⁴

เพื่อให้เข้าใจถึงลักษณะของรูปแบบและความสำคัญของรูปแบบ จึงได้สรุปลักษณะสำคัญของรูปแบบไว้ 4 ประการ ดังนี้ (1) เป็นการถ่ายทอดความคิด จินตนาการที่มีต่อปรากฏการณ์ใดๆ โดยถ่ายทอดมาเป็นโครงสร้างที่มีระบบระเบียบ สำหรับการนำเสนอเพื่อให้ผู้อื่นเข้าใจตามแนวคิดของ

²³ ทิศนา ขัมมณี, รูปแบบการเรียนการสอน : ทางเลือกที่หลากหลาย, หน้า 2-3.

²⁴ Keeves, Peter J., *Educational research methodology, and measurement: An international handbook*. Oxford, (England: Pergamon Press, 1988), p. 560.

เจ้าของรูปแบบได้โดยง่าย (2) โครงสร้างของรูปแบบจะเน้นเฉพาะตัวแปร องค์ประกอบ หรือสาระที่สำคัญๆ เพื่อให้ง่ายต่อการทำความเข้าใจ (3) ต้องมีการเชื่อมโยงต่อเนื่องระหว่างตัวแปร องค์ประกอบ หรือสาระสำคัญ ต้องมีการเชื่อมโยงอย่างเป็นระบบ ง่ายต่อการเข้าใจ โดยอาจใช้สัญลักษณ์ต่างๆ เพื่อให้รูปแบบมีความกระชับเท่าที่จะทำได้ (4) รูปแบบไม่ใช้การบรรยายหรือพรรณนาอย่างยืดยาว รูปแบบควรเป็นภาพ แผนภูมิ สัญลักษณ์หรือแผนผังที่เข้าใจได้ด้วยการนำเสนอเพียงครั้งเดียวหรือน้อยครั้งที่สุด²⁵

สรุปได้ว่า ลักษณะที่สำคัญของรูปแบบ คือ เป็นการนำเสนอความคิดผ่านกระบวนการอย่างเป็นขั้นตอน โดยอาศัยความสัมพันธ์ทางโครงสร้าง ที่สามารถถูกตรวจสอบได้โดยการสังเกต ซึ่งเป็นไปได้ที่จะทดสอบรูปแบบพื้นฐานของข้อมูลเชิงประจักษ์ได้ และต้องระบุหรือชี้ให้เห็นถึงกลไกเชิงเหตุผลของเรื่องที่ศึกษา นอกจากจะเป็นเครื่องมือในการพยากรณ์ได้แล้ว ต้องสามารถอธิบายถึงปรากฏการณ์ที่เกิดขึ้น โดยผ่านทางรูปแบบของภาพ แผนภูมิ สัญลักษณ์หรือแผนผังที่เข้าใจได้ง่าย และชัดเจน ไม่ใช่รูปแบบการนำเสนอแบบการบรรยายเชิงพรรณนาอย่างเดียว

2.2.4 องค์ประกอบของรูปแบบ

การนำรูปแบบไปใช้เพื่อให้เกิดประโยชน์และได้ผลตามที่คาดหวังไว้นั้น นอกจากจะอาศัยลักษณะของรูปแบบ โครงสร้างของรูปแบบแล้วสิ่งหนึ่งที่ขาดไม่ได้ ก็คือ องค์ประกอบของรูปแบบด้วย เพราะเป็นการอธิบายถึงส่วนต่างๆ ของรูปแบบ เพื่อให้เห็นถึงกระบวนการขั้นตอนได้อย่างชัดเจน ซึ่งองค์ประกอบที่สำคัญของรูปแบบนั้น ต้องประกอบไปด้วย (1) รูปแบบจะต้องนำไปสู่การทำนาย (prediction) ผลที่ตามมาซึ่งสามารถพิสูจน์ทดสอบได้ กล่าวคือ สามารถนำไปสร้างเครื่องมือเพื่อไปพิสูจน์ทดสอบได้ (2) โครงสร้างของรูปแบบจะต้องประกอบด้วยความสัมพันธ์เชิงสาเหตุ (causal relationship) ซึ่งสามารถอธิบายปรากฏการณ์เรื่องนั้นได้ (3) รูปแบบจะต้องสามารถช่วยสร้างจินตนาการ (imagination) ความคิดรวบยอด (concept) และความสัมพันธ์ (interrelations) รวมทั้งช่วยขยายขอบเขตของการสืบเสาะความรู้ และ (4) รูปแบบควรจะต้องประกอบด้วยความสัมพันธ์เชิงโครงสร้าง (structural relationships) มากกว่าความสัมพันธ์เชิงเชื่อมโยง (associative relationships)²⁶

สรุปได้ว่า รูปแบบ คือ สิ่งที่ถูกพัฒนามาจากแนวคิด ทฤษฎี ประสบการณ์ จินตนาการ ที่เกิดขึ้นจากเรียนรู้ในปรากฏการณ์ต่างๆ ประกอบกับวัตถุประสงค์ ปัจจัยตัวแปรที่สอดคล้องสัมพันธ์กันเชิงเหตุผล จากสิ่งที่เป็นนามธรรมนำมาเสนอในรูปแบบต่างๆ ความหลากหลายของรูปแบบจะแบ่ง

²⁵ เยาวดี ราชชัยกุล วิบูลย์ศรี, การประเมินโครงการ แนวคิด และแนวปฏิบัติ, พิมพ์ครั้งที่ 3, (กรุงเทพมหานคร : จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, 2546), หน้า 27.

²⁶ กิตติคม คาวีรัตน์, “การพัฒนาแบบการจัดการเรียนรู้เชิงประสบการณ์เพื่อสร้างเสริมสุขภาพสำหรับนักศึกษา มหาวิทยาลัยราชภัฏ”, ปรัชญาคุณภิวัตน์, (บัณฑิตวิทยาลัย : มหาวิทยาลัยศิลปากร, 2553).

บอกถึงประสิทธิผลและความเที่ยงตรงของรูปแบบนั้นๆ ได้ เช่น รูปแบบเชิงกายภาพ เป็นรูปแบบที่คล้ายเสมือนของจริง รูปแบบเชิงแนวคิดเป็นรูปแบบแสดงถึงเชิงการเปรียบเทียบเชิงภาษาเชิงสาเหตุ และรูปแบบเชิงสัญลักษณ์ เป็นรูปแบบที่แสดงผ่านทางคณิตศาสตร์หรือรูปแบบเชิงปริมาณ แต่ละรูปแบบจะมีลักษณะและความสำคัญแตกต่างกันออกไป แม้ว่ารูปแบบจะมีหลากหลายรูปแบบหรือมีลักษณะที่ต่างกัน แต่ก็เป็นการอธิบายถึงความคิดผ่านกระบวนการอย่างเป็นขั้นตอน โดยอาศัยความสัมพันธ์ทางโครงสร้าง ที่สามารถตรวจสอบความถูกต้องได้จากการสังเกต ซึ่งเป็นข้อมูลพื้นฐานเชิงประจักษ์ และสามารถตอบโจทย์ถึงกลไกเชิงเหตุผลของรูปแบบที่ศึกษา รูปแบบนอกจากจะเป็นเครื่องมือในการพยากรณ์แล้ว ต้องสามารถอธิบายถึงปรากฏการณ์ที่เกิดขึ้นให้เข้าใจง่าย กระชับและชัดเจนในรูปแบบนั้น โดยไม่จำเป็นต้องนำเสนอแบบการบรรยายเชิงพรรณนาอย่างเดียว

2.3 ไตรสิกขา : กับการสร้างเสริมการเป็นพลเมือง

การพัฒนามนุษย์เป็นสิ่งสำคัญในการดำเนินชีวิตและการอยู่ร่วมกันในสังคมอย่างมีความสุข ในทางพระพุทธศาสนาได้แบ่งการพัฒนาคนออกเป็น 2 ระดับตามการศึกษา กล่าวคือ บุคคลที่ยังดำเนินชีวิตอยู่ในระดับโลกียธรรม เป็นบุคคลที่ควรศึกษาอยู่ เรียกว่า เสาะ และบุคคลที่ดำเนินชีวิตอยู่ในระดับโลกุตตรธรรม เป็นบุคคลที่สำเร็จการศึกษาหรือบรรลุเป็นพระอรหันต์แล้ว เรียกว่า อเสะ เนื่องด้วยไตรสิกขา เป็นการศึกษาเพื่อพัฒนาฝึกฝนอบรมมนุษย์ให้ก้าวสู่ความเป็นมนุษย์ที่สมบูรณ์ทั้ง 3 ด้าน กล่าวคือ ด้านพฤติกรรม (ศีล) ด้านมโนพฤติกรรม (สมาธิ) และด้านความรู้ (ปัญญา) ผู้วิจัยจึงนำหลักไตรสิกขาวางเอาไว้เป็นแนวทางในการศึกษา เพื่อวิเคราะห์และสังเคราะห์นำไปสร้างเป็นรูปแบบเพื่อการสร้างเสริมการเป็นพลเมืองของนักเรียนเชิงพุทธ ดังนี้

พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ. ปยุตโต) ได้กล่าวไว้ว่า พระพุทธศาสนาเป็นศาสนาที่พัฒนาคน และสังคมว่า การศึกษาหรือสิกขา คือ ศีล สมาธิ ปัญญา โดยสอดคล้องกับองค์ประกอบแห่งการดำเนินชีวิตของมนุษย์ที่มี 3 ด้าน คือ พฤติกรรม จิตใจ และปัญญา เรียกว่า ไตรสิกขา ในการให้การศึกษานั้น กล่าวโดยสรุปวัตถุประสงค์ที่แท้จริง คือการสร้างสรรคความรู้ ความคิด พร้อมทั้งคุณสมบัติ และจิตใจที่สมบูรณ์ ให้เกิดขึ้นในตัวบุคคล เพื่อช่วยให้เขาสามารถดำรงชีวิตอยู่ได้อย่างมั่นคงและราบรื่น ทั้งสามารถบำเพ็ญประโยชน์สุข เพื่อตน เพื่อส่วนรวมได้ตามควรแก่อัตภาพ ผู้ทำหน้าที่ด้านการศึกษาทุกฝ่ายทุกระดับ ควรจะได้มุ่งทำงานเพื่อวัตถุประสงค์นี้ยิ่งกว่าสิ่งอื่น

ระบบการปฏิบัติที่จัดรูปมาจากองค์มรรคทั้งหมดนั้นหมวดธรรมหรือระบบปฏิบัติที่ถือได้ว่าเป็นระบบกลาง หรือเป็นพื้นฐาน กว้างขวางครอบคลุม และใช้เป็นมาตรฐานของการปฏิบัติมากที่สุด ก็คือระบบที่เรียกว่า สิกขา 3 หรือ ไตรสิกขา แม้ว่าไตรสิกขาจะจัดรูปออกมามรรค แต่เพื่อมองเห็นเป็นภาพที่ชัดเจนในแง่หนึ่ง สามารถนำไตรสิกขานี้เข้าคู่เทียบกับมรรคแล้วจะเห็นว่ามรรคเป็นทางดำเนินชีวิตที่ดีงาม หรือระบบการดำเนินชีวิตที่ดีงาม หรือจะใช้ตรงกว่านั้นว่าเป็นเนื้อหาของ

ดำเนินชีวิตที่ดีงาม ส่วนไตรสิกขา เป็นระบบการศึกษา หรือระบบการฝึกฝนอบรม หลักทั้งสองนี้เนื่องอยู่ด้วยกัน เพราะเมื่อมีการศึกษาหรือการฝึกฝนอบรม ก็เกิดเป็นการดำเนินชีวิตที่ดี หรือการดำเนินชีวิตที่ดีก็เกิดมีขึ้น ดังนั้นเมื่อฝึกตามไตรสิกขา มรรคก็เกิดมีขึ้นด้วย นั้นหมายความว่า การฝึกไตรสิกขา ก็เพื่อให้มรรคเกิดขึ้น แต่แท้จริงแล้วเนื้อหาสาระของมรรคและไตรสิกขา เป็นเช่นเดียวกันการฝึกหรือการศึกษานั้นไม่ได้แยกจากการดำเนินชีวิต แต่เนื่องอยู่ด้วยกันกับการดำเนินชีวิต

สิกขา 3 ได้แก่ อธิศีลสิกขา อธิจิตตสิกขา และอธิปัญญาสิกขา อาจเรียกได้ว่า ศีล สมาธิ ปัญญา

1. อธิศีลสิกขา คือ การฝึกความประพฤติสุจริตทางกาย วาจา และอาชีวะ ได้แก่ รวบรวมศีลมรรคข้อ สัมมาวาจา สัมมากัมมันตะ และสัมมาอาชีวะ เมื่อกล่าว ว่าโดยสาระก็คือ การดำรงตนด้วยดีในสังคม รักษาระเบียบวินัย ปฏิบัติหน้าที่และความรับผิดชอบทางสังคมให้ถูกต้อง มีความสัมพันธ์ทางสังคมที่ดีงามเกื้อกูลเป็นประโยชน์ช่วยรักษาและส่งเสริมสภาพแวดล้อมโดย เฉพาะ ในทางสังคม ให้อยู่ในภาวะเอื้ออำนวยแก่การที่ทุกๆ คนจะสามารถดำเนินชีวิตที่ดีงามหรือปฏิบัติตามมรรคกันได้ด้วยดี

ศีลเป็นสิกขาขั้นต้นที่สุด จึงมีขอบเขตกว้างขวาง แบ่งได้เป็นหลายระดับครอบคลุมถึงการแสดงออกและการบังคับควบคุมตนด้านภายนอกทั้งหมด ความสัมพันธ์กับสภาพแวดล้อมทั้งทางสังคมและธรรมชาติ เกณฑ์อย่างต่ำสุดของศีลคือ ไม่เบียดเบียนผู้อื่น (เช่นเดียวกับกับไม่เบียดเบียนตนเองด้วย) ไม่ทำลายสภาพแวดล้อมทางสังคมที่เกื้อกูลแก่ชีวิตที่ดีงามหรือเกื้อกูลแก่มรรคนั้น ต่อจากนั้นได้แก่การฝึกฝนทางวินัยเพื่อความดีงามยิ่งขึ้นไป ถ้าสามารถว่านั้นก็ก้าวไปถึงการทำ การต่างๆ ที่เกื้อกูลแก่ผู้อื่น ช่วยสร้างเสริมจัดสรรสภาพแวดล้อมซึ่งปิดกั้นโอกาสแห่งความชั่วร้าย เพิ่มพูนโอกาสแห่งการดำเนินชีวิตและการปฏิบัติกิจเพื่อความดีงามหรือคุณค่าที่ยิ่งๆ ขึ้นไป

2. อธิจิตตสิกขา คือ การฝึกในด้านคุณภาพและสมรรถภาพของจิต ได้แก่ รวบรวมศีล มรรคข้อสัมมาวายามะ สัมมาสติ และสัมมาสมาธิ เมื่อกล่าวโดยสาระก็คือ การฝึกให้มีจิตใจเข้มแข็ง มั่นคงแน่วแน่ ควบคุมตนได้ดี มีสมาธิ มีกำลังใจสูง ให้เป็นจิตที่สงบ ผ่องใส เป็นสุข บริสุทธิ์ ปราศจากสิ่งรบกวนหรือทำให้เศร้าหมอง อยู่ในสภาพเหมาะสมแก่การใช้งานมากที่สุด โดยเฉพาะใช้ปัญญา อย่างลึกซึ้งและตรงตามความเป็นจริง

3. อธิปัญญาสิกขา คือ การฝึกปัญญาให้เกิดความรู้ความเข้าใจสิ่งทั้งหลายตามความเป็นจริงจนถึงความหลุดพ้น มีจิตใจเป็นอิสระ ผ่องใส เบิกบานโดยสมบูรณ์ ได้แก่ รวบรวมศีล มรรคข้อสัมมาทิฎฐิ และสัมมาสังกัปปะ เมื่อกล่าวโดยสาระคือ การฝึกอบรมให้เกิดปัญญาบริสุทธิ์ที่รู้แจ้งชัด ตรงตามสภาพความเป็นจริง ไม่เป็นความรู้ความคิดความเข้าใจที่ถูกบิดเบือนเคลือบคลุม จากความเป็นจริง เพราะอิทธิพลของกิเลสมีวิชาและตัณหาเป็นผู้นำที่ครอบงำจิตอยู่ การฝึกปัญญาเช่นนี้ต้องอาศัยการฝึกจิตให้บริสุทธิ์ผ่องใสเป็นพื้นฐาน แต่ในเวลาเดียวกัน เมื่อปัญญาที่บริสุทธิ์รู้เห็นตามเป็น

จริงนี้เกิดขึ้นแล้ว ก็กลับช่วยให้จิตนั้นสงบ มั่นคง บริสุทธิ์ และส่งผลออกไปในการดำเนินชีวิตอย่างถูกต้อง เป็นไปเพื่อประโยชน์สุขอย่างแท้จริง²⁷

2.3.1 ความหมายของไตรสิกขา

เพื่อให้เข้าใจความหมายของไตรสิกขามากยิ่งขึ้น ผู้วิจัยจึงขอรวบรวมนำเอาความหมายของไตรสิกขา จากพระไตรปิฎก ตลอดจนถึงนักวิชาการทั้งหลายที่ได้กล่าวไว้ มาแสดงไว้ดังต่อไปนี้

คำว่า **ไตรสิกขา** มีรากศัพท์มาจากคำสองคำ คือ 1) ไตร หรือ ตรี เป็นภาษาสันสกฤต ตรงกับภาษาบาลีว่า ตี แปลว่า สาม และ 2) สิกขา เป็นภาษาบาลี ตรงกับภาษาสันสกฤตว่า ศีกษา หมายถึง การศึกษา การปฏิบัติ และการอบรมความประพฤติให้บริสุทธิ์²⁸

ในสิกขาสูตร ได้กล่าวไว้ว่า “...ภิกษุทั้งหลาย ก็อริสัสสิกขาเป็นไฉน ดูกรภิกษุทั้งหลาย ภิกษุในธรรมวินัยนี้เป็นผู้มีศีล ฯลฯ สมาทานศึกษาอยู่ในสิกขาบททั้งหลาย ดูกรภิกษุทั้งหลายนี้เรียกว่า อริสัสสิกขา

ภิกษุทั้งหลาย ก็อริจิตตสิกขาเป็นไฉน ดูกรภิกษุทั้งหลาย ภิกษุในธรรมวินัยนี้ สัจจจากาม ฯลฯ บรรลุจตุตถฌาน ดูกรภิกษุทั้งหลาย นี้เรียกว่าอริจิตตสิกขา

ภิกษุทั้งหลาย ก็อริปัญญาสิกขาเป็นไฉน ดูกรภิกษุทั้งหลาย ภิกษุในธรรมวินัยนี้ ย่อมรู้ชัดตามความเป็นจริงว่า นี้ทุกข์ ฯลฯ นี้ข้อปฏิบัติให้ถึงความดับทุกข์ ดูกรภิกษุทั้งหลาย นี้เรียกว่าอริปัญญาสิกขา...”²⁹

ในมหานิเทศ ได้กล่าวว่า “...อริสัสสิกขาเป็นไฉน? ภิกษุในธรรมวินัยนี้ เป็นผู้มีศีล สำรวมแล้วด้วยความสำรวมในปาติโมกข์ ถึงพร้อมด้วยอาจารย์และโคจร มีปกติเห็นภัยในโทษทั้งหลายมีประมาณน้อยสมาทานศึกษาอยู่ในสิกขาบททั้งหลาย ศีลชั้นน้อย ศีลชั้นใหญ่ ศีลเป็นที่ตั้ง เป็นเบื้องต้น เป็นเบื้องบาท เป็นความสำรวม เป็นความระวัง เป็นปาก เป็นประธาน แห่งความถึงพร้อมแห่งธรรมทั้งหลายฝ่ายกุศล นี้ชื่อว่า อริสัสสิกขา

อริจิตตสิกขาเป็นไฉน? ภิกษุในธรรมวินัยนี้ สัจจจากาม ฯลฯ จึงบรรลุจตุตถฌาน นี้ชื่อว่า อริจิตตสิกขา

อริปัญญาสิกขาเป็นไฉน? ภิกษุในธรรมวินัยนี้ เป็นผู้มีปัญญา ประกอบด้วยปัญญา อันให้ถึงความเกิดและความดับ เป็นอริยะ ชำแรกกิเลส อันให้ถึงความสิ้นทุกข์โดยชอบ ภิกษุนั้นย่อมรู้ชัด

²⁷ พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ.ปยุตฺโต), **พุทธธรรม ฉบับปรับปรุง และขยายความ**, (กรุงเทพมหานคร มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย : 2552), หน้า 726 – 728.

²⁸ ดุราละเยียดโน อัง.ติก.(ไทย) 20/91/320.

²⁹ อัง.ติก. (ไทย) 20/529/201.

ตามความเป็นจริงว่า นี้ทุกข์ ฯลฯ นี้ ทุกขนิโรธคามินีปฏิปทา และรู้ชัดตามความเป็นจริงว่า เหล่านี้อาสวะ ฯลฯ นี้ข้อปฏิบัติให้ถึงความดับอาสวะ นี้ชื่อว่า อธิปัญญาสิกขา...”³⁰

ในคัมภีร์ปฏิสัมภิทามคค์ได้กล่าวไว้ “...ความระวางในสี่วิสุทธินั้น เป็นอภิสลสิกขา ความไม่ฟุ้งซ่านในจิตวิสุทธินั้นเป็นอธิจิตตสิกขา ความเห็นในทิววิสุทธินั้นเป็นอธิปัญญาสิกขา บุคคลคำนึงถึงสิกขา 3 ประการนี้ ศึกษาอยู่รู้ศึกษา เห็นศึกษา พิจารณาศึกษา อธิฐานศึกษา น้อมใจเชื่อด้วยศรัทธาศึกษา ประคองความเพียรศึกษา ดำรงสติไว้มั่นศึกษา ตั้งจิตมั่นศึกษา รู้ชัดด้วยปัญญาศึกษา รู้ยิ่ง ธรรมที่ควรรู้อย่างศึกษา กำหนดรู้ธรรมที่ควรกำหนดรู้ศึกษา ละธรรมที่ควรละศึกษา เจริญธรรมที่ควรเจริญศึกษา ทำให้แจ้งซึ่งธรรมที่ควรทำให้แจ้งศึกษา...”³¹

ใจความสำคัญเกี่ยวกับไตรสิกขาที่ปรากฏในพระไตรปิฎกดังกล่าว พอสรุปให้เห็นถึงกระบวนการศึกษาหรือกระบวนการพัฒนาตามลำดับ โดยเริ่มต้นด้วยการศึกษาสำรวมกาย วาจา เป็นอภิสลสิกขา เพื่อไม่ให้จิตใจเกิดความฟุ้งซ่านเอียงไปในอกติ เป็นจิตตสิกขา และพิจารณาให้เห็นถึงความถูกต้องดีงามในการดำเนินชีวิต เป็นอธิปัญญาสิกขา

ไตรสิกขาคำว่า ไตรสิกขา สามารถแยกวิเคราะห์ห้ออกได้เป็น 2 คำ คือ ไตร แปลว่า 3 อย่างหรือ 3 ประการ หรือ 3 ข้อ ส่วนคำว่า สิกขา แปลว่า การศึกษา หรือการเล่าเรียน หรือการเรียนรู้ หรือข้อที่จะต้องศึกษา หรือข้อที่จะต้องปฏิบัติ³² หลักไตรสิกขา มาในพระสูตรต้นตปิฎก ที่ขนิทาย ปาฎิกวรรค และอังคุตรนิกาย ติกนิบาต³³

พระอุปติสสเถระ ได้ให้ความหมายของการศึกษาและขอบเขตของการศึกษาไว้ใน วิมุตติมรรค ว่า สิกขา หมายถึง การศึกษาเรื่องที่ควรศึกษา การศึกษาอันยอดเยี่ยมและการศึกษาเพื่อความ เป็นพระอเสขะ (ผู้ไม่ต้องศึกษา)³⁴

พระพุทธโฆษาจารย์ ได้อธิบายไว้ในคัมภีร์วิสุทธิมรรคว่า ไตรสิกขาเป็นทั้งหลักการและวิธีปฏิบัติเพื่อให้สามารถล่วงพ้นจากอบาย, กามธาตุ และภพทั้งปวง โดยมีเป้าหมายที่การบรรลุพระนิพพานอันบริสุทธิ์ปราศจากมลทิน ไตรสิกขาเป็นแนวปฏิบัติในทางสายกลาง มิใช่การปรนเปรอตนด้วยกามสุขและการทรมานตน มีศีลเป็นปฏิบัติต่อกิเลสที่แสดงออกทางกาย วาจา สมาธิเป็นปฏิบัติต่อกิเลสที่กลุ่มมรุมจิต และปัญญาเป็นปฏิบัติต่อกุศลกิเลสที่แอบอยู่ในจิต สามารถพัฒนา

³⁰ ชุ.ม. (ไทย) 29/ 474/228.

³¹ ชุ.ป. (ไทย) 31/407/154.

³² ราชบัณฑิตยสถาน, **พจนานุกรม ฉบับราชบัณฑิตยสถาน พ.ศ. 2542**, (กรุงเทพมหานคร: นานมีบุ๊คส์พับลิชเคชั่นส์, 2546), หน้า 1190.

³³ ดูรายละเอียดใน ที.ปา. (ไทย) 11/228/200 ; อง.ตัก. (ไทย) 20/521/259.

³⁴ พระอุปติสสเถระ, **วิมุตติมรรค**, แปลโดย พระเทพโสภณ (ประยูร ธมฺมจิตฺโต) และคณะ, (กรุงเทพมหานคร : มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, 2548), หน้า 4.

บุคคลให้เป็นพระอริยะผู้มีความบริบูรณ์ด้วยศีล ได้แก่ พระอรหันต์ นอกจากนี้ องค์ธรรมทั้ง 3 ยังเป็นเครื่องอุดหนุนให้บรรลुकุณพิเศษ อันหาได้ยากในบุคคลทั่วไป ดังมีวิชา 3 เป็นต้น³⁵

พุทธทาสภิกขุ ได้อธิบายว่า การศึกษา ในภาษาไทยหมายถึง การศึกษาเล่าเรียน ซึ่งตรงกับคำว่า สึกขา ในพระพุทธานุศาสตร์ หมายถึง การปฏิบัติ ได้รับความประเสริฐคือ สิ้นราคะ สิ้นโทสะ สิ้นโมหะ ผลของการปฏิบัติศึกษาเป็นอย่างนั้น การปฏิบัติอย่างนั้นก็เพื่อความรอดจากสิ่งอันไม่พึงปรารถนา สิ่งใดที่เป็นความทุกข์ทรมาร ความยุ่งยากลำบากแก่จิตใจก็เรียกว่า อันไม่พึงปรารถนา แก้ไขด้วยการศึกษา³⁶

พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ. ปยุตโต) ได้ให้ความหมายไตรสิกขาว่า หมายถึง การพัฒนา มนุษย์ให้ดำเนินชีวิตดีงามถูกต้อง ทำให้มีวิถีชีวิตที่เป็นมรรค เป็นทางดำเนินชีวิตหรือวิถีชีวิตที่ถูกต้องดีงามของมนุษย์ ต้องเรียนรู้ฝึกฝนพัฒนาตน คือ สึกขามรรคกับสึกขาจึงประสานเป็นอันเดียวกัน เมื่อมองในแง่อริยสัจ 4 ก็เป็นอริยมรรค คือ วิถีชีวิตอันประเสริฐเมื่อเป็นมรรคก็ดำเนินก้าวหน้าไปสู่จุดหมายโดยกำจัดสมุทัยให้หมดไป ช่วยให้เราใช้ชีวิตที่พึงพาวิชา ตัณหา อุปทาน น้อยลงไป ไม่อยู่ใต้อำนาจครอบงำ ของมันพร้อมกับที่เรามีปัญญาเพิ่มขึ้น และดำเนินชีวิตด้วยปัญญามากขึ้นตามลำดับ จนกระทั่งในที่สุดพอสมุทัยหมดทุกข์ก็หมดก็บรรลुकุณ หมายถึง นิโรธ โดยสมบูรณ์³⁷

พระพุทธองค์ทรงแสดงหลักการศึกษาตามแนวทางพระพุทธศาสนาไว้ในพระไตรปิฎกว่า สึกขา 3 ประการ คือ

1. อธิศีลสึกขา
2. อธิจิตตสึกขา
3. อธิปัญญาสึกขา³⁸

2.3.2 ความสำคัญของไตรสิกขา

ไตรสิกขานั้นเป็นกระบวนการที่สำคัญในการพัฒนามนุษย์ คือ การจัดตั้งระบบระเบียบแบบแผนเกี่ยวกับการดำเนินชีวิตและการอยู่ร่วมกันของมนุษย์ ซึ่งเนื้อหาสาระสำคัญของไตรสิกขานั้น

³⁵ พระพุทธโฆษาจารย์, วิสุทธิมรรคแปล ภาค 1 ตอน 1 พิมพ์ครั้งที่ 8, (กรุงเทพมหานคร : มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, 2538), หน้า 4, 9-12.

³⁶ พุทธทาสภิกขุ, การศึกษาสมบูรณ์แบบ : คือวงกลมที่คุ้มครองโลกถึงที่สุด, (กรุงเทพมหานคร : อุกษาการพิมพ์, 2549), หน้า 185-186.

³⁷ พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ. ปยุตโต), “หัวใจพระพุทธศาสนา”, พุทธจักร, ปีที่ 61 ฉบับที่ 5 (พฤษภาคม 2550), หน้า 7.

³⁸ คู่มือระเบียบใน อ.ท.ท. (ไทย) 20/87/312.

ได้สอดแทรกอยู่ในหลักธรรมต่างๆ เช่น โอวาทปาติโมกข์ ด้วยเหตุนี้ จึงจำแนกพุทธโอวาทที่แสดงถึงความสำคัญของไตรสิกขาออกเป็นด้านต่างๆ ดังนี้

1. ไตรสิกขาเป็นหลักธรรมใหญ่ เพื่อกำจัดกิเลสของภิกษุและบุคคลทั้งหลายดังปรากฏในอนุพุทธสูตร ว่าด้วยการตรัสรู้ธรรมเป็นเหตุสืบกันว่า ภิกษุทั้งหลาย เพราะไม่รู้แจ้งทางตลอดธรรม 4 ประการ เราและเธอทั้งหลายจึงเที่ยวเร่ร่อนไปตลอดกาลยาวนานอย่างนี้ ธรรม 4 ประการ อะไรบ้าง คือ อริยศีล อริยสมาธิ อริยปัญญา และอริยวิมุตติ เราถอนภวตัณหาได้แล้ว ภวเนตติสิ้นไปแล้ว ธรรมเหล่านี้คือ ศีล สมาธิ ปัญญาและวิมุตติอันยอดเยี่ยม พระโคตมผู้มียศได้ตรัสรู้แล้ว ดังนั้น พระพุทธเจ้าจึงตรัสบอกธรรมแก่ภิกษุทั้งหลายเพื่อความรู้ยิ่ง³⁹

2. ไตรสิกขา รากฐานที่สำคัญของพระวินัย ดังปรากฏในวัชชีปุตตสูตรว่า พระพุทธองค์ทรงให้คำแนะนำภิกษุรูปหนึ่งว่า หากเธอไม่อาจประพฤติปฏิบัติตามสิกขาบทที่บัญญัติไว้ได้ครบถ้วนบริบูรณ์ ก็ให้พึงศึกษาปฏิบัติในสิกขา 3 เพื่อการละระคะ โทสะ โมหะ ทำให้เป็นผู้ไม่ประกอบอกุศลกรรม⁴⁰ เพราะสิกขา 3 ประการนี้เป็นที่รวมสิกขาบทนั่นเอง⁴¹

3. ไตรสิกขาเป็นกระบวนการฝึกศึกษาพัฒนามนุษย์ เป็นกระบวนการพื้นฐานในการฝึกพฤติกรรมที่ดีของมนุษย์ให้ดียิ่งขึ้น ดังที่แสดงในปฐมสิกขาสูตร ว่าภิกษุผู้ทำให้บริบูรณ์ในศีล ทำพอประมาณในสมาธิและปัญญา ย่อมสามารถบรรลุเป็นพระโสดาบัน หรือเป็นพระสกทาคามี ขณะที่ภิกษุผู้ทำให้บริบูรณ์ในศีล และสมาธิ ทำพอประมาณในปัญญา ย่อมสามารถบรรลุเป็นพระอนาคามี ส่วนภิกษุผู้ทำให้บริบูรณ์ในศีล สมาธิ ปัญญา ย่อมหลุดพ้นจากอาสวะกิเลสทั้งปวง⁴²

พุทธทาสภิกขุ กล่าวถึงความสำคัญของการศึกษาไว้ พอสรุปได้ว่า การจัดการศึกษาทุกอย่างให้เสริมสร้างมนุษยธรรม ความเป็นมนุษย์ที่ถูกต้อง ไม่มีปัญหาแก่ฝ่ายใด จัดการศึกษาทุกอย่างให้เสริมสร้างมนุษยธรรมคือ สร้างมนุษยธรรมขึ้นมา แล้วเสริมมนุษยธรรมให้ก้าวหน้า ก้าวหน้าไป นับตั้งแต่ว่า ละสัญญาตญาณอย่างสัตว์แล้วก็มีความคิดเห็นอย่างมนุษย์ ก็เป็นมนุษยธรรมก็ส่งเสริมให้ก้าวหน้ายิ่งขึ้นไป ดังนั้นเป้าหมายของการศึกษาก็คือ การพัฒนามนุษยธรรมให้มั่นคงมาในทิศทางที่ถูกต้อง คือ ละอหังการ มมังการ ละความเห็นแก่ตัว กิเลสไม่อาจจะเกิด บุคคลก็จะมีสันติสุข สังคมก็จะมีสันติภาพ นี้คือเป้าหมายของการศึกษา⁴³

พระเทพโสมถ (ประยูร ธมฺมจิตฺโต) ได้กล่าวถึงความสำคัญของไตรสิกขา หรือ (การศึกษา) ที่เกี่ยวเนื่องกับการพัฒนามนุษย์ที่สมบูรณ์ตามหลักพระพุทธศาสนาไว้ว่า การศึกษา

³⁹ ุรายละเอียดใน อง.จตุกก.(ไทย) 21/1/1-2.

⁴⁰ ุรายละเอียดใน อง.ตีก.(ไทย) 20/85/310-311.

⁴¹ ุรายละเอียดใน อง.ตีก.(ไทย) 20/87/312, 20/88/314, 20/89/317.

⁴² ุรายละเอียดใน อง.ตีก.(ไทย) 20/87/312-314.

⁴³ พุทธทาสภิกขุ, การศึกษาสมบูรณ์แบบ : คือวงกลมที่คุ้มครองโลกถึงที่สุด, หน้า 205-206.

หมายถึง การเรียนรู้เพื่อเป็นมนุษย์ที่เต็มบริบูรณ์ เพราะได้รับการพัฒนาทั้งทางกายและทางจิตใจ โดยเฉพาะอย่างยิ่งมีจิตใจที่เปี่ยมด้วยปัญญา จึงเป็นอิสระหลุดพ้นจากการบีบคั้นของอำนาจกิเลส เมื่อปล่อยวางแล้วย่อมหลุดพ้น และพบความสุขสงบคือสันติ ดังนั้น มนุษย์ที่สมบูรณ์ในพระพุทธศาสนาจึงหมายถึงผู้บรรลุวิมุตติ คือ เป็นอิสระหลุดพ้นจากทุกข์ทั้งปวง เพราะฉะนั้น วิมุตติจึงเป็นเป้าหมายของการศึกษาตามหลักไตรสิกขาตามที่พระพุทธเจ้าตรัสไว้ว่า “สมาธิที่มีศีลอบรมแล้วย่อมมีผลมาก มีอานิสงส์มาก ปัญญาที่มีสมาธิอบรมแล้วย่อมมีผลมาก มีอานิสงส์มาก จิตที่มีปัญญาอบรมแล้วย่อมหลุดพ้นจากอาสวะโดยชอบ” ความหลุดพ้นนี้ก็คือ วิมุตติซึ่งเป็นบรมสันติ เมื่อคนเราบรรลุถึงวิมุตติแล้วถือว่าเป็นมนุษย์ที่สมบูรณ์ เรียกว่า พระอเสขะ หมายถึง ผู้จบการศึกษาสูงสุดในพระพุทธศาสนา⁴⁴

ความสำคัญของไตรสิกขาที่นำมาแสดงข้างต้นนั้นเป็นเครื่องยืนยันได้ว่า ไตรสิกขาเป็นหลักคำสอนทางพุทธศาสนาที่พุทธศาสนิกชนทุกคนควรนำมาปฏิบัติ เพื่อพัฒนาตนเองให้มีชีวิตที่ดีงาม เพื่อจัดปรับเตรียมสภาพชีวิตสังคมและสิ่งแวดล้อม รวมทั้งลักษณะแห่งความสัมพันธ์ต่างๆ ให้อยู่ในภาวะที่เหมาะสมและพร้อมที่จะเป็นอยู่ปฏิบัติกิจ และดำเนินการต่างๆ เพื่อก้าวหน้าไปอย่างได้ผลดีที่สุด สู่จุดหมายของชีวิต ของบุคคล ขององค์กร ของชุมชน ตลอดจนสังคมและประเทศชาติต่อไป การประพฤติปฏิบัตินั้นจะต้องสอดคล้องกับจุดหมายปลายทางสูงสุดของชีวิตคือการบรรลุถึงนิพพานอันเป็นความสุขอย่างยิ่งที่ชีวิตมนุษย์ทุกๆ ชีวิตต้องการ⁴⁵

2.3.3 องค์ประกอบของไตรสิกขา

พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ. ปยุตโต) ได้กล่าวถึงความสำคัญของไตรสิกขาว่า เป็นข้อปฏิบัติเป็นหลักสำหรับศึกษา 3 ประการ เพื่อฝึกหัดอบรม กาย วาจา จิตใจ และปัญญา ให้อย่างยิ่งขึ้นไปจนบรรลุเป้าหมายสูงสุด คือพระนิพพาน⁴⁶ โดยมีองค์ประกอบ 3 ประการ ดังนี้ คือ อธิศีลสิกขา อธิจิตตสิกขา และอธิปัญญาสิกขา หรือ ศีล สมาธิ ปัญญา โดยมีความหมายที่ปรากฏในพระไตรปิฎกไว้ดังนี้

๑. อธิศีลสิกขา (สิกขา คือ ศีลอันยิ่ง) หมายถึง ข้อปฏิบัติสำหรับฝึกอบรมในทางความประพฤติอย่างสูง ดังคำอธิบายในคุหฺนุสฺสุตตนิเทศ คัมภีร์มหานิทเทส ว่า

“...อธิศีลสิกขาเป็นอย่างไร คือ ภิกษุในพระธรรมวินัยนี้ เป็นผู้ที่มีศีล สำรวมด้วยความสังวร ในพระปาติโมกข์ สมบูรณ์ด้วยอาจระและโคจร เห็นภัยในโทษเพียงเล็กน้อย สมทานศึกษาใน

⁴⁴ พระเทพโสภณ (ประยูร ธมฺมจิตโต), **ทิศทางการศึกษาไทย**, พิมพ์ครั้งที่ 2, (กรุงเทพมหานคร : มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, 2546), หน้า 41-42.

⁴⁵ พระธรรมโกศาจารย์ (ประยูร ธมฺมจิตโต), **พุทธศาสนากับปรัชญา**, (กรุงเทพมหานคร : อมรินทร์พริ้นติ้งกรุ๊ป, 2533), หน้า 31.

⁴⁶ พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ. ปยุตโต), **พจนานุกรมพุทธศาสตร์ฉบับประมวลธรรม**, หน้า 107.

สิกขาบททั้งหลายอยู่คือ สีสันเล็ก สีสันใหญ่ ศิลเป็นที่ฟัง เป็นเบื้องต้น เป็นความประพลติ เป็นความสำรวม เป็นความระวัง เป็นหัวหน้า เป็นประธานเพื่อความถึงพร้อมแห่งธรรมที่เป็น กุศล นี้ชื่อว่า อธิศีลสิกขา...”⁴⁷

โดยการฝึกอบรมศีลนั้น มุ่งเน้นที่การสำรวมเพื่อให้เกิดความบริสุทธิ์ในการกระทำเป็น เพราะกั้นกิเลสทั้งหลายที่จะก่อให้เกิดความเดือดร้อน และการเบียดเบียน ดังที่แสดงในมาติกากถาคัมภีร์ปฏิสัมภิทามรรคว่า “เนกขัมมะ ชื่อว่า สีลวิสุทธิตี เพราะมีความหมายว่า กั้นกามฉันทะ...ความสำรวม ชื่อว่า อธิศีลสิกขา...อพยาบาล ชื่อว่า สีลวิสุทธิตี เพราะมีความหมายว่า กั้นพยาบาล...อรหัตตมรรค ชื่อว่า สีลวิสุทธิตี เพราะมีความหมายว่า กั้นกิเลสทั้งปวง”⁴⁸

๒. อธิจิตสิกขา (สิกขาคือจิตอันยิ่ง) หมายถึง ข้อปฏิบัติสำหรับฝึกอบรมจิตเพื่อให้เกิดคุณธรรมเช่นสมาธิอย่างสูงการสังัดจากกามและอกุศลธรรมทั้งหลายดังคำอธิบายในคุหุฎฐกสูตรนินเทส คัมภีร์มหานินเทส ว่า

“...อธิจิตสิกขา เป็นอย่างไร คือ ภิกษุในธรรมวินัยนี้ สังัดจากกามและอกุศลธรรมทั้งหลาย บรรลุปฐมฌานที่มีวิตก วิจารณ์ ปิติ และสุข อันเกิดจากวิเวกอยู่ เพราะวิตกวิจารณ์ สงบระงับไปแล้ว บรรลุทุติยฌาน มีความผ่องใสในภายใน มีภาวะที่จิตเป็นหนึ่งผุดขึ้น ไม่มีวิตก ไม่มีวิจารณ์ มีแต่ปิติและสุขที่เกิดจากสมาธิอยู่เพราะปิติจางคลายไป มีอุเบกขา มีสติสัมปชัญญะ เสวยสุขด้วยนามกาย บรรลุตติยฌาน ที่พระอรหันต์ทั้งหลายสรรเสริญว่า ผู้มีอุเบกขา มีสติอยู่เป็นสุข เพราะละสุขและทุกขได้แล้ว เพราะโสมนัสและโทมนัสดับไปก่อนแล้ว บรรลุจตุตถฌานที่ไม่มีทุกข ไม่มีสุข มีสติบริสุทธิ์เพราะอุเบกขาอยู่นี้ ชื่อว่า อธิจิตสิกขา...”⁴⁹

โดยการฝึกอบรมจิตนั้น มุ่งเน้นที่ความตั้งมั่นแห่งจิต, การทำให้สงบแน่วแน่ เพื่อให้จิตบริสุทธิ์ ไม่ฟุ้งซ่าน เป็นกลาง ปราศจากอคติ ดังที่แสดงในมาติกากถาคัมภีร์ปฏิสัมภิทามรรคว่า “ชื่อว่าจิตตวิสุทธิตี เพราะมีความหมายว่า ไม่ฟุ้งซ่าน.. ความไม่ฟุ้งซ่าน ชื่อว่า อธิจิตสิกขา”⁵⁰

๓. อธิปัญญาสิกขา (สิกขาคือปัญญาอันยิ่ง) หมายถึง ข้อปฏิบัติสำหรับฝึกอบรมปัญญาเพื่อให้เกิดความรู้แจ้งอย่างสูง การรู้ชัดตามความเป็นจริงในอริยสัจ 4 เป็นลำดับไปจนทำให้แจ้งทั้งเจโตวิมุตติ และปัญญาวิมุตติ สามารถทำลายอาสวะกิเลสให้หมดไป ดังคำอธิบายในคุหุฎฐกสูตรนินเทส คัมภีร์มหานินเทส ว่า

“...อธิปัญญาสิกขา เป็นอย่างไร คือ ภิกษุในธรรมวินัยนี้ เป็นผู้มึปัญญา ประกอบด้วยปัญญาอันประเสริฐหยั่งถึงความเกิดและความดับ เพิกถอนกิเลสให้บรรลุถึงความสิ้นทุกขโดย

⁴⁷ คุรยละเอียดใน ขุ.ม. (ไทย) 29/10/48.

⁴⁸ คุรยละเอียดใน ขุ.ป. (ไทย) 31/40/606.

⁴⁹ คุรยละเอียดใน ขุ.ม. (ไทย) 29/10/49.

⁵⁰ คุรยละเอียดใน ขุ.ป. (ไทย) 30/41/606-607.

ชอบ เธอรู้ตามความเป็นจริงว่า “นี่ทุกข์”...นี่ทุกข์สมุทัย (เหตุเกิดทุกข์),... “นี่ทุกข์นิโรธ (ความดับทุกข์)”... “นี่ทุกข์นิโรธคามินีปฏิปทา (ข้อปฏิบัติเครื่องดำเนินไปสู่ความดับทุกข์)”... เธอรู้ตามความเป็นจริงว่า “เหล่านี้อาสวะ”... “นี้อาสวสมุทัย”... “นี้อาสวนิโรธ”... “นี้อาสวนิโรธคามินีปฏิปทา” นี้ชื่อว่า อธิปัญญาสิกขา⁵¹

โดยการฝึกอบรมปัญญานั้น มุ่งเน้นที่การรู้และเข้าใจสิ่งทั้งหลายตามความเป็นจริง เพื่อให้เกิดความเห็นที่บริสุทธิ์ จึงจะสามารถทำลายกิเลสได้ ดังแสดงในมาติกาภคคา คัมภีร์ปฏิสัมภิทามรรคว่า “ชื่อว่าทิวฐิวุทธิ” เพราะมีความหมายว่าเห็น... ความเห็นชื่อว่าอธิปัญญาสิกขา⁵²

อธิปัญญาสิกขา “สิกขาคือปัญญา”⁵³ เป็นการทำให้ปัญญาให้เกิดขึ้น โดยการพัฒนาปัญญาให้เจริญงอกงามไพบุลย์ เข้าใจสภาวะสิ่งทั้งหลายตามความเป็นจริง เข้าใจโลกและชีวิตตามกระบวนการที่เป็นจริง เมื่อมีปัญหาก็สามารถจัดการกับปัญหาได้อย่างถูกต้องและเหมาะสม เพราะเหตุนี้ตามหลักพุทธศาสนาจึงได้เน้นให้มนุษย์มีการพัฒนาตนเองให้เป็นคนดีของสังคม พระพุทธศาสนานั้นเป็นศาสนาที่เน้นการศึกษาเพื่อพัฒนาศักยภาพของตนให้เป็นมนุษย์ที่มีคุณภาพ มีศักยภาพเป็นมนุษย์ที่สังคมต้องการ คือเป็นอริยบุคคล โดยเริ่มจากการพัฒนาจากคนระดับปุถุชนไปเรื่อยจนกว่าจะเป็นพระอริยบุคคลตามลำดับ ดังต่อไปนี้

1) ปัญญาที่ช่วยให้ดำเนินชีวิตอย่างมีประสิทธิภาพประสบความสำเร็จ ความรู้ความเข้าใจ รวมทั้งศิลปวิทยาการต่างๆ ได้ถูกต้องชัดเจน รู้อย่างถูกต้องตรงตามสภาวะของสิ่งนั้น หรือตามที่มันเป็น รู้จักจับสาระของความรู้หรือเรื่องราวต่างๆ รู้จุด รู้ประเด็น สามารถยกขึ้นพูด ยกขึ้นชี้แจง หรือยกขึ้นวางเป็นหลักได้ ให้ผู้อื่นรู้ตาม เห็นตามได้

2) ปัญญาที่ช่วยให้ดำเนินเข้าสู่วิถีชีวิตที่ถูกต้องดีงาม ความรู้เข้าใจในระบบความสัมพันธ์ของสิ่งทั้งหลาย ที่อิงอาศัย สืบเนื่องส่งผลต่อกันตามเหตุปัจจัย มองเห็นภาวะและกระบวนการ ที่ชีวิตสังคม และโลกคือหมู่สัตว์ มีความเป็นมา และจะเป็นไป ตามกระแสแห่งเจตจำนง และเหตุปัจจัยที่ตนประกอบ สร้างสม จัดสรร และ มีปฏิสัมพันธ์กับปัจจัยอื่นทั้งหลาย เรียกว่า ง่าย ๆ ว่า เป็นไปตามกรรม

3) ปัญญาที่ช่วยให้บรรลุจุดหมายสูงสุดของชีวิตที่ดีงาม ความรู้เข้าใจเข้าถึงเท่าทันความจริงของสังขาร คือโลกและชีวิต ที่เปลี่ยนแปลงเป็นไปตามกฎธรรมดาของธรรมชาติ จนสามารถวางใจถูกต้องต่อสิ่งทั้งหลาย ทำจิตใจให้หลุดพ้นเป็นอิสระได้ โดยสมบูรณ์ และมีชีวิตที่เป็นอยู่ด้วย

⁵¹ ดูรายละเอียดใน ขุ.ม. (ไทย) 29/10/49.

⁵² ดูรายละเอียดใน ขุ.ป.(ไทย) 31/41/606-607.

⁵³ ดูรายละเอียดใน ที.ปา. (ไทย) 11/305/272.

ปัญญาอย่างแท้จริง⁵⁴ การฝึกอบรมทั้ง 3 ด้าน จึงมีวัตถุประสงค์โดยรวมเพื่อการทำลายกิเลสอันเป็นเครื่องเศร้าหมองของบุคคล ดังที่พระพุทธองค์ทรงดำรัสว่า “สำหรับบุคคลผู้ตื่นอยู่ตลอดเวลา หมั่นศึกษาไตรสิกขาทั้งกลางวันและกลางคืน น้อมจิตเข้าหาวิปัสสนา อาสวะทั้งหลาย ย่อมตั้งอยู่ไม่ได้”⁵⁵ สิกขา 3 นี้ เมื่อบุคคลนึกถึง เมื่อทราบ เมื่อเห็น เมื่อพิจารณา เมื่ออธิษฐานจิต เมื่อน้อมใจเชื่อด้วยศรัทธา เมื่อประคองความเพียร เมื่อตั้งสติ เมื่อตั้งใจมั่น เมื่อรู้ชัดด้วยปัญญา เมื่อรู้ชัดธรรมที่ควรรู้ชัด เมื่อกำหนดรู้ธรรมที่ควรกำหนดรู้ เมื่อละธรรมที่ควรละ เมื่อเจริญธรรมที่ควรเจริญ เมื่อทำให้แจ้งธรรมที่ควรทำให้แจ้ง ชื่อว่าพึงศึกษา คือ พึงประพฤติเอื้อเฟื้อโดยชอบ สมาทานประพฤดิรวมความว่า พึงศึกษาธรรมเป็นเหตุดับกิเลสเพื่อตน⁵⁶

เรียกง่าย ๆ ว่า ศีล สมาธิ ปัญญา ดังนั้นจึงกล่าวได้ว่า สิกขา เป็นการเรียนรู้ใน 3 ด้าน คือ ศีล สมาธิ ปัญญา รวมเรียกว่า “ไตรสิกขา” ซึ่งไตรสิกขาแต่ละสิกขาล้วนหมายถึงการเรียนรู้ที่มีลักษณะแตกต่างกัน คือ

1) การเรียนรู้ทางด้านศีล หมายถึง การเรียนรู้ ฝึกฝน ฝึกหัดในด้านสัมพันธ์กับสิ่งแวดล้อม ได้แก่ การเรียนรู้ทางด้านร่างกายให้มีความสัมพันธ์กับสิ่งแวดล้อมทางกายภาพ (ธรรมชาติ วัตถุสิ่งของและเทคโนโลยี) และสิ่งแวดล้อมทางสังคม คือ มวลเพื่อนมนุษย์

2) การเรียนรู้ทางด้านสมาธิ หมายถึง การเรียนรู้จิตใจ ฝึกฝน ฝึกหัด ทางด้านจิตใจให้อยู่ในอำนาจ อยู่ในการควบคุม หรือให้แน่วแน่มั่นคง ควรแก่การงานและหน้าที่ในแต่ละประเภท โดยให้มีคุณลักษณะที่สำคัญ 3 ประการ คือ จิตมีสมรรถภาพ คือ มีความเข้มแข็ง มีความสามารถ จิตที่มีคุณภาพ หรือ มีคุณธรรม และจิตที่มีสุขภาพดี คือ มีความโปร่งโล่ง ไม่มีความเครียด มีความสงบ เย็น อ่อนโยน นุ่มนวล

3) การเรียนรู้ทางด้านปัญญา หมายถึง การเรียนรู้ ฝึกฝน ฝึกหัด ทางด้าน ที่สร้างเสริมให้เกิดปัญญา (ความรู้รอบรู้ ความรู้ทั่ว ความเข้าใจ ความรู้ซึ้ง) ให้รอบรู้สภาวะธรรมทั้งหลายอันเป็นไปด้วยความเป็นเหตุเป็นผลแห่งกันละกัน และมีความเจริญก้าวหน้าทางด้านปัญญา ไม่ให้เสื่อมถอยและไม่ให้เกิดปัญญาทึบ หรือปัญญาที่เป็นอกุศล ภาวะที่ปัญญาเสื่อมถอยมีปัญญาชั่วหรือมีปัญญาน้อย⁵⁷

⁵⁴ พระมหาบรรจง จนทศุตโต (แผ่นดินทอง), “คุณภาพการจัดการศึกษาแก่เด็กและเยาวชนตามหลักไตรสิกขา: กรณีศึกษา ศูนย์ศึกษาพุทธศาสนาวันอาทิตย์วัดสวนดอก จังหวัดเชียงใหม่”, **วิทยานิพนธ์พุทธศาสตรมหาบัณฑิต**, (บัณฑิตวิทยาลัย: มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, 2550).

⁵⁵ คุรุรายละเอียดใน พ.ร.บ. (ไทย) 25/226/103.

⁵⁶ คุรุรายละเอียดใน พ.ร.บ. (ไทย) 30/31/159-160.

⁵⁷ พระมหาสุทิตย์ อากาศโร (อบอูน) และคณะ, **สุขที่ได้ธรรม**, (นนทบุรี : บริษัท ดีไซน์ ดีไลท์ จำกัด, 2556), หน้า 123 - 124.

2.3.4 จุดมุ่งหมายของไตรสิกขา

ความหมายของไตรสิกขาที่ปรากฏในพระไตรปิฎก หรือเอกสารตำราทางวิชาการทางพระพุทธศาสนาที่ได้นำมาอธิบายไว้ในเบื้องต้น ได้แสดงให้เห็นถึงกระบวนการของการศึกษาในการพัฒนาศักยภาพมนุษย์เป็นขั้นตอน เริ่มตั้งแต่การศึกษาเรียนรู้ธรรมชาติของความเป็นมนุษย์หรือธรรมชาติของตนเอง ทั้งด้านพฤติกรรมทางกาย วาจา และใจ นอกจากนี้ยังเป็นการศึกษาเรียนรู้ถึงธรรมชาติของสังคมหรือการที่เราจะอยู่ร่วมกันในสังคมได้อย่างมีความสันติสุข โดยไตรสิกขาจึงได้อธิบายถึง หลักเกณฑ์ในการอยู่ร่วมกันของสังคม คือ ศีล ยึดมั่นในหลักการปฏิบัติที่ประกอบสัมมาปฏิบัติ คือ สมาธิ และสามารถมองเห็นถึงปัญหาและแก้ไขปัญหาการดำเนินชีวิตของตน และสังคมด้วยความเฉลียวฉลาดตามหลักเหตุและผล คือ ปัญญา กล่าวคือ

อริศีลสิกขา เป็นการศึกษอบรมพัฒนาพฤติกรรมด้านกาย ในการประกอบอาชีพ การดำเนินชีวิต และฝึกฝนอบรมในการใช้ถ้อยคำสำนวนพูดให้เป็นสัมมาทิวติ อันจะนำมาซึ่งประโยชน์แก่ตัวเองและบุคคลอื่นให้อยู่ร่วมกันอย่างสันติสุข อันเป็นพื้นฐานในการพัฒนาคุณภาพชีวิตให้เจริญยิ่งขึ้น

อริจิตตสิกขา เป็นการฝึกฝนอบรมจิตให้เป็นปกติตั้งมั่นในคุณงามความดี คือการกำหนดจิตให้แน่วแน่มั่นคง อันเป็นหลักแห่งการควบคุมจิตมิให้หลงไปในทางอกุศลกรรม อันจะทำให้จิตใจฟุ้งซ่านและขุ่นมัว หรือควบคุมตนมิให้ตกไปในทางแห่งความเสื่อม พร้อมพัฒนาจิตใจให้ถึงพร้อมด้วยคุณธรรม จริยธรรม ทำให้เกิดมีคุณภาพจิตดี มีสมรรถภาพจิตที่ดี และสุขภาพจิตที่ดีตามลำดับ จนกระทั่งสามารถพัฒนาตนให้ถึงความเป็นอารยชน อริจิตตสิกขา จึงเป็นพื้นฐานแห่งการพัฒนาสติปัญญาองค์ความรู้ให้เจริญงอกงามยิ่ง ๆ ขึ้นไป

อริปัญญาสิกขา เป็นการพัฒนาความรู้ให้ถึงพร้อมตามสภาพความจริงที่เกิดขึ้น ปัญญาสิกขา คือ การกระทำให้เกิดความรู้เห็นจริงในธรรมที่ควรรู้ควรเห็นปัญญาจำแนกตามแหล่งเกิดมีดังนี้ คือ สุตมัยปัญญา คือ ปัญญาที่เกิดจากได้รับการฟัง จินตมัยปัญญา คือ ปัญญาที่เกิดจากการคิด ภาวนามัยปัญญา คือ ปัญญาอันเกิดจากการอบรมจิต เป็นต้น

2.3.5 ประโยชน์ของไตรสิกขา

บุคคลที่ศึกษาเรียนรู้และปฏิบัติตามหลักไตรสิกขา ย่อมได้รับประโยชน์แก่การดำเนินชีวิตพอประมาณความได้ 3 อรรถประโยชน์ กล่าวคือ สามารถสร้างประโยชน์อันเป็นความสุขให้แก่ตนเอง สามารถสร้างประโยชน์สุขให้แก่บุคคลอื่น และสามารถสร้างประโยชน์สุขให้แก่การอยู่ร่วมกันของสังคม ดังนี้

1. ประโยชน์สุขเพื่อตน (อรรถัตถะ) หมายถึง การบรรลุความสำเร็จหรือจุดมุ่งหมายของการดำเนินชีวิตของตน อันเป็นไปเพื่อประโยชน์สุขทั้ง 3 ประการ กล่าวคือ ประโยชน์สุขในเบื้องต้นคือการดำเนินชีวิตในปัจจุบัน ประโยชน์สุขในท่ามกลาง คือการดำเนินชีวิตในอนาคต และประโยชน์สุขใน

สูงสุด คือการเข้าถึงปรมาตมประโยชน์ ประโยชน์ดังกล่าวเกิดขึ้นเมื่อบุคคลได้ศึกษาเรียนรู้และนำมาประพฤติปฏิบัติ

2. ประโยชน์เพื่อบุคคลอื่น (ปรัตถะ) หมายถึง การช่วยเหลือสนับสนุนให้ผู้อื่นบรรลุจุดหมายแห่งชีวิตของเขา ได้แก่ ประโยชน์สุขทั้ง 3 ประการ กล่าวคือ ประโยชน์สุขในเบื้องต้นคือการดำเนินชีวิตในปัจจุบัน ประโยชน์สุขในท่ามกลาง คือการดำเนินชีวิตในอนาคต และประโยชน์สุขในสูงสุด คือการเข้าถึงปรมาตมประโยชน์ เช่นตน โดยทำตนให้เป็นแบบอย่างและเป็นกัลยาณมิตรที่ดีแก่บุคคลอื่นให้ได้มองเห็นและได้สัมผัส

3. ประโยชน์สุขอันเกิดจากการอยู่ร่วมกันของทั้งสองฝ่ายคม (อุภยัตถะ) หมายถึง การสร้างสรรค์ปัจจัยในการอำนวยการประโยชน์สุขแก่ตนเองและสังคม ให้ได้รับประโยชน์สุขทั้ง 3 ประการ กล่าวคือ ประโยชน์สุขในเบื้องต้นคือ การดำเนินชีวิตในปัจจุบัน ประโยชน์สุขในท่ามกลาง คือการดำเนินชีวิตในอนาคต และประโยชน์สุขในสูงสุด คือการเข้าถึงปรมาตมประโยชน์ ที่เป็นผลเกิดขึ้นทั้งแก่ตนเองและแก่บุคคลอื่นในสังคม เพื่อบรรลุอัตถัตถประโยชน์และบำเพ็ญปรัตถประโยชน์ทุกคน ประโยชน์สุขจะเกิดมีได้ก็ต่อเมื่อมนุษย์ได้รับการพัฒนาฝึกฝนอบรมดีแล้วเท่านั้น ดังพุทธพจน์กล่าวว่า “ในหมู่มนุษย์ ผู้ที่ประเสริฐสุดคือคนที่ฝึกแล้ว”⁵⁸ แต่ “ม้าอัสตร ม้าอาชาไนย ม้าสินธพ ช้างใหญ่ ที่ได้รับการฝึกแล้วเป็นสัตว์ประเสริฐ แต่คนที่ฝึกได้แล้ว ประเสริฐกว่าสัตว์พาหนะเหล่านั้น”⁵⁹

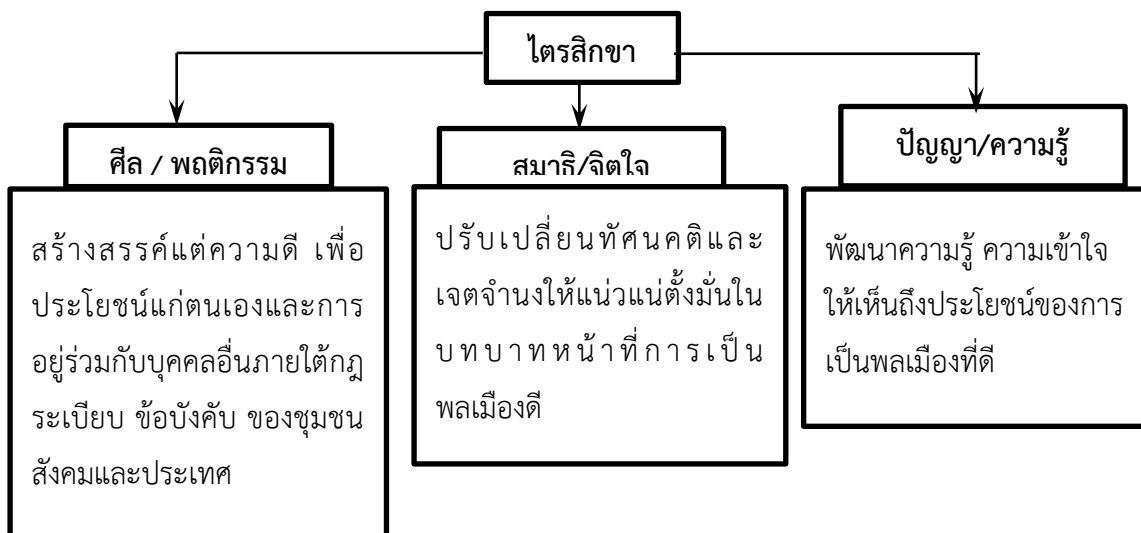
จากใจความดังกล่าว แสดงให้เห็นถึงจุดมุ่งหมายของไตรสิกขา เป็นหลักธรรมที่สนับสนุนให้บุคคลได้ศึกษาเรียนรู้เพื่อเพิ่มศักยภาพและพัฒนาคุณภาพชีวิตให้ก้าวสู่การเป็นมนุษย์ที่สมบูรณ์บัณฑิตจึงเป็นบุคคลที่ดำเนินชีวิตให้เกิดประโยชน์สุขทั้งแก่ตนเองและผู้อื่น ให้ถึงพร้อมทั้งอัตถัตถประโยชน์ ปรัตถประโยชน์ และอุภยัตถะประโยชน์ ให้เป็นไปตามลำดับขั้นตอน เพื่อบรรลุตามจุดมุ่งหมายหรืออุดมการณ์ในทางพระพุทธศาสนา คือ มรรค ผล นิพพาน บุคคลที่จะก้าวถึงหนทางเหล่านี้ได้ ต้องยึดมั่นและปฏิบัติตามหลักไตรสิกขา

การปฏิบัติตามหลักไตรสิกขา เป็นกระบวนการสำคัญ ในการพัฒนาคุณภาพชีวิตให้เจริญอกงามดำเนินไปสู่เป้าหมายของชีวิตที่กำหนดไว้ โดยอาศัยการเรียนรู้จากประสบการณ์หรือจากปรากฏการณ์ต่าง ๆ ที่เกิดขึ้นรอบตัว ก่อให้เกิดความรู้ความเข้าใจ มีแนวคิด มีความตั้งมั่นในสมาธิ และเกิดสติปัญญา พัฒนาคุณธรรมจริยธรรม และความประพฤติที่ดีงาม แสดงถึงการเรียนรู้ที่ก่อให้เกิดการเปลี่ยนแปลงพฤติกรรมทางร่างกาย มีความคิดตีคิดสร้างสรรค์ มีสมาธิจิตแน่วแน่ ตั้งมั่น เพื่อให้เกิดปัญญาอุปภูติปัจจัยต่าง ๆ สามารถระงับกิเลส คือ ความต้องการ ความอาฆาต พยาบาท ความไม่รู้ตามเหตุปัจจัย หรืออวิชชาและทำลายกิเลสได้ทั้งแบบชั่วคราวและถาวรได้ เพื่อ

⁵⁸ ดูรายละเอียดใน ขุ.ธ.(ไทย) 25/32/33.

⁵⁹ ดูรายละเอียดใน ขุ.ธ.(ไทย) 25/322/33.

พัฒนาชีวิตของมนุษย์ให้สมบูรณ์ยิ่งขึ้น คณะผู้วิจัยได้ทำการวิเคราะห์และสังเคราะห์ลงในแผนภาพดังต่อไปนี้

แผนภาพที่ 1. ความสัมพันธ์ไตรสิกขากับการสร้างเสริมการเป็นพลเมืองดี (คณะผู้วิจัย)

2.3.6 หลักภavana 4

ภavana เป็นคำในภาษาบาลี ที่มีรูปกริยาศัพท์เป็น ภาเวติ มีความหมายตรงกับคำว่า วุฑฒิ ซึ่งก็คือ วัฒนา หรือการพัฒนา ที่ใช้ภาษาไทย คำว่า ภavana ในคำสอนของพระพุทธศาสนา หมายถึง การทำให้มีขึ้นเป็นขึ้น, การทำให้เกิดขึ้น, การเจริญ, การบำเพ็ญ, การฝึกอบรม, การพัฒนา เพื่อทำสิ่งที่ยังไม่มีให้มีขึ้น⁶⁰ โดยมีความหมายครอบคลุมถึงการปฏิบัติตนทั้งหมดที่เป็นไปเพื่อการพัฒนาคุณธรรมภายในตน⁶¹

ภavana 4 ที่ปรากฏในพระไตรปิฎกมักแสดงในรูปที่เป็นคุณสมบัติของบุคคลผู้ได้เจริญกาย ศีล จิต และปัญญาแล้ว ดังข้อความที่ว่า “พระผู้มีพระภาคเจ้า ชื่อว่า ทรงอบรมพระองค์แล้ว ทรงเป็นภวัตตต์ หรือพระองค์ที่ทรงเจริญหรือพัฒนาแล้ว เป็นอย่างไร คือ พระผู้มีพระภาคเจ้าทรงอบรม พระวรกาย อบรมศีล อบรมจิตใจ อบรมปัญญา (ขยายความในโพธิปักขิยธรรม 37 ประการ)⁶²

คำว่า “ภavana” ก่อนที่จะแปลว่าเจริญ ภavanaถ้าแปลตามตัวอักษร แปลว่า “การทำให้เป็นให้มี” หมายความว่า อันไหนที่ไม่เป็นก็ทำให้เป็นขึ้น อันไหนที่ไม่มีก็ทำให้มีขึ้นซึ่งหมายความว่า

⁶⁰ พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ.ปยุตโต), พจนานุกรมพุทธศาสน์ ฉบับประมวลศัพท์, หน้า 203.

⁶¹ ดูรายละเอียดใน พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ. ปยุตโต), หลักแม่บทของการพัฒนาตน, พิมพ์ครั้งที่ 15, (กรุงเทพฯ: มหจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, 2546), หน้า 10, 16.

⁶² ดูรายละเอียดใน ชุ.จ. (ไทย) 30/18/115.

ไปว่า การทำให้เพิ่มพูนขึ้น ทำให้กล้าแข็งขึ้นอะไรพวกนี้ เราจึงแปลกันอีกความหมายหนึ่งว่า “ฝึกอบรม” คำว่า “ฝึกอบรม” ก็ไปใกล้กับความหมายของคำว่าศึกษา เพราะฉะนั้น สิกขากับภาวนา จึงเป็นคำที่ใช้อย่างใกล้เคียง บางที่เหมือนกันเลยทีเดียว นี่เป็นการเข้ามาหาตัวหลักใหญ่ ในการปฏิบัติ ทางพระพุทธศาสนา พระพุทธเจ้าตรัสในคำสอนของพระองค์เองเพื่อใช้คุณสมบัติของบุคคลท่าน ใช้ภาวนากาโย ภาวนิตสึโล ภาวนิตจิตโต ภาวนิตปัญโญ คือคำว่า ภาวนา เวลาใช้เป็นคุณศัพท์เป็น ภาวนิตะ ภาวนิตกาโย ผู้มีกายที่เจริญแล้วหรือฝึกอบรมแล้ว ภาวนิตสึโล ผู้มีศีลที่ฝึกอบรมแล้วหรือเจริญแล้ว ภาวนิตจิตโต ผู้มีจิตที่เจริญแล้วหรือมีจิตที่ฝึกอบรมแล้ว ภาวนิตปัญโญ ผู้มีปัญญาที่เจริญแล้วหรือปัญญาที่ฝึกอบรมแล้ว ถ้าเป็นคำนาม 4 อันนี้ก็คือ

1. กายภาวนา คนเป็นภาวนิตกาโย ตัวการกระทำเป็นกายภาวนา
2. ศีลภาวนา คนเป็นภาวนิตสึโล ตัวการกระทำเป็นจิตภาวนา
3. จิตภาวนา คนเป็นภาวนิตจิตโต ตัวการกระทำเป็นจิตภาวนา
4. ปัญญาภาวนา คนเป็นภาวนิตปัญโญ ตัวการกระทำเป็นปัญญาภาวนา⁶³

1. กายภาวนา หมายถึง การเจริญกาย พัฒนากาย การฝึกอบรมกาย ให้รู้จักติดต่อกัน เกี่ยวข้องกับสิ่งทั้งหลายภายนอกทางอินทรีย์ทั้งห้าด้วยดี และปฏิบัติต่อสิ่งเหล่านั้นในทางที่เป็นคุณมิให้เกิดโทษ ให้กุศลธรรมงอกงาม ให้อกุศลธรรมเสื่อมสูญ การพัฒนาความสัมพันธ์กับสิ่งแวดล้อมทางกายภาพ

2. ศีลภาวนา หมายถึง การเจริญศีล พัฒนาความประพฤติ การฝึกอบรมศีล ให้ตั้งอยู่ในระเบียบวินัย ไม่เบียดเบียนหรือก่อความเดือดร้อนเสียหาย อยู่ร่วมกับผู้อื่นได้ด้วยดี เกื้อกูลแก่กัน

3. จิตภาวนา หมายถึง การเจริญจิต พัฒนาจิต การฝึกอบรมจิตใจ ให้เข้มแข็งมั่นคงเจริญงอกงามด้วยคุณธรรมทั้งหลาย เช่น มีเมตตากรุณา ขยันหมั่นเพียร อุตहन มีสมาธิ และ สดชื่นเบิกบาน เป็นสุขผ่องใส เป็นต้น

4. ปัญญาภาวนา หมายถึง การเจริญปัญญา พัฒนาปัญญา การฝึกอบรมปัญญา ให้รู้เข้าใจสิ่งทั้งหลายตามเป็นจริง รู้เท่าทันเห็นโลกและชีวิตตามสภาวะ สามารถทำจิตใจให้เป็นอิสระ ทำตนให้บริสุทธิ์จากกิเลสและปลอดพ้นจากความทุกข์ แก้ไขปัญหาที่เกิดขึ้นได้ด้วยปัญญา⁶⁴

พระครูวิริยาณสุนทร (จรินทร์ อาบคำ) ได้ศึกษาวิจัยการพัฒนาทรัพยากรมนุษย์ พบว่า การพัฒนาเยาวชนเป็นปัจจัยสำคัญที่สามารถเอื้ออำนวยให้องค์กรบรรลุเป้าหมาย เพราะว่างานด้านการพัฒนาทรัพยากรนี้เป็นงานที่มุ่งเลือกสรรคนดี มีความรู้ ความสามารถ โดยมีการดำเนินการ

⁶³ พระธรรมปิฎก (ป.อ. ปยุตโต), **พุทธธรรมกับการพัฒนาชีวิต**, พิมพ์ครั้งที่ 1, (กรุงเทพมหานคร : ธรรมสภา, 2540), หน้า 51.

⁶⁴ พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ. ปยุตโต), **พระธรรม (ฉบับเดิม)**, พิมพ์ครั้งที่ 11, (กรุงเทพมหานคร : ดวงแก้ว, 2544), หน้า 371.

ฝึกรูปธรรม พัฒนาปรับปรุงให้พนักงานมีความรู้ ความสามารถ ทันสมัยต่อสภาพสังคม เนื่องจากเยาวชนเป็นทรัพยากรที่มีค่าสูงสุดของสังคมหรือที่เรียกว่า “ทุนมนุษย์”⁶⁵

สรุปจากความหมายของคำว่า ภาวนา ที่ได้กล่าวไว้ในเบื้องต้น หมายความว่า มนุษย์เป็นศูนย์กลางในการพัฒนา กล่าวคือ มนุษย์ต้องฝึกฝนอบรมให้เกิดคุณสมบัติภายในตน ซึ่งได้แก่ คุณสมบัติทางกาย ทางศีล ทางจิต และทางปัญญา ที่ส่งผลไปสู่ภายนอกตน ซึ่งแสดงออกผ่านพฤติกรรมทางกาย และวาจา เมื่อพัฒนาครบถ้วนทุกด้านแล้ว ถือว่าเป็นการทำให้บุคคลได้พัฒนาคุณธรรมและจริยธรรมตามที่สังคมต้องการ ผู้ที่อบรมทางจิตให้ถูกวิธีจะสามารถพัฒนาจิตได้ และส่งผลทำให้พฤติกรรมหรือการประพฤติปฏิบัติเป็นไปในสิ่งที่ดีงาม เช่นเดียวกับนักเรียนเมื่อได้รับการฝึกรูปธรรมหรือขัดเกลาจิตใจครบทั้งองค์ประกอบทั้ง 4 ด้านนี้ ย่อมตระหนักถึงคุณค่าของชีวิตและดำเนินชีวิตให้ถูกต้องตามกฎระเบียบหรือข้อบังคับของสังคม เพื่อพัฒนาคุณภาพชีวิตของตนเองให้กลายเป็นคนเก่ง คนดี และอยู่ร่วมกับบุคคลอื่นในสังคมได้อย่างมีความสุข

2.3.7 ความสำคัญของภาวนา 4

ภาวนา 4 เป็นหลักธรรมที่ผู้ปฏิบัติได้ ปฏิบัติตามได้แล้วจะมีผลดีทั้งสิ้น โดยการปฏิบัติ ศีล ภาวนา สมาธิ ภาวนา ปัญญาภาวนา และกายภาวนา จากการทำงานทุกอาชีพนั้นต้องมีหลัก ต้องมีทั้ง ศีล สมาธิ ปัญญา และกาย ถ้าไม่มีสิ่งเหล่านี้การทำงานต่าง ๆ ก็อาจไม่ประสบผลสำเร็จในชีวิตก็เป็นได้

1) พัฒนาการทางกาย (กายภาวนา) แปลว่า การทำให้กายเจริญ หรือพูดภาษาปัจจุบันคือ การพัฒนากาย⁶⁶ พระพุทธศาสนากล่าวถึงการพัฒนากายในความหมายว่า เป็นการพัฒนาความสัมพันธ์สิ่งแวดล้อมทางกายภาพอย่างถูกต้องดีงาม ในทางที่เป็นประโยชน์ อันนี้เป็นสิ่งสำคัญ และถูกต้องดีงามกับสภาพแวดล้อม ทางกายภาพ เพราะสิ่งแวดล้อมมิใช่มีเฉพาะทางสังคมเท่านั้น สิ่งแวดล้อมทางกายภาพ เช่น ทางวัตถุขั้นพื้นฐานก็คือ ปัจจัย 4 ได้แก่ อาหาร ที่อยู่อาศัย เครื่องนุ่งห่ม ยารักษาโรค⁶⁷

⁶⁵ พระครูวีระญาณสุนทร (จรินทร์ อาบคำ), “การพัฒนาทรัพยากรมนุษย์ตามหลักไตรสิกขา : กรณีศึกษา วัดตากฟ้า จังหวัดนครสวรรค์”, *วิทยานิพนธ์พุทธศาสตรมหาบัณฑิต*, (บัณฑิตศึกษา : มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, 2554).

⁶⁶ พระธรรมปิฎก (ป.อ. ปยุตฺโต), *ธรรมกับการพัฒนาชีวิต*, พิมพ์ครั้งที่ 2, (กรุงเทพมหานคร : สหธรรมิก, 2539), หน้า 7.

⁶⁷ พระธรรมปิฎก (ป.อ. ปยุตฺโต), *การศึกษาเครื่องมือพัฒนาที่ยังต้องพัฒนา*, พิมพ์ครั้งที่ 2 (กรุงเทพมหานคร : สหธรรมิก จำกัด, 2541), หน้า 98 - 99.

2) พัฒนาการทางสังคม (ศีลภาวนา) แปลว่า การพัฒนาศีล ศีลเป็นเรื่องของความสัมพันธ์ในสังคม การพัฒนาศีลก็คือการพัฒนาในด้านการมีชีวิตอยู่ร่วมกับผู้อื่นในสังคม⁶⁸ พัฒนาศีลเบื้องต้น ก็คือ ไม่ก่อการเบียดเบียน ไม่ทำความเดือดร้อนแก่ผู้อื่นหรือแก่สังคม นี่เป็นขั้นง่ายที่สุด เป็นฝ่ายลบ ต่อมาในทางบวกก็คือประพฤติสิ่งที่เป็นประโยชน์เกื้อกูลต่อผู้อื่น การมีระเบียบวินัย การอยู่ร่วมกับผู้อื่นด้วยดี และการประกอบอาชีพสุจริตด้วยความขยันหมั่นเพียร ศีลในพุทธศาสนาไม่ใช่แค่เพียงการยกเว้นจากการเบียดเบียนกันทางกาย วาจา เท่านั้น แต่หมายถึงอาชีพด้วย ได้แก่ วาจาชอบ การกระทำชอบ เลี้ยงชีพชอบ เป็นอันว่า พัฒนาการ ก็คือการพัฒนาการอยู่ร่วมในสังคมด้วยดี มีระเบียบวินัย อยู่ในกฎเกณฑ์กติกา มีชีวิตที่เกื้อกูลเป็นประโยชน์ และมีอาชีพที่ถูกต้องโดยประกอบสัมมาชีพ เรียกว่าการพัฒนาการทางสังคม⁶⁹

3) พัฒนาการทางจิต (จิตภาวนา) แปลว่า การพัฒนาจิตใจ หรือการทำจิตใจให้เจริญ งาม⁷⁰ การพัฒนาจิตนั้น ถ้าเอาหลักพุทธศาสนามาวางแล้วใช้เกณฑ์แบบใหม่ ก็จะได้ความหมายว่าเป็นการฝึกอบรมเสริมสร้างจิตใจให้พร้อมสมบูรณ์ด้วยคุณสมบัติทั้ง 3 ประการ กล่าวคือ

ประการที่หนึ่ง คุณภาพจิต ได้แก่ พวกคุณธรรมต่างๆ คือ สร้างเสริมจิตใจให้ตั้งงาม เป็นจิตใจที่สูง ประณีต ให้มีเมตตา ความรัก ความเป็นมิตร ความปรารถนาประโยชน์สุขแก่ผู้อื่น มีกรุณา อยากช่วยเหลือผู้อื่นให้พ้นทุกข์ มีจาคะ มีน้ำใจเพื่อแผ้ว โอบอ้อมอารี มีคารวะ ความเคารพ เห็นความสำคัญของผู้อื่น มีทวะ ความอ่อนโยน กตัญญู ความรู้คุณค่าแห่งการกระทำของผู้อื่น เป็นต้น เหล่านี้เป็นเรื่องของคุณภาพจิต

ประการที่สอง สมรรถภาพจิต หรือความสามารถของจิต เช่น ความมีสติดี มีวิริยะ ความเพียรพยายามสู้งาน มีขันติ ความอดทนและทนทาน มีสมาธิ จิตใจแน่วแน่ มีสัจจะ มีความจริงจัง เอาจริงเอาจัง มีอธิษฐาน ความเด็ดเดี่ยวต่อความมุ่งหมาย มีความหนักแน่นเข้มแข็งมั่นคงของจิตใจที่จะทำงานให้ได้ผลสมบูรณ์ โดยเฉพาะงานทางปัญญา คือ การคิดพิจารณาให้เห็นความจริง แจ่มแจ้ง ชัดเจน

ประการที่สาม สุขภาพจิต คือ มีจิตที่มีสุขภาพดี มีจิตใจที่เป็นสุข สดชื่นร่าเริงเบิกบาน ปลอดโปร่ง สงบ ผ่องใส พร้อมทั้งจะยิ้มแย้มได้ มีปีติ ความเอิบอ้อมใจ มีปราโมทย์ ความแช่มชื่นใจ มีความผ่อนคลาย ไม่คับข้องขุ่นมัว ไม่หม่นหมองหดหู่เหี่ยวแห้งหรือโศกเศร้าอะไรต่างๆ เหล่านี้ เรียกว่า สุขภาพจิต ในที่นี้ ขอเน้นย้ำอย่างหนึ่ง ก็คือเรื่องสุขภาพจิต การศึกษาจะต้องสร้างคนให้มี

⁶⁸ พระธรรมปิฎก (ป.อ. ปยุตฺโต), ธรรมกับการพัฒนาชีวิต, หน้า 7 - 8.

⁶⁹ พระธรรมปิฎก (ป.อ. ปยุตฺโต), การศึกษาเครื่องมือพัฒนาที่ยังต้องพัฒนา, พิมพ์ครั้งที่ 2, หน้า 100.

⁷⁰ พระธรรมปิฎก (ป.อ. ปยุตฺโต), ธรรมกับการพัฒนาชีวิต, หน้า 8.

ความสุข เพราะว่าความสุขเป็นแก่นของจริยธรรม ในทางพระพุทธศาสนานั้น คนจะมีจริยธรรมได้ ต้องมีความสุขเป็นหลักด้วย ถ้าคนไม่มีความสุขแล้ว จะมีจริยธรรมได้อย่างไร⁷¹

4) พัฒนาการทางปัญญา (ปัญญาภาวนา) แปลว่า การทำปัญญาให้เจริญงอกงามหรือพัฒนาปัญญา⁷² การพัฒนาปัญญา คือ ความรู้ ความเข้าใจ มีหลายชั้นหลายตอน ซึ่งสามารถแบ่งออกเป็น 3 ชั้น ดังนี้

(1) ปัญญาขั้นแรก คือ ปัญญาที่เป็นความรู้ความเข้าใจในศิลปะวิทยาการ หรือความรู้ทางวิชาการ และวิชาชีพที่เข้าใจจริง ให้เข้าใจจริง ตลอดจนเรื่องราวข่าวสารต่างๆ ไป ซึ่งในเบื้องต้นก็เป็นเพียงความรู้ความเข้าใจให้เต็มหรือครบถ้วน ตามที่ได้รับบอกเล่าหรือถ่ายทอดมา เรียกว่าเป็นเพียงการรับเอาสู่ตะ จากเขาเข้ามา ต่อจากนั้นลึกซึ่งลงไปอีกคือ การรับรู้ เรียนรู้ อย่างถูกต้องตามความเป็นจริง ไม่บิดเบือนหรือเอนเอียงด้วยอคติ ในการศึกษาศิลปะวิทยา ก็ตาม หรือเรื่องอื่นก็ตาม ปัญญาย่อมเกิดจากการรับรู้ ที่นี้การรับรู้ของเรานี้บางทีมันก็มีอคติ ถ้าอคติเข้าครอบงำ การรับรู้ก็ไม่ถูกต้องตามความเป็นจริง ดังนั้นพุทธศาสนาจึงเน้นการรับรู้ที่บริสุทธิ์ เหนือจากการรับรู้ที่ยังมีขั้นต่อไป คือ การคิดการวินิจฉัย ซึ่งหมายถึงการคิดวินิจฉัยด้วยการใช้ปัญญาโดยบริสุทธิ์ใจ ซึ่งก็เป็นขั้นสำคัญเหมือนกัน การใช้ปัญญาคิดวินิจฉัยการต่างๆ จะต้องเป็นไปอย่างบริสุทธิ์ใจ ไม่ถูกครอบงำบัญชาโดยกิเลส ปัญญาขั้นนี้สำคัญเพราะกิเลสมันมาในรูปแบบต่างๆ จึงต้องใช้ปัญญาคิดวินิจฉัยโดยบริสุทธิ์ใจ ไม่ให้ถูกกิเลสครอบงำบัญชา

(2) ปัญญาอีกขั้นหนึ่ง คือ ปัญญาที่รู้เข้าใจถึงสาระแห่งความเป็นไปของโลกและชีวิต รู้ทางเสื่อมทางเจริญและเหตุปัจจัยที่เกี่ยวข้อง รู้วิธีแก้ไขปัญหาและสร้างสรรค์ความสำเร็จที่ทำให้พัฒนาตน พัฒนาชีวิตและสังคมให้เจริญตงามยิ่งๆ ขึ้นไป นี่เป็นปัญญาที่รู้เข้าใจโลกและชีวิต ลึกลงไปถึงเหตุปัจจัยของสิ่งทั้งหลาย และสามารถโยงได้ให้เห็นภาพรวมที่ถูกต้องชัดเจน หรือปรุงแต่งขึ้นเป็นความรู้ความคิดใหม่ ซึ่งจะเป็ประโยชน์ในการพัฒนาที่แท้จริง เป็นขั้นของปัญญาที่จำเป็นในการแก้ปัญหาและการคิดสร้างสรรค์ ซึ่งต้องนำมาใช้ในการคิดวินิจฉัยด้วย

(3) ปัญญาขั้นสุดท้าย ได้แก่ ปัญญาที่รู้เท่าทันธรรมดาของสังขาร คือ โลกและชีวิต เข้าถึงความจริงแท้ของสิ่งที่ทั้งหลายเป็นไปตามเหตุปัจจัย ทำให้คลายความยึดติดถือมั่น โดยวางใจได้ถูกต้องต่อสิ่งทั้งหลาย แยกจิตใจออกมาเป็นอิสระได้ เป็นอิสระภาพที่แท้จริง คือ จิตใจไม่ถูกความยึดติดถือมั่นในสิ่งทั้งหลายครอบงำเลยวางใจต่อสิ่งต่างๆ ได้อย่างถูกต้องมีความสดชื่นเบิกบาน ผ่องใสได้ตลอดทุกเวลา⁷³

⁷¹ พระธรรมปิฎก (ป.อ. ปยุตฺโต), การศึกษาเครื่องมือพัฒนาที่ยังต้องพัฒนา, พิมพ์ครั้งที่ 2, หน้า 102 - 103.

⁷² พระธรรมปิฎก (ป.อ. ปยุตฺโต), ธรรมกับการพัฒนาชีวิต, หน้า 8.

⁷³ พระธรรมปิฎก (ป.อ. ปยุตฺโต), การศึกษาเครื่องมือพัฒนาที่ยังต้องพัฒนา, หน้า 105 - 109.

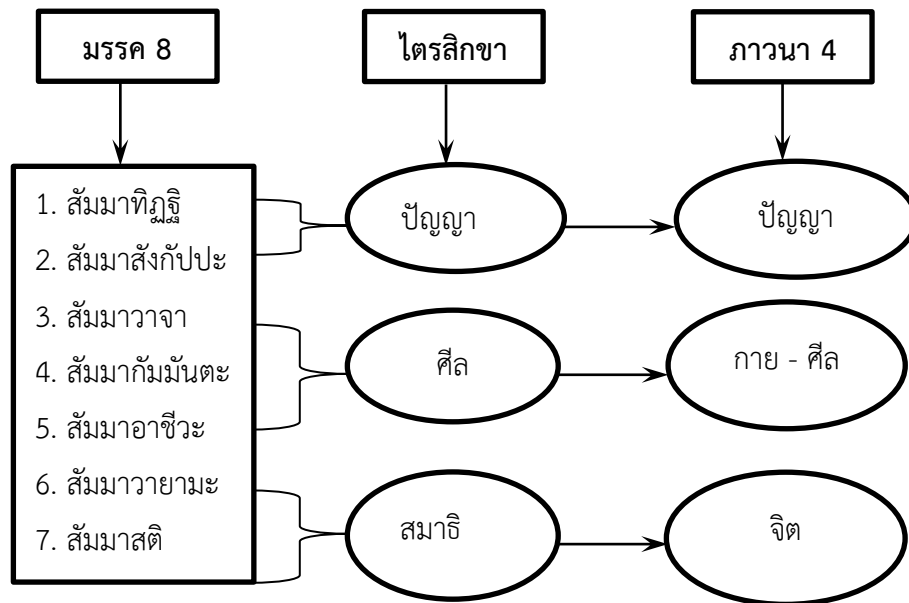
พระราชวรมณี (ประยูร ปยุตโต) กล่าวว่า เป้าหมายของการขัดเกลาตนเองในพระพุทธศาสนาระดับตัวบุคคล ได้แก่ การอบรมขัดเกลา เพื่อการพัฒนาชีวิตให้เกิดมีคุณสมบัติครบทั้ง 4 ด้าน ได้แก่ ด้านภาวิตกาย การพัฒนากาย มีความสัมพันธ์ที่เกื้อกูลกับสิ่งแวดล้อมทางกายภาพ ด้านภาวิตศีล การพัฒนาศีล คือ การมีความสัมพันธ์ที่เกื้อกูล กับเพื่อนมนุษย์ในสังคม ด้านภาวิตจิต การเจริญจิต คือการทำจิตใจให้เจริญงอกงามขึ้นในความดีงาม ความเข้มแข็งมั่นคง สงบสุข และเป็นอิสระ ด้านภาวิตปัญญา คือ การเสริมสร้างความรู้ ความเข้าใจ ความคิดเหตุผล และการหยั่งรู้ความจริง จนเข้าถึงอิสรภาพ มีชีวิตที่ดีงาม ปลอดภัยปราศจากปัญหา⁷⁴

อรุณวรรณ บุญเทียบทิฆัมพร ได้ศึกษาเกี่ยวกับทักษะชีวิตเยาวชนชนด้วยพุทธทาวนา พบว่าวิธีการอบรมเยาวชนตามหลักพุทธทาวนา 4 พบว่า กายทาวนา ศีลทาวนา จิตทาวนา ปัญญาทาวนา ของค่ายคุณธรรมวัดอุโมงค์ ได้มีลักษณะสมบูรณ์และสมดุล ซึ่งจะสอดคล้องแนวคิดเกี่ยวกับการพัฒนาทักษะชีวิตขององค์การอนามัยโลก แนวคิดเกี่ยวกับการขัดเกลาเยาวชนด้วยวิถีพุทธ แนวคิดการพัฒนาชีวิตเยาวชนตามหลักพุทธศาสนา ซึ่งเป็นวิธีการจัดการอบรมศึกษาด้านพัฒนาทักษะชีวิตของเยาวชนด้วยพุทธทาวนา 4 เป็นพื้นฐานที่สำคัญในการสร้างความมั่นคงให้กับการพัฒนาชีวิตเยาวชน เป็นการพัฒนาทักษะการดำเนินชีวิตของเยาวชนให้มีศักยภาพ อันเป็นกำลังสำคัญที่จะก่อให้เกิดความสงบสุข ร่มเย็น ตลอดความมั่นคงแก่ประเทศชาติต่อไป⁷⁵

สรุปได้ว่า ไตรสิกขา คือ อธิศีลสิกขา อธิจิตตสิกขา และอธิปัญญาสิกขา เป็นหลักการในการพัฒนาการเรียนรู้ของนักเรียนในการเป็นพลเมือง นอกจากนี้ยังเป็นการสร้างเสริมทางสังคม อารมณ์ และทางปัญญา ตามลำดับ ไตรสิกขามีเป้าหมายที่ชัดเจนในการพัฒนามนุษย์ให้เป็นไปตามลำดับขั้นตอน เช่น ฝึกฝนอบรมตนให้มีวินัย และปลูกฝังจิตสำนึกในการสร้างความพันธะไมตรีและมีความรับผิดชอบต่อสังคม ในการอยู่ร่วมกันในสังคมอย่างมีความสงบสันติสุข ด้วยเหตุและผล ดังนั้นการสร้างเสริมฝึกฝนอบรมตามหลักไตรสิกขา จึงเป็นการฝึกอบรมจากปัจจัยภายนอก พัฒนาไปหาปัจจัยภายใน เพื่อให้เข้าใจและมองปัญหาสถานการณ์ทางสังคมชีวิตตามความเป็นจริง คือจุดเริ่มต้นที่ถูกต้องบนฐานของสัมมาทิฐิ โดยมีศีลเป็นฐานในการฝึกอบรมกาย วาจา ให้เป็นปกติ เพื่อยกระดับคุณภาพจิตและปัญญาให้ได้ผลดียิ่งขึ้น กระบวนการดังกล่าว เป็นกระบวนการในการพัฒนามนุษย์ให้สมบูรณ์ไปด้วยกาย สังคม จิต และปัญญา ซึ่งกระบวนการดังกล่าว สอดคล้องกับหลักมรรคมีองค์ 8 ไตรสิกขา และทาวนา 4 ดังนี้

⁷⁴ พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ. ปยุตโต), **พจนานุกรมพุทธศาสน์ ฉบับประมวลธรรม**, หน้า 81-82.

⁷⁵ อรุณวรรณ บุญเทียบทิฆัมพร, “การพัฒนาทักษะชีวิตของเยาวชนด้วยพุทธทาวนา : กรณีศึกษาค่ายคุณธรรมวัดอุโมงค์”, **วิทยานิพนธ์พุทธศาสตรมหาบัณฑิต**, (บัณฑิตวิทยาลัย : มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, 2549).

ภาพประกอบที่ 2. สังเคราะห์มรรคมีองค์ 8 ลงในไตรสิกขา และภาวนา 4⁷⁶

จากการที่ได้ศึกษาเอกสารตำราและงานวิจัยที่เกี่ยวข้องกับรูปแบบ นโยบายเกี่ยวกับการเป็นพลเมือง และหลักธรรมทางพระพุทธศาสนาแล้วนั้น คณะผู้วิจัยจะได้นำข้อมูลดังกล่าวมาวิเคราะห์ และสังเคราะห์ เพื่อสร้างเป็นรูปแบบการสร้างเสริมการเป็นพลเมืองของนักเรียนเชิงพุทธบูรณาการสืบต่อไป

⁷⁶ พระอนุสรณ์ กิตติวณฺโณ, พุทธศาสตร์คุณภินิพนธ์, รูปแบบการปรับเปลี่ยนพฤติกรรมความก้าวร้าวของนักเรียนเชิงพุทธบูรณาการ, (บัณฑิตศึกษา: มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, พ.ศ. 2561), หน้า 105.

บทที่ 3

วิธีการดำเนินการวิจัย

การวิจัยเรื่อง “รูปแบบการสร้างเสริมการเป็นพลเมืองดีของนักเรียนเชิงพุทธบูรณาการ” เป็นการวิจัยแบบผสมวิธี (Mixed Method Research) ซึ่งเป็นการวิจัยเชิงคุณภาพ (Qualitative Research) และวิจัยเชิงปริมาณ (Quantitative Research) ในการเก็บรวบรวมข้อมูล เพื่ออธิบายการเป็นพลเมืองดีของนักเรียน และได้มาซึ่งข้อมูลที่ต้องชัดเจน สามารถตอบวัตถุประสงค์ที่ได้กำหนดไว้ คณะผู้วิจัยจึงได้กำหนดขั้นตอนวิธีการดำเนินการโดยแบ่งออกเป็น 4 ขั้นตอนดังนี้

ขั้นตอนที่ 1 ลงพื้นที่สำรวจประชากรในโรงเรียน เพื่อศึกษาบริบททางสังคมของนักเรียน โดยการแจกแบบสอบถาม และการสัมภาษณ์เชิงลึก

ขั้นตอนที่ 2 การสร้างรูปแบบการสร้างเสริมการเป็นพลเมืองดีนักเรียนเชิงพุทธบูรณาการ คณะผู้วิจัยได้วิเคราะห์เอกสารและงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง เพื่อออกแบบกิจกรรมการอบรม

ขั้นตอนที่ 3 การทดลองใช้รูปแบบและกิจกรรมอบรมการเป็นพลเมืองดีของนักเรียนเชิงพุทธบูรณาการ ทำหนังสือขอความร่วมมือจากโรงเรียนเพื่อทดลองดำเนินกิจกรรมอบรมตามรูปแบบที่กำหนดไว้

ขั้นตอนที่ 4 การประเมินรูปแบบและกิจกรรมการอบรม โดยการติดตามและประเมินผลการเปลี่ยนแปลงด้านทัศนคติการเป็นพลเมืองดีของนักเรียนนักเรียน

3.1 รูปแบบการวิจัย

คณะผู้วิจัยได้กำหนดรูปแบบวิธีการดำเนินการวิจัย ไว้ดังนี้

1) **รูปแบบการวิจัยเชิงคุณภาพ (Qualitative Research)** ใช้วิธีการวิเคราะห์เอกสาร (Documentary Analysis) การสัมภาษณ์เชิงลึก (In-Depth Interviews) และการทดลอง (Experiment) โดยมีขั้นตอนดังนี้

ก) **การวิเคราะห์เอกสาร (Documentary Analysis)** เป็นการศึกษาแนวคิด ทฤษฎี และวิเคราะห์ข้อมูลจากเอกสารตำราทางวิชาการ งานวิจัยที่เกี่ยวข้องเกี่ยวกับการเป็นพลเมืองดี และศึกษาหลักสูตรในทางพระพุทธศาสนา เพื่อนำมาสร้างรูปแบบการสร้างเสริมการเป็นพลเมืองดีของนักเรียนเชิงพุทธบูรณาการ

ข) **การสัมภาษณ์เชิงลึก (In-Depth Interviews)** ผู้ให้ข้อมูลสำคัญในการสัมภาษณ์ครั้งนี้ ประกอบไปด้วยผู้อำนวยการโรงเรียน จำนวนคน 1 คน และครูประจำชั้น จำนวน 4 คน เพื่อสัมภาษณ์สภาพความเป็นจริงทางบริบทของสังคมหรือสภาพแวดล้อมที่เป็นปัจจัยต่อพฤติกรรมของนักเรียน

ค) การทดลอง (Experiment) คณะผู้วิจัยได้นำรูปแบบการสร้างเสริมการเป็นพลเมืองดีของนักเรียนเชิงพุทธบูรณาการ และกิจกรรมอบรมที่ผ่านการปรับปรุงแก้ไขไปใช้กับกลุ่มตัวอย่างดังนี้

จัดกิจกรรมอบรมภายใต้รูปแบบการสร้างเสริมการเป็นพลเมืองดีของนักเรียนเชิงพุทธบูรณาการ ตามหลักไตรสิกขา ในแต่ละกิจกรรมประกอบไปด้วย 1) ไหว้พระสวดมนต์และเจริญจิตภาวนา 5 นาที 2) กิจกรรมสนทนาการ 10 นาที 3) กิจกรรมหลัก 30 นาที และ 4) ร่วมกันสรุปความรู้ตามวัตถุประสงค์แต่ละกิจกรรม 15 นาที

3.2 ขอบเขตพื้นที่ประชากรและกลุ่มตัวอย่าง

1) รูปแบบการวิจัยเชิงปริมาณ (Quantitative Research) ใช้วิธีการวิจัยโดยหาค่าร้อยละ (Percentage) ค่าเฉลี่ย ($\mu - \mu$) และค่าส่วนเบี่ยงเบนมาตรฐาน ($\sigma - \sigma$) โดยได้กำหนดเขตพื้นที่ประชากรและกลุ่มตัวอย่างไว้ ดังนี้ ใช้การวิเคราะห์ข้อมูลโดยการหา

ก) ขอบเขตด้านพื้นที่

ขอบเขตพื้นที่ในการวิจัยครั้งนี้ ได้แก่ โรงเรียนท่าข้ามวิทยา ตำบลท่าข้าม อำเภอเมืองแพร่ จังหวัดแพร่ สังกัดสำนักงานเขตพื้นที่การศึกษามัธยมศึกษา เขต 37 แพร่-น่าน

ข) ขอบเขตด้านประชากร

ประชากรที่ใช้วิจัยในครั้งนี้ จำนวน 155 คน ได้แก่ ผู้บริหาร จำนวน 1 คน ครูจำนวน 4 คน และนักเรียนระดับมัธยมศึกษาตอนต้น โรงเรียนท่าข้ามวิทยา ตำบลท่าข้าม อำเภอเมืองแพร่ จังหวัดแพร่ สังกัดสำนักงานเขตพื้นที่การศึกษามัธยมศึกษา เขต 37 แพร่-น่าน จำนวน 150 คน

ค) ขอบเขตด้านกลุ่มตัวอย่าง

กลุ่มตัวอย่างที่ใช้ในการวิจัยครั้งนี้ ได้แก่ นักเรียนระดับมัธยมศึกษาตอนต้นจำนวน 150 คน โดยได้รับอนุญาตข้อมูลมาจากทางโรงเรียน

3.3 เครื่องมือที่ใช้ในการวิจัย

คณะผู้วิจัยได้ทำการสร้างเครื่องมือในการวิจัย ไว้ดังนี้

3.3.1 แบบสอบถาม (Questionnaire) เป็นแบบสอบถามเกี่ยวกับบทบาทหน้าที่การเป็นพลเมืองดี โดยมีขั้นตอน ดังนี้

ตอนที่ 1 แบบสอบถามสถานภาพส่วนตัวของผู้ตอบแบบสอบถาม

ตอนที่ 2 แบบสัมภาษณ์และแบบสอบถามเกี่ยวกับบทบาทหน้าที่การเป็นพลเมืองดีของนักเรียน

3.3.2. **แบบสัมภาษณ์เชิงลึก (In-Depth Interviews)** เป็นการสัมภาษณ์ลักษณะปลายเปิด (Open – Ended Question) โดยการสัมภาษณ์ ผู้อำนวยการโรงเรียน และครูประจำชั้น เพื่อศึกษาบทบาทหน้าที่การเป็นพลเมืองดีของนักเรียน ได้แก่ 1) ด้านความรับผิดชอบตนเองและสังคม 2) ด้านความเคารพผู้อื่น

3.4 การทดสอบเครื่องมือ

เนื่องจากการวิจัยครั้งนี้เป็นการวิจัยแบบผสมวิธี (Mixed Research Method) โดยใช้วิจัยเชิงปริมาณ และเชิงคุณภาพ คณะผู้วิจัยจึงได้มีการทดสอบความเที่ยงตรง (Validity) และความเชื่อถือได้ (Reliability) ของเครื่องมือ ก่อนการเก็บรวบรวมข้อมูลจริง ดังต่อไปนี้

3.4.1 **การทดสอบความตรงของเครื่องมือ (Validity)** ผู้วิจัยได้นำแบบสอบถาม, แบบสัมภาษณ์ และแบบทดสอบนำเสนอต่อผู้เชี่ยวชาญ ช่วยพิจารณาตรวจสอบในด้านความตรงเชิงเนื้อหา (Content Validity) ความเหมาะสมและครอบคลุมเนื้อหาที่ใช้ (Wording) เพื่อขอคำแนะนำในการปรับปรุงแก้ไข ประกอบไปด้วย

- 1) พระครูสุนทรธรรมนิทัศน์, ผศ.ดร.
- 2) ผศ.ดร.สมจิต ขอนวงศ์
- 3) ผศ.ชลธิชา จิรภัคพงศ์

นำแบบประเมินที่คณะผู้วิจัยสร้างขึ้น ไปให้ผู้เชี่ยวชาญ จำนวน 3 ท่าน ตรวจสอบความเที่ยงตรงของเนื้อหา (Content validity) ว่าข้อคำถามแต่ละข้อ มีความสอดคล้องกับเนื้อหาหรือไม่ โดยใช้เกณฑ์การประเมิน ดังนี้¹

- + 1 แน่ใจว่ามีความสอดคล้องกับเนื้อหา
- 0 ไม่แน่ใจว่ามีความสอดคล้องกับเนื้อหา
- 1 แน่ใจว่าสิ่งที่ประเมินไม่สอดคล้องกับเนื้อหา โดยใช้สูตร ดังนี้

$$IOC = \frac{\sum R}{N}$$

เมื่อ IOC แทน ดัชนีความสอดคล้องระหว่างข้อคำถามกับเนื้อหาในการทำวิจัย

R	แทน	คะแนนคำตอบของผู้เชี่ยวชาญ
$\sum R$	แทน	ผลรวมของคะแนนคำตอบผู้เชี่ยวชาญ
N	แทน	จำนวนผู้เชี่ยวชาญ

¹ ล้วน สายยศ และอังคณา สายยศ, **เทคนิคการวัดผลการเรียนรู้**, (กรุงเทพมหานคร : สุวีริยาสาส์นการพิมพ์, 2543), หน้า 248 - 249.

การหาค่า IOC ครั้งนี้ ผู้วิจัยนำแบบสอบถามให้ผู้เชี่ยวชาญตรวจสอบความเที่ยงตรงของเนื้อหา ค่าที่ยอมรับต้องมีค่าตั้งแต่ 0.05 ขึ้นไป ซึ่งแบบสอบถามเป็นแบบสอบถามเกี่ยวกับความรับผิดชอบต่อตนเองและสังคม จำนวน 10 ข้อ และด้านความเคารพต่อผู้อื่น จำนวน 10 ข้อ ค่า IOC ที่ได้ = 1 มีจำนวนทั้งหมด 20 ข้อ ผู้วิจัยนำแบบสอบถามที่มีค่า IOC = 1 ไปทดสอบ (Try-Out) กับประชากรที่มีลักษณะใกล้เคียงกับกลุ่มตัวอย่าง จำนวน 30 คน

3.5 การเก็บรวบรวมข้อมูล

ผู้วิจัยได้ทำการเก็บรวบรวมข้อมูลต่างๆ จากแหล่งข้อมูลดังนี้ คือ

3.5.1 แหล่งข้อมูลทุติยภูมิ (Secondary Data) เป็นข้อมูลที่ได้มาจากการสำรวจพื้นที่ของประชากรและกลุ่มตัวอย่าง ในการเก็บข้อมูลสำคัญ ประกอบไปด้วย การสัมภาษณ์เชิงลึก การแจกแบบสอบถาม แล้วนำมาวิเคราะห์ข้อมูล

3.5.2 แหล่งข้อมูลปฐมภูมิ (Primary Data) ศึกษาค้นคว้าข้อมูลจาก เอกสารตำราทางวิชาการ บทความ งานวิจัย และข้อมูลจากสื่ออินเทอร์เน็ต

3.5.3 จัดกิจกรรมอบรมภายใต้รูปแบบการสร้างเสริมการเป็นพลเมืองดีของนักเรียนเชิงพุทธบูรณาการ ในการเก็บรวบรวมข้อมูล

3.5.4 เมื่อคณะผู้วิจัยเก็บรวบรวมข้อมูลและเครื่องมือในการศึกษาครบแล้ว ทำการตรวจสอบความถูกต้องสมบูรณ์ของเครื่องมือ เพื่อทำการวิเคราะห์ข้อมูลตามลำดับขั้นตอนต่อไป

3.6 การวิเคราะห์ข้อมูล

ในการวิเคราะห์ข้อมูลครั้งนี้ ผู้วิจัยได้จำแนกการวิเคราะห์ข้อมูลออกเป็น 2 ลักษณะ คือ การวิเคราะห์ข้อมูลเชิงคุณภาพ และการวิเคราะห์ข้อมูลเชิงปริมาณ ดังนี้

1. วิเคราะห์ข้อมูลเชิงคุณภาพ

1.1 การวิเคราะห์เอกสาร (Documentary Analysis) วิเคราะห์ข้อมูลจากเอกสาร ตำราทางวิชาการ บทความ งานวิจัย และหลักสูตรในทางพระพุทธศาสนา เพื่อนำมาบูรณาการในการสร้างรูปแบบและกิจกรรมอบรมการสร้างเสริมการเป็นพลเมืองดีของนักเรียน

1.2 การวิเคราะห์ข้อมูลจากการสัมภาษณ์ ผู้วิจัยใช้วิธีการวิเคราะห์เนื้อหา (Content Analysis) ที่ได้จากการสัมภาษณ์ มาจัดทำเป็นหมวดหมู่ เพื่อสรุปประเด็นเกี่ยวกับปัจจัยที่มีอิทธิพลต่อพฤติกรรมการแสดงออกถึงบทบาทหน้าที่ของนักเรียน เพื่อสร้างรูปแบบกิจกรรมอบรมในการสร้างเสริมการเป็นพลเมืองดีของนักเรียน

1.3. การทดลอง (Experiment) การวิเคราะห์ข้อมูลการทดลองใช้รูปแบบและกิจกรรมอบรมเพื่อการสร้างเสริมการเป็นพลเมืองดีของนักเรียนเชิงพุทธบูรณาการ กับนักเรียนกลุ่มตัวอย่าง

2. วิเคราะห์ข้อมูลเชิงปริมาณ

1) การวิเคราะห์ข้อมูลปัจจัยส่วนบุคคล ประกอบไปด้วย เพศ ระดับการศึกษา การแสดงออกถึงการเป็นพลเมืองดีของนักเรียน ใช้การวิเคราะห์ข้อมูลโดยการหาค่าเฉลี่ย (μ) และค่าส่วนเบี่ยงเบนมาตรฐาน (σ) ในการแปลความหมายค่าเฉลี่ยตามกำหนดเกณฑ์ ดังนี้

ค่าเฉลี่ยระหว่าง 4.50 - 5.00 หมายถึง มากที่สุด

ค่าเฉลี่ยระหว่าง 3.50 - 4.49 หมายถึง มาก

ค่าเฉลี่ยระหว่าง 2.50 - 3.49 หมายถึง ปานกลาง

ค่าเฉลี่ยระหว่าง 1.50 - 2.49 หมายถึง น้อย

ค่าเฉลี่ยระหว่าง 1.00 - 1.49 หมายถึง น้อยที่สุด

บทที่ 4

ผลการวิเคราะห์ข้อมูล

การศึกษาวิจัยในเรื่อง “รูปแบบการสร้างเสริมการเป็นพลเมืองดีของนักเรียนเชิงพุทธบูรณาการ” เป็นการวิจัยแบบผสมผสาน (Mixed Research Method) ทั้งเชิงคุณภาพ และเชิงปริมาณ โดยการลงพื้นที่เพื่อสำรวจเก็บข้อมูลแบบแจกแบบสอบถาม การสัมภาษณ์เชิงลึกจากตัวแทนผู้บริหารโรงเรียน ตัวแทนครูประจำชั้น และนักเรียน เกี่ยวกับบทบาทหน้าที่การเป็นพลเมืองดีของนักเรียน และรูปแบบกิจกรรมอบรมเพื่อการสร้างเสริมการเป็นพลเมืองดีของนักเรียนเชิงพุทธบูรณาการ คณะผู้วิจัยจะนำเสนอผลการวิเคราะห์ข้อมูล ดังนี้

4.1 สัญลักษณ์ที่ใช้ในการวิเคราะห์ข้อมูล

4.2 ผลการวิเคราะห์ข้อมูล

4.3 ผลการแจกแบบสอบถามและสัมภาษณ์

4.4. วิเคราะห์ผลการการใช้รูปแบบการสร้างเสริมการเป็นพลเมืองดีของนักเรียนเชิงพุทธบูรณาการ

4.1 สัญลักษณ์ที่ใช้ในการวิเคราะห์ข้อมูล

N แทน ค่าคะแนนเฉลี่ย Mean

σ แทน ค่าความเบี่ยงเบนมาตรฐาน Standard Deviation

4.2 ผลการวิเคราะห์ข้อมูล

ผลการวิเคราะห์ข้อมูลเชิงปริมาณแบบสำรวจ (Survey Research) เป็นการวิเคราะห์ข้อมูลของประชากรและกลุ่มตัวอย่าง โดยคณะผู้วิจัยได้ลงพื้นที่ในการสำรวจเก็บข้อมูลด้วยตนเอง ซึ่งสามารถนำเสนอผลการวิเคราะห์ข้อมูลได้ ดังนี้

4.2.1 ผลการวิเคราะห์ข้อมูลด้านขอบเขตพื้นที่และประชากร

ขอบเขตพื้นที่และประชากรในการวิจัยครั้งนี้ ได้แก่ ผู้อำนวยการโรงเรียน ครู และนักเรียนโรงเรียนท่าข้ามวิทยาคม ตำบลท่าข้าม อำเภอเมืองแพร่ จังหวัดแพร่ สังกัดสำนักงานเขตพื้นที่การศึกษามัธยมศึกษาเขต 37 แพร่-น่าน จำนวน 155 คน ผู้วิจัยจะนำเสนอผลการวิเคราะห์ข้อมูลด้านสถานภาพผู้ตอบแบบสอบถาม การแสดงพฤติกรรมก้าวร้าวของนักเรียน และปัจจัยที่มีอิทธิพลต่อพฤติกรรมก้าวร้าวของนักเรียน ดังตารางต่อไปนี้

1) ข้อมูลทั่วไปของผู้ตอบแบบสอบถาม

ตารางที่ 1 : แสดงข้อมูลจำนวนร้อยละของนักเรียน

สถานภาพส่วนตัวของผู้ตอบแบบสอบถาม		จำนวน	ร้อยละ	N = 150
1. เพศ	ชาย	146	97.33	
	หญิง	4	2.66	
2. ระดับการศึกษา	ม. 1	39	26	
	ม. 2	49	32.66	
	ม. 3	62	41.33	

จากตารางที่ 1 พบว่า ร้อยละของนักเรียนส่วนใหญ่ เป็นเพศชาย จำนวน 146 คน คิดเป็นร้อยละ 97.33 เป็นเพศหญิง จำนวน 4 คน คิดเป็นร้อยละ 2.66 ตามลำดับ

ระดับการศึกษา พบว่า นักเรียนระดับ ม.1 มีจำนวน 39 คน คิดเป็นร้อยละ 26 นักเรียนระดับ ม.2 มีจำนวน 49 คน คิดเป็นร้อยละ 32.66 และนักเรียนระดับ ม.3 มีจำนวน 62 คน คิดเป็นร้อยละ 41.33 ตามลำดับ

2) ข้อมูลจากการสอบถามเกี่ยวกับบทบาทหน้าที่การเป็นพลเมืองดีของนักเรียน ก่อนใช้รูปแบบ ตามตารางที่ 3 ดังต่อไปนี้

ตารางที่ 2 : บทบาทหน้าที่การเป็นพลเมืองดีของนักเรียน

ที่	ด้านความรับผิดชอบตนเองและสังคม	μ	σ	การแปลผล
1	ทำการบ้านและส่งการบ้านตรงตามเวลาที่ครูกำหนด	3.47	0.05	ปานกลาง
2	ทำข้อสอบด้วยความสามารถของตนเอง	3.90	0.49	มาก
3	จัดตารางเรียนไว้ล่วงหน้า เพื่อเตรียมอุปกรณ์การเรียนให้พร้อม	3.53	0.50	มาก
4	คิดก่อนลงมือทำสิ่งใดสิ่งหนึ่งด้วยตนเอง	3.30	0.46	ปานกลาง
5	คิดและแก้ปัญหาเกี่ยวกับการเรียนด้วยตนเอง	3.47	0.50	ปานกลาง
6	ทำตามความคิดเห็นของคณะ มากกว่าความคิดเห็นตนเอง	3.37	0.48	ปานกลาง
7	ร่วมบริจาคสิ่งของเพื่อช่วยเหลือผู้ประสบภัยต่างๆ	3.40	0.49	ปานกลาง
8	ช่วยทำกิจกรรมและบำเพ็ญประโยชน์ต่อโรงเรียนและชุมชน	3.57	0.50	มาก
9	ไม่ทิ้งขยะตามที่สาธารณะทั้งที่โรงเรียนและชุมชน	3.30	0.46	ปานกลาง
10	ให้ความสำคัญและเข้าร่วมกิจกรรมในวันสำคัญต่างๆ	3.90	0.30	มาก
เฉลี่ยรวม		3.49	0.06	ปานกลาง

	ด้านการเคารพผู้อื่น	μ	σ	การแปลผล
1	เมื่อมีการทำกิจกรรมกลุ่ม จะไม่หลีกเลี่ยงงานหรือเอาเปรียบเพื่อน	3.47	0.50	ปานกลาง
2	ปฏิบัติตามคำสั่งของครูในทางที่ชอบ ทั้งต่อหน้าและลับหลัง	3.59	0.49	มาก
3	ยอมรับมติของคนส่วนใหญ่ในห้องเรียน แม้จะไม่เห็นด้วยก็ตาม	3.52	0.50	มาก
4	เมื่อจำเป็นต้องยืมสิ่งของจากครูหรือเพื่อน ขออนุญาตก่อนทุกครั้ง	3.27	0.45	ปานกลาง
5	การทำงานเป็นกลุ่ม ยอมรับฟังความคิดเห็นของเพื่อนๆ เสมอ	3.45	0.05	ปานกลาง
6	เลือกคบแต่เพื่อนที่ดี เรียนเก่งและมีความรับผิดชอบ	3.36	0.48	ปานกลาง
7	คิดว่าการทำงานคนเดียว ดีกว่าต้องทำงานร่วมกับคนอื่น	3.39	0.49	ปานกลาง
8	เมื่อเพื่อนทะเลาะกัน จะรับฟังเหตุผลทั้งสองข้างและไม่เข้าข้างคนใดคนหนึ่ง	3.55	0.50	มาก
9	ไม่ตำหนิและให้ความเคารพงานที่เพื่อนทำ	3.29	0.46	ปานกลาง
10	เคารพและให้เกียรติในการตัดสินใจของเพื่อนที่เห็นว่าถูกต้อง	3.85	0.35	มาก
เฉลี่ยรวม		3.47	0.05	ปานกลาง
รวมทุกด้าน		3.48	0.01	ปานกลาง

จากตารางที่ 2 พบว่า บทบาทหน้าที่การเป็นพลเมืองดีของนักเรียน ก่อนเข้าร่วมกิจกรรม โดยภาพรวม อยู่ในระดับปานกลาง ($\mu=3.48$, $\sigma = 0.01$) เมื่อพิจารณาในแต่ละด้าน จากมากไปหาน้อย พบว่า ด้านความรับผิดชอบต่อตนเองและสังคม อยู่ในระดับปานกลาง ($\mu= 3.49$, $\sigma = 0.06$) รองลงมา คือ ด้านเคารพผู้อื่น อยู่ในระดับปานกลาง ($\mu= 3.47$, $\sigma =0.01$) ตามลำดับ

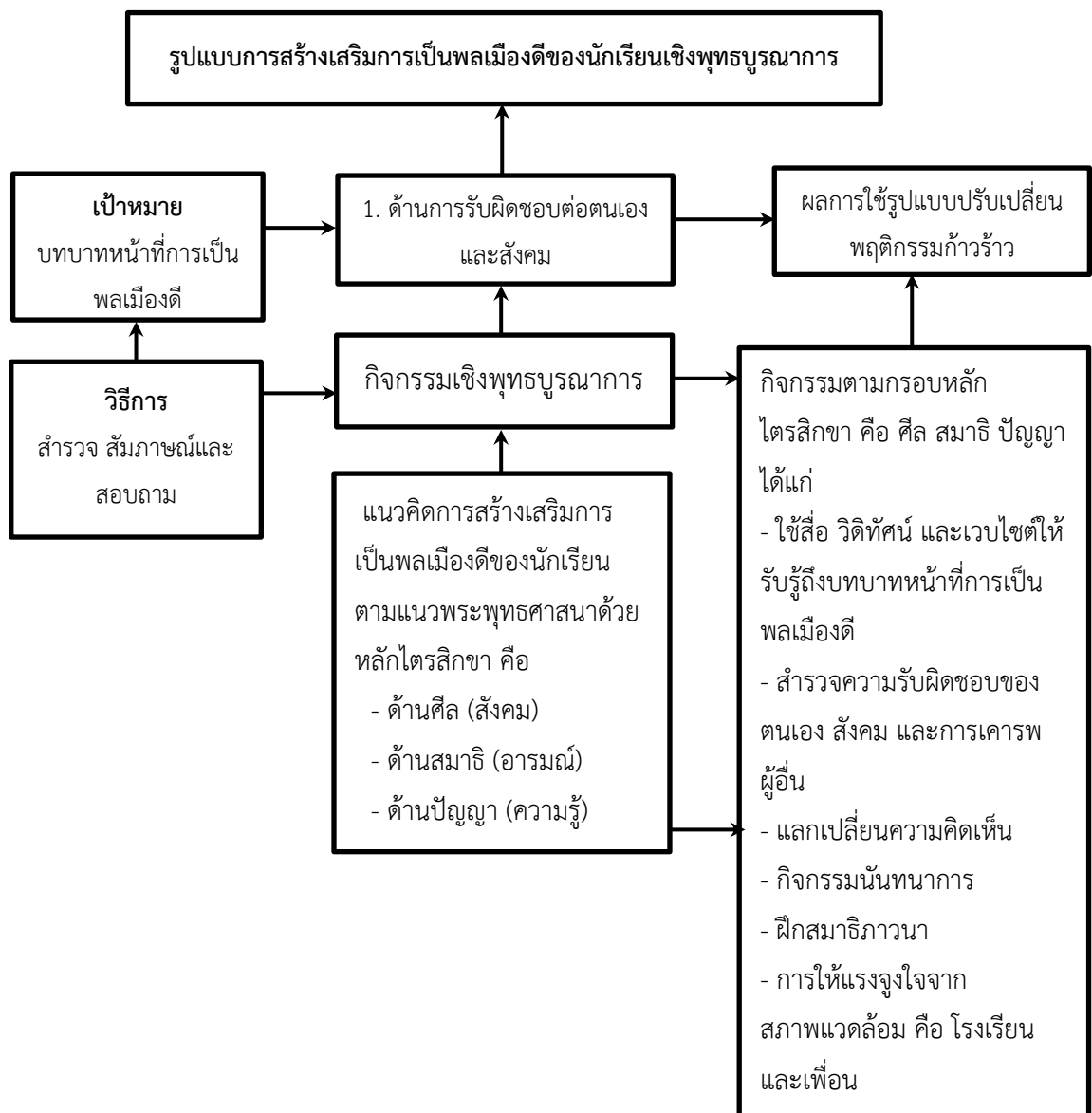
๓) ผลจากการวิเคราะห์ข้อมูลเกี่ยวกับบทบาทหน้าที่การเป็นพลเมืองดีของนักเรียน ก่อนใช้รูปแบบ ตามตารางที่ 4 ดังต่อไปนี้

ตารางที่ 3 : แสดงข้อมูลจากนักเรียนเกี่ยวกับบทบาทหน้าที่การเป็นพลเมืองดีของในภาพรวม

ที่	บทบาทหน้าที่การเป็นเมืองดี	μ	σ	การแปลผล
1	ด้านความรับผิดชอบต่อตนเองและสังคม	3.49	0.06	ปานกลาง
2	ด้านการเคารพผู้อื่น	3.47	0.05	ปานกลาง
เฉลี่ยรวม		3.48	0.01	ปานกลาง

จากตารางที่ 3 พบว่า บทบาทหน้าที่การเป็นพลเมืองดีของนักเรียน ทั้ง 2 ด้าน อยู่ในระดับปานกลาง ($\mu = 3.48, \sigma = 0.01$) เมื่อพิจารณาในแต่ละด้าน จากมากไปหาน้อย พบว่า ด้านความรับผิดชอบต่อตนเองและสังคม อยู่ในระดับปานกลาง ($\mu = 3.49, \sigma = 0.06$) รองลงมา คือ ด้านการเคารพผู้อื่น อยู่ในระดับปานกลาง ($\mu = 3.47, \sigma = 0.05$) ตามลำดับ

จากการที่คณะผู้วิจัยได้วิเคราะห์และอภิปรายผลจากแบบสอบถามเป็นที่เรียบร้อยแล้ว คณะผู้วิจัยได้นำมาสร้างเป็นรูปแบบและออกแบบกิจกรรมอบรมเพื่อให้สอดคล้องกับวัตถุประสงค์ และมีความชัดเจนในกระบวนการ เพื่อให้เกิดรูปแบบมีประสิทธิภาพ และเกิดประสิทธิผลในการสร้างเสริมการเป็นพลเมืองดีของนักเรียน โดยนำเสนอรูปแบบ ดังแผนภาพต่อไปนี้

แผนภาพที่ 1. รูปแบบการปรับสร้างเสริมการเป็นพลเมืองดีของนักเรียนเชิงพุทธบูรณาการ (คณะผู้วิจัย)

จากแผนภาพที่ 1 แสดงให้เห็นถึงรูปแบบการสร้างเสริมการเป็นพลเมืองดีของนักเรียนเชิงพุทธบูรณาการ ตามกรอบที่เกิดจากการศึกษาหลักไตรสิกขา หนังสือเอกสารตำราทางวิชาการ งานวิจัยที่เกี่ยวข้อง การสอบถามและสัมภาษณ์เกี่ยวกับบทบาทหน้าที่การเป็นพลเมืองดีของนักเรียน และศึกษาแนวคิดทฤษฎีเกี่ยวกับปัจจัยที่เสริมสร้างการเป็นพลเมืองดี นำมาวิเคราะห์และออกแบบ กิจกรรมเชิงพุทธบูรณาการ ภายใต้กรอบแนวคิดตามหลักไตรสิกขา คือ ศีล สมาธิ ปัญญา โดยผ่าน กิจกรรมสันตนาการ การทำกิจกรรมร่วมกัน การใช้สื่อวิทัศน์ให้นักเรียนได้เรียนรู้และตระหนักถึง โทษประโยชน์บทบาทการเป็นพลเมืองดีที่ เพื่อนำไปสู่เป้าหมายของการปรับเปลี่ยนทัศนคติของ นักเรียนในทางที่สร้างสรรค์ขึ้น โดยมีรูปแบบกิจกรรมดังนี้

1) **กิจกรรมด้าน (ศีล)** เป็นกิจกรรมเพื่อให้นักเรียนได้เรียนรู้ในการอยู่ร่วมกันอย่างมีความสุขด้วยการสร้างมนุษยสัมพันธ์ที่ดีต่อกัน มีความสมัครสมานสามัคคี ลดความขัดแย้งที่เกิดจากการทะเลาะวิวาทด้วยกาย วาจา และเห็นคุณค่าของผู้อื่น ซึ่งกิจกรรมประกอบไปด้วย

1. กิจกรรมตบพื้น ระยะเวลาในการทำกิจกรรม 10 นาที

- วัตถุประสงค์

1. เพื่อเรียกสติสร้างความตื่นตัว
2. เพื่อสร้างบรรยากาศเรียนรู้ร่วมกันอย่างมีความสุข

2. กิจกรรมสานต่อก่อนความคิดลึขิตอนาคต ระยะเวลาในการดำเนินกิจกรรม 30

- วัตถุประสงค์

1. เพื่อระดมความคิดร่วมกันในการทำงานเป็นทีม
2. เพื่อเปิดใจยอมรับความคิดเห็นของผู้อื่น
3. เพื่อสร้างมนุษยสัมพันธ์ที่ดีต่อกัน หลังจากนักเรียนทำกิจกรรมร่วมกันแล้ว นักเรียนช่วยกันสรุปองค์ความรู้ตามวัตถุประสงค์ ลงในกระดาษปรีฟ โดยใช้ เวลา 15 นาทีในการสรุป

3. กิจกรรมความผิดของใคร สื่อที่ใช้ คือ วิถีทัศน์เรื่อง ความกลมเกลียว ระยะเวลา ในการดำเนินกิจกรรม 30

- วัตถุประสงค์

1. เพื่อให้นักเรียนทบทวนความรับผิดชอบต่อตนเองและสังคม
2. เพื่อให้นักเรียนเห็นถึงผลกระทบที่เกิดจากการไม่รับผิดชอบต่อตนเองและสังคม

3. เพื่อให้นักเรียน รู้จักการปรับเปลี่ยนพฤติกรรมหลังจากนักเรียนทำกิจกรรมร่วมกันแล้วนักเรียนช่วยกันสรุปองค์ความรู้ตามวัตถุประสงค์ ลงในกระดาศปฐูฟ โดยใช้เวลา 15 นาทีในการสรุป

2) กิจกรรมด้าน (สมาธิ) เป็นกิจกรรมเพื่อให้นักเรียนได้เรียนรู้เกี่ยวกับบทบาทหน้าที่การเป็นพลเมืองดี

1. กิจกรรมสมาธิในทำนอง ระยะเวลาในการทำกิจกรรม 10 นาที

- วัตถุประสงค์

1. เป็นการฝึกให้นักเรียนมีสติอยู่กับการฟัง การคิด และการทำ
2. เป็นการสร้างบรรยากาศเพื่อให้เด็กได้เรียนผ่อนคลายก่อนเข้าสู่กิจกรรมหลัก
3. เป็นการสร้างทักษะให้นักเรียนได้เรียนรู้และเห็นถึงคุณค่าของชีวิต

2. กิจกรรมนับหนึ่งรวมใจ ระยะเวลาในการทำกิจกรรม 30

- วัตถุประสงค์

1. เพื่อให้นักเรียนรู้เท่าทันความรู้สึกของตัวเองมีสติ สมาธิ
2. เพื่อให้นักเรียนเกิดกระบวนการเรียนรู้การรักษาสัมพันธภาพระหว่างตนเองกับผู้อื่น หลังจากนักเรียนทำกิจกรรมร่วมกันแล้วนักเรียนช่วยกันสรุปองค์ความรู้ตามวัตถุประสงค์ ลงในกระดาศปฐูฟ โดยใช้เวลา 15 นาทีในการสรุป

3. กิจกรรม ภาพที่เห็นกับความเป็นจริง ระยะเวลาในการทำกิจกรรม 30

- วัตถุประสงค์

1. เพื่อให้นักเรียนได้เข้าใจตนเอง และเข้าใจผู้อื่นว่าทุกคนมีความแตกต่างกัน แต่ละคนมีความหลากหลายในตนเอง
2. เพื่อให้เด็กมีสมาธิและใช้ปัญญาในการอธิบายภาพที่เห็น หลังจากนักเรียนทำกิจกรรมร่วมกันแล้วนักเรียนช่วยกันสรุปองค์ความรู้ตามวัตถุประสงค์ ลงในกระดาศปฐูฟ โดยใช้เวลา 15 นาทีในการสรุป

3) กิจกรรมด้าน (ปัญญา) เป็นกิจกรรมเพื่อให้นักเรียนได้เรียนรู้ ทักษะในการคิดวิเคราะห์และตัดสินใจแก้ปัญหาอันไม่พึงประสงค์ ที่จะส่งผลต่อวิถีการดำเนินชีวิต

1. กิจกรรม ชี้เปลี่ยนหลุม ระยะเวลาในการทำกิจกรรม 10 นาที

- วัตถุประสงค์

1. เป็นการฝึกให้นักเรียนมีสติอยู่กับการฟัง การคิด และการทำ

2. เป็นการสร้างบรรยากาศให้สนุกสนานและแก้ความง่วงของนักเรียนก่อนเข้าสู่กิจกรรมหลัก
3. เพื่อให้นักเรียนมีความรับผิดชอบต่อหน้าที่และเคารพกฎระเบียบวินัย

2. กิจกรรมเปิดเจ้าปัญหา ระยะเวลาในการดำเนินกิจกรรม 30

- วัตถุประสงค์

1. เพื่อให้นักเรียนได้เรียนรู้สภาวะอารมณ์ของตนเอง
2. เพื่อให้นักเรียนได้ตระหนักการวางแผนและการทำงานเป็นทีม
3. เพื่อให้นักเรียนใช้สติในการเรียนรู้จากความผิดพลาด หลังจากนักเรียนทำกิจกรรมร่วมกันแล้วนักเรียนช่วยกันสรุปองค์ความรู้ตามวัตถุประสงค์ ลงในกระดาษปรีฟ โดยใช้เวลา 15 นาทีในการสรุป

3. กิจกรรมทางเลือกของชีวิต (ระยะเวลาในการดำเนินกิจกรรม 30)

- วัตถุประสงค์

1. เพื่อให้นักเรียนเห็นถึงผลเสียที่เกิดจากการปล่อยปละละเลยหน้าที่
2. เพื่อให้นักเรียนรู้แนวทางการตัดสินใจและแก้ไขปัญหาได้อย่างสร้างสรรค์
3. เพื่อให้นักเรียนฝึกทักษะในการตัดสินใจและแก้ไขปัญหาอย่างเหมาะสม หลังจากนักเรียนทำกิจกรรมร่วมกันแล้วนักเรียนช่วยกันสรุปองค์ความรู้ตามวัตถุประสงค์ ลงในกระดาษปรีฟ โดยใช้เวลา 15 นาทีในการสรุป

เป้าหมายของรูปแบบการสร้างเสริมการเป็นพลเมืองดีของนักเรียนเชิงพุทธบูรณาการและกิจกรรมการอบรม เพื่อต้องการปรับเปลี่ยนทัศนคติให้ดีขึ้น จากการศึกษาที่คณะผู้วิจัยได้นำรูปแบบและกิจกรรมอบรมภายใต้กรอบแนวคิดตามหลักไตรสิกขา คือ ศีล สมา และปัญญา เพื่อสร้างเสริมการเป็นพลเมืองดีของนักเรียนให้ดีขึ้น ซึ่งคณะผู้วิจัยได้สรุปและนำเสนอผลการทดลองรูปแบบ ดังต่อไปนี้

4.3 วิเคราะห์ผลการใช้รูปแบบการสร้างเสริมการเป็นพลเมืองดีของนักเรียนเชิงพุทธบูรณาการ

จากการที่คณะผู้วิจัยได้ใช้รูปแบบการสร้างเสริมการเป็นพลเมืองดีของนักเรียนเชิงพุทธบูรณาการออกเป็น 3 กิจกรรม ได้แก่ กิจกรรมการสร้างเสริมด้านศีล กิจกรรมการสร้างเสริมด้านสมาธิ และกิจกรรมการสร้างเสริมด้านปัญญา โดยคณะผู้วิจัยได้ดำเนินการ ดังนี้

4.3.1 ประชากร

คณะผู้วิจัยได้กำหนดประชากรไว้ดังนี้ คือ ประชากรได้แก่นักเรียนระดับมัธยมศึกษาตอนต้น โรงเรียนท่าข้ามวิทยาคม สังกัดสำนักงานเขตพื้นที่การศึกษามัธยมศึกษา เขต 37 แพร่-น่าน จำนวน 150 คน

4.3.2 กลุ่มตัวอย่าง

กลุ่มตัวอย่างที่ใช้ในการวิจัยครั้งนี้ ได้แก่นักเรียนระดับมัธยมศึกษาตอนต้น โรงเรียนท่าข้ามวิทยาคม สังกัดสำนักงานเขตพื้นที่การศึกษามัธยมศึกษา เขต 37 แพร่-น่าน จำนวน 150 คน โดยนำข้อมูลมาจากทางโรงเรียนโดยการอนุเคราะห์จากผู้อำนวยการโรงเรียน

4.3.3 ขั้นตอนการทดลองรูปแบบ ผู้วิจัยได้ดำเนินการ ดังนี้

1) คณะผู้วิจัยนำโครงการพร้อมรูปแบบการสร้างเสริมการเป็นพลเมืองดีของนักเรียนเชิงพุทธบูรณาการ เสนอต่อผู้บริหารโรงเรียนเพื่อขอความเห็นชอบและอนุมัติโครงการ พร้อมชี้แจงวัตถุประสงค์ และรายละเอียดให้กับผู้อำนวยการโรงเรียน และครู ได้รับทราบ

2) ก่อนนำรูปแบบไปใช้ คณะผู้วิจัยได้ทำหนังสือถึงผู้อำนวยการโรงเรียน เพื่อขอความอนุเคราะห์นำรูปแบบไปใช้ พร้อมทั้งขอใช้สถานที่โรงเรียนและนักเรียนระดับมัธยมศึกษาตอนต้น เป็นกลุ่มตัวอย่าง ในการดำเนินงานทดลองเครื่องมือ

3) ก่อนทดลองรูปแบบ คณะผู้วิจัยได้แจกแบบสอบถามให้กับผู้อำนวยการโรงเรียน ครู และนักเรียนตอบก่อนเพื่อเก็บข้อมูลและประเมินก่อนการทดลองรูปแบบ

4) หลังจากเสร็จสิ้นระยะเวลาที่กำหนดไว้ คณะผู้วิจัยได้แจกแบบสอบถามให้กับผู้อำนวยการโรงเรียน ครู และนักเรียนอีกรอบเพื่อนำข้อมูลไปวิเคราะห์และประเมินก่อนและหลังการทดลองรูปแบบ

4.3.4 ผลการทดลองรูปแบบ (Experiment)

การวิเคราะห์ผลจากการทดลองรูปการสร้างเสริมการเป็นพลเมืองดีของนักเรียนเชิงพุทธบูรณาการ เป็นการวิเคราะห์เชิงปริมาณ และเชิงคุณภาพ จากการแจกแบบสอบถามก่อนและหลังทดลองรูปแบบ เพื่อประเมินว่านักเรียนมีการปรับเปลี่ยนพฤติกรรมไปมากน้อยแค่ไหน คณะผู้วิจัยได้นำข้อมูลเสนอ ดังต่อไปนี้

4) การสอบถามเกี่ยวกับการเปลี่ยนแปลงพฤติกรรมการเป็นพลเมืองดีของนักเรียน หลังจากเข้าร่วมกิจกรรม ตามตารางที่ 4 ดังนี้

ตารางที่ 4 : แสดงข้อมูลการเปลี่ยนแปลงพฤติกรรมของนักเรียน

ด้านความรับผิดชอบต่อตนเองและสังคม	μ	σ	การแปลผล
-----------------------------------	-------	----------	----------

1	ทำการบ้านและส่งการบ้านตรงตามเวลาที่ครูกำหนด	4.07	0.06	มาก
2	ทำข้อสอบด้วยความสามารถของตนเอง	4.01	0.18	มาก
3	จัดตารางเรียนไว้ล่วงหน้า เพื่อเตรียมอุปกรณ์การเรียนให้พร้อม	4.03	0.16	มาก
4	คิดก่อนลงมือทำสิ่งใดสิ่งหนึ่งด้วยตนเอง	4.05	0.23	มาก
5	คิดและแก้ปัญหาเกี่ยวกับการเรียนด้วยตนเอง	4.11	0.36	มาก
6	ทำตามความคิดเห็นของคณะ มากกว่าความคิดเห็นตนเอง	4.11	0.36	มาก
7	ร่วมบริจาคสิ่งของเพื่อช่วยเหลือผู้ประสบภัยต่างๆ	4.13	0.37	มาก
8	ช่วยทำกิจกรรมและบำเพ็ญประโยชน์ต่อโรงเรียนและชุมชน	4.29	0.47	มาก
9	ไม่ทิ้งขยะตามที่สาธารณะทั้งที่โรงเรียนและชุมชน	4.29	0.47	มาก
10	ให้ความสำคัญและเข้าร่วมกิจกรรมในวันสำคัญต่างๆ	4.73	0.44	มากที่สุด
เฉลี่ยรวม		4.18	0.12	มาก
ด้านการเคารพผู้อื่น		μ	σ	การแปลผล
1	เมื่อมีการทำกิจกรรมกลุ่ม จะไม่หลีกเลี่ยงงานหรือเอาเปรียบเพื่อน	4.01	0.18	มาก
2	ปฏิบัติตามคำสั่งของครูในทางที่ชอบ ทั้งต่อหน้าและลับหลัง	4.10	0.30	มาก
3	ยอมรับมติของคนส่วนใหญ่ในห้องเรียน แม้จะไม่เห็นด้วยก็ตาม	4.09	0.31	มาก
4	เมื่อจำเป็นต้องยืมสิ่งของจากครูหรือเพื่อน ขออนุญาตก่อนทุกครั้ง	4.15	0.37	มาก
5	การทำงานเป็นกลุ่ม ยอมรับฟังความคิดเห็นของเพื่อนๆ เสมอ	4.15	0.40	มาก
6	เลือกคบแต่เพื่อนที่ดี เรียนเก่งและมีความรับผิดชอบ	4.15	0.40	มาก
7	คิดว่าการทำงานคนเดียว ดีกว่าต้องทำงานร่วมกับคนอื่น	4.19	0.44	มาก
8	เมื่อเพื่อนทะเลาะกัน จะรับฟังเหตุผลทั้งสองข้างและไม่เข้าข้างคนใดคนหนึ่ง	4.39	0.52	มาก
9	ไม่ตำหนิและให้ความเคารพงานที่เพื่อนทำ	4.46	0.50	มาก
10	เคารพและให้เกียรติในการตัดสินใจของเพื่อนที่เห็นว่าถูกต้อง	4.85	0.35	มากที่สุด

คณะผู้วิจัยจึงได้ทำแบบสอบถาม เพื่อให้ผู้อำนวยการโรงเรียน ครู และนักเรียน ทำการประเมินโครงการและกิจกรรมของรูปแบบ ตามตารางที่ 6 ดังต่อไปนี้

ตารางที่ 6 : แสดงข้อมูลความพึงพอใจของผู้ผู้อำนวยการโรงเรียน ครู และนักเรียนที่มีต่อโครงการ รายด้านและรายข้อคำถาม

1. ด้านกระบวนการ/ขั้นตอนการให้บริการ		μ	σ	การแปลผล
1	การประชาสัมพันธ์และแจ้งข้อมูลการจัดอบรม	4.13	0.95	มาก
2	ความเหมาะสมของสถานที่	4.30	0.76	มาก
3	ความเหมาะสมของระยะเวลา	4.09	0.86	มาก
4	ความเหมาะสมของช่วงเวลาที่จัด	4.23	0.83	มาก
5	การจัดลำดับขั้นตอนของกิจกรรม	4.16	0.87	มาก
	รวม	4.18	0.07	มาก
2. ด้านคณะผู้วิจัย/พระวิทยากร				
6	ความรอบรู้ในเนื้อหาของผู้วิจัย/พระวิทยากร	4.27	0.90	มาก
7	ความสามารถในการถ่ายทอดความรู้	4.39	0.76	มาก
8	การตอบคำถาม	4.04	0.87	มาก
9	ความเหมาะสมของผู้วิจัย/วิทยากรในภาพรวม	4.20	0.82	มาก
	รวม	4.22	0.07	มาก
3. ด้านการอำนวยความสะดวก				
10	เอกสารประกอบ	4.13	1.06	มาก
11	โสตทัศนูปกรณ์	3.98	0.98	มาก
	รวม	4.05	0.06	มาก
4. ด้านคุณภาพในการให้บริการ				
12	ท่านได้รับความรู้ แนวคิด ทักษะและประสบการณ์ใหม่ๆ จากการอบรม	4.63	0.52	มากที่สุด
13	ท่านสามารถนำสิ่งที่ได้รับจากโครงการ/กิจกรรมนี้ไปใช้ในการดำเนินชีวิตได้	4.55	0.57	มากที่สุด
14	สิ่งที่ท่านได้รับจากโครงการ/กิจกรรมครั้งนี้ตรงตามความคาดหวังของท่านหรือไม่	4.27	0.77	มาก
15	สัดส่วนระหว่างการผลิตอบรมภาคทฤษฎีกับภาคปฏิบัติมีความ	4.39	0.78	มาก

	เหมาะสม			
16	โครงการ/กิจกรรมในหลักสูตรเอื้ออำนวยต่อการเรียนรู้และพัฒนาความสามารถของท่านหรือไม่	4.39	0.73	มาก
17	ประโยชน์ที่ท่านได้รับจากโครงการ/กิจกรรม	4.46	0.76	มาก
	รวม	4.45	0.11	มาก
	เฉลี่ยรวม	4.23	0.02	มาก

จากตารางที่ 6 พบว่า ความพึงพอใจของผู้อำนวยการโรงเรียน ครู และนักเรียนมีต่อโครงการ โดยภาพรวม อยู่ในระดับมากทุกด้าน ค่าเฉลี่ยอยู่ที่ ($\mu = 4.23$, $\sigma = 0.02$) เมื่อพิจารณาจากมากไปหาน้อย พบว่า ด้านคุณภาพในการให้บริการ มีค่าเฉลี่ยอยู่ที่ ($\mu = 4.45$, $\sigma = 0.11$) รองลงมา ด้านผู้วิจัย/พระวิทยากร มีค่าเฉลี่ยอยู่ที่ ($\mu = 4.22$, $\sigma = 0.07$) รองลงมา ด้านกระบวนการ/ขั้นตอนการให้บริการ มีค่าเฉลี่ยอยู่ที่ ($\mu = 4.18$, $\sigma = 0.07$) และด้านการอำนวยความสะดวก มีค่าเฉลี่ยอยู่ที่ ($\mu = 4.05$, $\sigma = 0.06$) ตามลำดับ

สรุป รูปแบบการสร้างเสริมการเป็นพลเมืองดีเชิงพุทธบูรณาการ เป็นการนำเอาหลักไตรสิกขา มาบูรณาการเข้ากับแนวคิดสหวิทยา โดยมีพื้นฐานหลัก คือ การนำหลักไตรสิกขามาประยุกต์ออกแบบเชิงกิจกรรมอบรมเพื่อสร้างเสริมการเป็นพลเมืองดีของนักเรียน คณะผู้วิจัยเห็นว่าหลักไตรสิกขา มีสาระสำคัญในการพัฒนามนุษย์ให้สมบูรณ์ และอยู่ร่วมกันภายใต้สังคมเดียวกันได้อย่างมีความสุข ภายใต้องค์ประกอบของ ศีล สมาธิ และปัญญา ในบทบาทหน้าและความรับผิดชอบของตน ภายใต้กฎ ระเบียบ ข้อบังคับทางสังคม โดยยึดมั่นในคุณธรรมจริยธรรมและปฏิบัติหน้าที่ของตนอย่างเหมาะสม

บทที่ 5

สรุป อภิปรายผล และข้อเสนอแนะ

จากการศึกษาวิจัยเรื่อง “รูปแบบการสร้างเสริมการเป็นพลเมืองดีของนักเรียนเชิงพุทธบูรณาการ” มีวัตถุประสงค์ เพื่อศึกษาแนวคิดทฤษฎีเกี่ยวกับรูปแบบและการเสริมสร้างความเป็นพลเมืองดี เพื่อสร้างรูปแบบการเสริมสร้างความเป็นพลเมืองดีเชิงพุทธบูรณาการ เพื่อศึกษาผลการใช้รูปแบบการเสริมสร้างความเป็นพลเมืองดีของนักเรียน คณะผู้วิจัยได้ดำเนินการดังนี้

5.1 สรุปผลการวิจัย

จากการศึกษาเรื่อง รูปแบบการสร้างเสริมการเป็นพลเมืองดีของนักเรียนเชิงพุทธบูรณาการ สรุปได้ดังนี้

5.1.1 บทบาทหน้าที่การเป็นพลเมืองดีของนักเรียน

ผลการวิเคราะห์ข้อมูลเกี่ยวกับบทบาทการเป็นพลเมืองดีของนักเรียน พบว่า โดยภาพรวมอยู่ในระดับปานกลาง ($\mu = 3.48$ $\sigma = 0.01$) เมื่อพิจารณาเป็นรายด้าน พบว่า ด้านความรับผิดชอบต่อตนเองและสังคม อยู่ในระดับปานกลาง ($\mu = 3.49$ $\sigma = 0.06$) รองลงมา คือ ด้านเคารพผู้อื่น อยู่ในระดับปานกลาง ($\mu = 3.47$, $\sigma = 0.01$) เป็นต้น

5.1.2 รูปแบบการปรับเปลี่ยนพฤติกรรมก้าวร้าวของนักเรียนเชิงพุทธบูรณาการ

จากการที่ลงพื้นที่เก็บข้อมูลด้วยการสำรวจ การสอบถาม และการสัมภาษณ์ ประกอบกับการศึกษาจากเอกสารตำราทางวิชาการ เกี่ยวกับแนวคิดทฤษฎีบทบาทหน้าที่การเป็นพลเมืองดี และหลักการในทางพระพุทธศาสนา พบว่า รูปแบบการสร้างเสริมการเป็นพลเมืองดีของนักเรียนเชิงพุทธบูรณาการ เป็นรูปแบบกิจกรรมอบรมภายใต้กรอบแนวคิดตามหลักไตรสิกขา คือ ศีล สมาธิ และปัญญา เป้าหมายเพื่อการสร้างเสริมการเป็นพลเมืองดีของนักเรียน

5.1.3 ผลการใช้รูปแบบการสร้างเสริมการเป็นพลเมืองดีของนักเรียนเชิงพุทธบูรณาการ

ผลการวิเคราะห์การใช้รูปแบบการสร้างเสริมการเป็นพลเมืองดีของนักเรียนเชิงพุทธบูรณาการ พบว่า โดยภาพรวมอยู่ในระดับปานกลาง ($\mu = 3.48$ $\sigma = 0.01$) หลังการใช้รูปแบบการสร้างเสริมการเป็นพลเมืองดีของนักเรียนเชิงพุทธบูรณาการ พบว่า นักเรียนมีการปรับเปลี่ยนพฤติกรรมอยู่ในระดับมาก ($\mu = 4.22$, $\sigma = 0.01$) แสดงให้เห็นถึงการปรับเปลี่ยนพฤติกรรมของนักเรียนและการรับผิดชอบต่อบทบาทหน้าที่เพิ่มขึ้น

5.2 อภิปรายผลการวิจัย

5.2.1 บทบาทหน้าที่การเป็นพลเมืองดีของนักเรียน

ผลการวิเคราะห์ข้อมูลส่วนบุคคล พบว่า ส่วนมากเป็นนักเรียนผู้ชาย จำนวน 146 คน คิดเป็นร้อยละ 97.33 ผู้หญิง จำนวน 4 คน คิดเป็นร้อยละ 2.66 เมื่อจำแนกตามระดับชั้น พบว่า ระดับ ม.1 มีนักเรียนจำนวน 39 คน คิดเป็นร้อยละ 26 ระดับ ม.2 มีนักเรียนจำนวน 49 คน คิดเป็นร้อยละ 32.66 และระดับ ม.3 มีนักเรียนจำนวน 62 คนคิดเป็นร้อยละ 41.33 ตามลำดับ

5.2.2 รูปแบบการสร้างเสริมการเป็นพลเมืองดีของนักเรียนเชิงพุทธบูรณาการ

จากการที่ลงพื้นที่เก็บข้อมูลด้วยการสำรวจ การสอบถาม และการสัมภาษณ์ ประกอบกับการศึกษาหนังสือเอกสารตำราทางวิชาการ เกี่ยวกับแนวคิดทฤษฎีการเป็นพลเมืองดี และหลักธรรมในทางพระพุทธศาสนา พบว่า รูปแบบการสร้างเสริมการเป็นพลเมืองดีของนักเรียนเชิงพุทธบูรณาการ เป็นการออกแบบกิจกรรมอบรมภายใต้กรอบแนวคิดตามหลักไตรสิกขา คือ ศีล สมาธิ และ ปัญญา โดยมีรูปแบบและกิจกรรม ดังต่อไปนี้

กิจกรรมด้าน (ศีล) สิ่งที่ต้องการพัฒนาด้านศีล เป็นกิจกรรมเพื่อให้นักเรียนได้เรียนรู้ในการอยู่ร่วมกันอย่างมีความสุขด้วยการสร้างมนุษยสัมพันธ์ที่ดีต่อกัน มีความสมัครสมานสามัคคี และเห็นคุณค่าของผู้อื่น

กิจกรรมด้าน (สมาธิ) สิ่งที่ต้องการพัฒนาด้านสมาธิ เป็นกิจกรรมเพื่อให้นักเรียนได้เรียนรู้และเข้าใจเกี่ยวกับบทบาทหน้าที่และความสำคัญของการเป็นพลเมืองดี รู้จักควบคุมสภาวะของอารมณ์ เพื่อพัฒนาจิตใจไม่ให้หวั่นไหวต่อสิ่งเร้าที่เข้ามากระทบจิตใจ

กิจกรรมด้าน (ปัญญา) สิ่งที่ต้องการพัฒนาด้านปัญญา เป็นกิจกรรมเพื่อให้นักเรียนได้เรียนรู้ ทักษะในการคิดวิเคราะห์และตัดสินใจแก้ปัญหาอันไม่พึงประสงค์ ที่จะส่งผลต่อวิถีชีวิต ในการอยู่ร่วมกับสังคมได้อย่างมีความสุข

5.2.3 ผลการทดลองรูปแบบการสร้างเสริมการเป็นพลเมืองดีของนักเรียนเชิงพุทธบูรณาการ

จากตารางที่ 5 พบว่า บทบาทหน้าที่การเป็นพลเมืองดีของนักเรียน หลังเข้าร่วมกิจกรรม โดยภาพรวม อยู่ในระดับมาก ($\mu = 4.22$, $\sigma = 0.01$) เมื่อพิจารณาในแต่ละด้าน จากมากไปหาน้อย พบว่า ด้านการเคารพผู้อื่น อยู่ในระดับมาก ($\mu = 4.25$, $\sigma = 0.01$) รองลงมา คือ ด้านความรับผิดชอบต่อตนเองและสังคม อยู่ในระดับมาก ($\mu = 4.18$, $\sigma = 0.12$) ตามลำดับ

4.3.5 ผลการเปรียบเทียบบทบาทหน้าที่การเป็นพลเมืองดีของนักเรียน ก่อนและหลังตามตารางที่ปรากฏดังต่อไปนี้

5.3.2 ข้อเสนอแนะเชิงปฏิบัติการ

1. การจัดกิจกรรมอบรมให้มีความหลากหลาย ภายใต้รูปแบบการสร้างเสริมการเป็นพลเมืองดีของนักเรียนเชิงพุทธบูรณาการ โดยการนำหลักไตรสิกขามาดัดแปลงให้เหมาะสมกับกิจกรรม

2. คณะครู ควรนำรูปแบบดังกล่าวไปปรับปรุงให้เหมาะสมกับนักเรียนแต่ละช่วงชั้นได้เรียนรู้

3. คณะครู ควรมีการติดตาม สังเกตและประเมินพฤติกรรมหรือการเปลี่ยนแปลงภายใต้บทบาทการเป็นพลเมืองดีของนักเรียนอย่างต่อเนื่อง

5.3.3 ข้อเสนอแนะเพื่อการทำวิจัยครั้งต่อไป

การลงพื้นที่ในการทำวิจัยครั้งนี้ คณะผู้วิจัยมุ่งศึกษาในประเด็นบทบาทหน้าที่การเป็นพลเมืองดีของนักเรียน รูปแบบการสร้างเสริมการเป็นพลเมืองดีเชิงพุทธบูรณาการ แต่ยังมีประเด็นที่น่าสนใจต่อการศึกษาค้นคว้า ให้เป็นประโยชน์แก่นักเรียนและเยาวชนอีกมากมาย คณะผู้วิจัยจึงขอเสนอประเด็นในการทำวิจัยครั้งต่อไป ดังนี้

1. การมีส่วนร่วมในการสร้างวัฒนธรรมการอยู่กันอย่างมีความสุข เพื่อป้องกันปัญหาทางสังคมที่จะเกิดขึ้นกับนักเรียน

2. สมာธิบำบัดกับการควบคุมอารมณ์ความรุนแรงของนักเรียนเชิงสร้างสรรค์

บรรณานุกรม

(1) หนังสือ

กระทรวงศึกษาธิการ. พระราชบัญญัติการศึกษาแห่งชาติ พ.ศ. 2542 และที่แก้ไขเพิ่มเติม (ฉบับที่

2) พ.ศ. 2545 พร้อมกฎกระทรวงที่เกี่ยวข้อง และพระราชบัญญัติการศึกษาภาค
บังคับ พ.ศ. 2545. กรุงเทพมหานคร: กระทรวงศึกษาธิการ, 2545.

คณะกรรมการนโยบายปฏิรูปการศึกษาในทศวรรษที่สอง ด้านพัฒนาการศึกษาเพื่อสร้างความเป็น
พลเมืองดี. ยุทธศาสตร์พัฒนาการศึกษาเพื่อสร้างความเป็นพลเมือง พ.ศ. 2553-2561.
กรุงเทพมหานคร: สำนักนโยบายด้านพัฒนาคุณภาพและมาตรฐานการศึกษา สำนักงาน
เลขาธิการสภาการศึกษา กระทรวงศึกษาธิการ, 2554.

ทิพย์พาพร ตันตีสุนทร. การศึกษาเพื่อสร้างพลเมือง. พิมพ์ครั้งที่ 4. กรุงเทพมหานคร: สถาบัน
นโยบายศึกษา, พ.ศ. 2558.

ทิตินา แชมมณี. รูปแบบการเรียนการสอน : ทางเลือกที่หลากหลาย. พิมพ์ครั้งที่ 6.
กรุงเทพมหานคร : จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, 2556.

ปริญญา เทวานฤมิตรกุล. การศึกษาเพื่อสร้างพลเมือง. กรุงเทพมหานคร: นามมีบุ๊คส์พับลิเคชันส์,
2555.

พระเทพโสภณ (ประยูร ธมฺมจิตฺโต). ทิศทางการศึกษาไทย. พิมพ์ครั้งที่ 2. กรุงเทพมหานคร : มหา
จุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, 2546.

พระธรรมโกศาจารย์ (ประยูร ธมฺมจิตฺโต). พุทธศาสนากับปรัชญา. กรุงเทพมหานคร :
อมรินทร์พริ้นติ้งกรุ๊ป, 2533.

พระธรรมปิฎก (ป.อ. ปยุตฺโต). การศึกษาเครื่องมือพัฒนาที่ยังต้องพัฒนา. พิมพ์ครั้งที่ 2.
กรุงเทพมหานคร : สหธรรมิก จำกัด, 2541.

พระธรรมปิฎก (ป.อ. ปยุตฺโต., ธรรมกับการพัฒนาชีวิต. พิมพ์ครั้งที่ 2. กรุงเทพมหานคร: สหธรรมิก,
2539.

พระพรหมคุณภรณ์ (ป.อ. ปยุตฺโต). หลักแม่บทของการพัฒนาตน. พิมพ์ครั้งที่ 15. กรุงเทพมหานคร:
มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, 2546.

_____. หัวใจพระพุทธศาสนา. พุทธจักร. ปีที่ 61 ฉบับที่ 5. พฤษภาคม 2550.

_____. พระธรรม (ฉบับเดิม). พิมพ์ครั้งที่ 11. กรุงเทพมหานคร: ดวงแก้ว, 2544.

_____. พจนานุกรมพุทธศาสตร์ ฉบับประมวลธรรม. พิมพ์ครั้งที่ 34. นนทบุรี :
บริษัท เอส.อาร์.พริ้นติ้ง แมสโปรดักส์ จำกัด, 2554.

- _____ . **พุทธธรรม ฉบับปรับปรุง และขยายความ**. กรุงเทพมหานคร: มหาวิทยาลัย
มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, 2552.
- พระพุทโธษาจารย์., **วิสุทธิมรรคแปล ภาค 1 ตอน 1** พิมพ์ครั้งที่ 8, (กรุงเทพมหานคร : มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, 2538), หน้า 4, 9-12.
- พระมหาสุทิตย์ อากาศโร (อบอู่่น) และคณะ. **สุขที่ได้ธรรม**. นนทบุรี: บริษัท ดีไซน์ ดีไลท์ จำกัด, 2556.
- พระมหาสุทิตย์ อากาศโร และคณะ. **CSR เชิงพุทธ**. สถาบันวิจัยพุทธศาสตร์: มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, 2557.
- พระอุปัชฌาย์. **วิมุตติมรรค**. แปลโดย พระเทพโสภณ (ประยูร ธมฺมจิตฺโต) และคณะ. กรุงเทพมหานคร: มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, 2548.
- พฤทธิสาร ชุมพล. และเอก ตั้งทรัพย์วัฒนา. **คำและความคิดในรัฐศาสตร์ร่วมสมัย เล่ม 2**. กรุงเทพมหานคร: สำนักพิมพ์แห่งจุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, 2551.
- พิสนุ พองศรี. **การประเมินทางการศึกษา : แนวคิดสู่การปฏิบัติ**. พิมพ์ครั้งที่ 2. กรุงเทพมหานคร : เทียมฟ้าการพิมพ์, 2549.
- พุทธทาสภิกขุ. **การศึกษาสมบูรณ์แบบ : คือวงกลมที่คุ้มครองโลกถึงที่สุด**. กรุงเทพมหานคร: อุษากการพิมพ์, 2549.
- มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย. **พระไตรปิฎกภาษาไทยฉบับมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย**. กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, 2539.
- เยาวดี รามชัยกุล วิบูลย์ศรี. **การประเมินโครงการ แนวคิด และแนวปฏิบัติ**. พิมพ์ครั้งที่ 3. กรุงเทพมหานคร : จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, 2546.
- ราชบัณฑิตยสถาน. **พจนานุกรม ฉบับราชบัณฑิตยสถาน พ.ศ. 2542**. กรุงเทพมหานคร: นานมีบุ๊คส์พับลิชเคชั่นส์, 2546.
- ล้วน สายยศ และอังคณา สายยศ. **เทคนิคการวัดผลการเรียนรู้**. กรุงเทพมหานคร: สุวีริยาสาส์นการพิมพ์, 2543.
- ลัดดา ตั้งสุภาชัย. **ทศวรรษการเฝ้าระวังทางวัฒนธรรม**. กรุงเทพมหานคร: ศูนย์เฝ้าระวังทางวัฒนธรรม, 2553.
- ลัดดา ตั้งสุภาชัย. **ทศวรรษการเฝ้าระวังทางวัฒนธรรม**. กรุงเทพมหานคร: ศูนย์เฝ้าระวังทางวัฒนธรรม, 2553.
- สมพร เทพสิทธิ์า. **ขัดเกลาทางสังคม**. กรุงเทพมหานคร: สมชายการพิมพ์, 2541.
- สมหวัง พิธิยานุวัฒน์. **บทสรุปของผู้บริหารโครงการศึกษาวิจัยเรื่อง การปฏิรูปการเรียนการสอนระดับอุดมศึกษา**. กรุงเทพมหานคร: ศุภสภาลาดพร้าว, 2544.

สำนักงานคณะกรรมการการศึกษาแห่งชาติ สำนักงานนายกรัฐมนตรี. **พระราชบัญญัติการศึกษาแห่งชาติ พ.ศ. 2542 และแก้ไขเพิ่มเติม ฉบับที่ 2 พ.ศ. 2545.** กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์สำนักงานคณะกรรมการการศึกษาแห่งชาติ, 2545.

สำนักงานคณะกรรมการพัฒนาการเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ สำนักงานนายกรัฐมนตรี. **แผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ ฉบับที่ 12 (พ.ศ. 2560-2564).** ประกาศ ณ วันที่ 29 ธันวาคม พ.ศ. 2549.

สำนักงานปลัดกระทรวงศึกษาธิการ กระทรวงศึกษาธิการ. **แผนพัฒนาการศึกษาของกระทรวงศึกษาธิการฉบับที่ 12. พ.ศ. 2560 - 2564.**

เอนก เหล่าธรรมทัศน์. **การเมืองภาคพลเมือง.** กรุงเทพมหานคร: สถาบันพระปกเกล้า, พ.ศ. 2554.

(2) งานวิจัย

กิตติคม คาวีรัตน์, “การพัฒนารูปแบบการจัดการเรียนรู้เชิงประสบการณ์เพื่อสร้างเสริมสุขภาพสำหรับนักศึกษา มหาวิทยาลัยราชภัฏ”. **ปรัชญาดุษฎีบัณฑิต. บัณฑิตวิทยาลัย :** มหาวิทยาลัยศิลปากร, 2553.

จิตานันท์ สัตตรัตน์พรรณ. **รายงานวิจัย.** “การรับรู้ความเป็นพลเมืองดีอาเซียนของนักเรียนชั้นประถมศึกษาปีที่ 6 โรงเรียนวัดนาเอี้ยง จังหวัดลำปาง. มหาวิทยาลัยเชียงใหม่, 2556.

ธัญธัช วิภัติภูมิประเทศ. **รายงานการวิจัย.** ความเป็นพลเมืองในระบอบประชาธิปไตยของนักศึกษา มหาวิทยาลัยธุรกิจบัณฑิต. มหาวิทยาลัยธุรกิจบัณฑิต, พ.ศ. 2556.

สำนักงานเลขาธิการสภาการศึกษา. **รายงานการวิจัย.** เพื่อจัดทำข้อเสนอเชิงนโยบายการพัฒนาการศึกษาเพื่อสร้างความเป็นพลเมือง. กรุงเทพมหานคร: บริษัทพริกหวานกราฟฟิก, 2559.

สำนักนโยบายและยุทธศาสตร์ สำนักงานปลัดกระทรวงศึกษาธิการ. **รายงานการวิจัย.** การศึกษาความเป็นพลเมืองของผู้เรียนในสถานศึกษาสังกัดกระทรวงศึกษาธิการ. ม.ป.พ. พ.ศ. 2560.

สุนีย์ ธีรวิรุฬห์. การศึกษารายกรณีนักเรียนที่มีพฤติกรรมก้าวร้าวในเขตกรุงเทพมหานคร. **รายงานการวิจัย, จิตวิทยาการแนะแนว.** บัณฑิตวิทยาลัย: มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ, 2542.

อรุณวรรณ บุญเทียบพิชัยพร. “การพัฒนาทักษะชีวิตของเยาวชนด้วยพุทธภavana : กรณีศึกษาค่ายคุณธรรมวัดอุโมงค์”. **วิทยานิพนธ์พุทธศาสตรมหาบัณฑิต. บัณฑิตวิทยาลัย:** มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, 2549.

พระครูวีระญาณสุนทร (จรินทร์ ออบคำ). “การพัฒนาทรัพยากรมนุษย์ตามหลักไตรสิกขา : กรณีศึกษา วัดตากฟ้า จังหวัดนครสวรรค์”. **วิทยานิพนธ์พุทธศาสตรมหาบัณฑิต**. บัณฑิตศึกษา : มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, 2554.

พระมหาบรรจง จันทคุตโต (แผ่นทอง). “คุณภาพการจัดการศึกษาแก่เด็กและเยาวชนตามหลัก ไตรสิกขา: กรณีศึกษา ศูนย์ศึกษาพุทธศาสนาวินิจฉัยวัดสวนดอก จังหวัดเชียงใหม่”, **วิทยานิพนธ์พุทธศาสตรมหาบัณฑิต**, (บัณฑิตวิทยาลัย: มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, 2550.

พระอนุสรณ์ กิตติวณโณ. **พุทธศาสตร์คุณิพนธ์**. รูปแบบการปรับเปลี่ยนพฤติกรรมความก้าวร้าว ของนักเรียนเชิงพุทธบูรณาการ. บัณฑิตศึกษา: มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, พ.ศ. 2561.

(3) บทความ

พริณฎา หลวงเทพ. และคณะ. “การให้ความหมาย ที่มาของความหมาย และการปฏิบัติตนในการเป็น พลเมืองดีของนักศึกษาคณะวิทยาการจัดการมหาวิทยาลัยศิลปากร วิทยาเขตสารสนเทศ เพชรบุรี” *Veridian E-Journal Silpakorn University*. ปีที่ 6 ฉบับที่ 3. กันยายน-ธันวาคม 2556.

พลศักดิ์ อุดมโกชน์ และคณะ. “การให้ความหมาย ที่มาของความหมาย และแนวทางการปฏิบัติใน ความเป็นพลเมืองดีของนักเรียนชั้นมัธยมศึกษาปีที่ 6 โรงเรียนกีฬาเทศบาลนครนครปฐม จังหวัดปฐม”. *Veridian E-Journal*” ปีที่ 6 ฉบับที่ 3. กันยายน-ธันวาคม 2556.

(4) ภาษาต่างประเทศ

Banks. J. A. Ed. **Diversity and Citizenship Education: Global Perspective**. San Francisco. CA: John Wiley & Sons, 2004.

Keeves. **Educational research methodology and measurement**. An interntional Handbook Oxford : Pergaman Press, 1988.

Keeves. Peter J. **Educational research methodology. and measurement: An international handbook**. Oxford. England: Pergamon Press, 1988.

Ministry of Education. **Syllabus Character and Citizenship Education Primary**. Singapore: Ministry of Education, 2014.

Robbins. **Organizational behavior : Concept. controversies and appllcation** 6th ed. New Jersey: Practice Hall, 1993.

Smith, R.H. & Others. **Management : Making Organizations Perform**” New York : Macmillan, 1980.

Wilson, K. & Morren, E.B. **Systems Approach for Improvement in Agriculture and Resource Management.** New York: Macmillan Publishing, 1990.

ภาคผนวก ก

รายชื่อผู้ทรงคุณวุฒิ หนังสือขอความอนุเคราะห์ตรวจสอบเครื่องมือในการวิจัย
และขออนุเคราะห์ใช้เครื่องมือวิจัย

รายชื่อผู้เชี่ยวชาญตรวจสอบเครื่องมือที่ใช้ในการวิจัย

๑. พระครูสุนทรธรรมนิทัศน์, ผศ.ดร.	ผู้อำนวยการวิทยาลัยสงฆ์แพร่
๒. ผศ.ดร. สมจิต ขอนวงศ์	ผู้อำนวยการสำนักวิทยาลัยสงฆ์แพร่
๓. ผศ.ชลธิชา จิรภาคพงศ์	อาจารย์คณะครุศาสตร์ วิทยาลัยสงฆ์แพร่

บันทึกข้อความ

ส่วนงาน สำนักวิทยาลัยสงฆ์แพร่ โทรศัพท์ ๐๕๔-๖๖๕๘๕ ต่อ ๔๐๒

ที่ อว. ๘๐๔๓.๘.๑.(๓) / ๐๓ วันที่ ๒๐ สิงหาคม ๒๕๖๓

เรื่อง ขออนุมัติเคราะห์ในการตรวจเครื่องมือวิจัย

กราบเรียน พระครูสุนทรธรรมนิทัศน์, ผศ.ดร.

สิ่งที่ส่งมาด้วย ๑ แบบสอบถามงานวิจัย จำนวน ๑ ฉบับ

ด้วยกระผม พระอนุสรณ์ กิตติวัฒนโณ, ดร. อาจารย์ประจำสาขาวิชา
พระพุทธศาสนาวិทยาลัยสงฆ์แพร่ ได้รับงบประมาณในการดำเนินงานทำวิจัยจากกองทุนวิจัยวิทยา
เขตแพร่ เรื่อง “รูปแบบการสร้างเสริมการเป็นพลเมืองดีของนักเรียนเชิงพุทธบูรณาการ”

ดังนั้น เพื่อให้การดำเนินการวิจัยเป็นไปด้วยความเรียบร้อยสมบูรณ์ กระผม ได้
พิจารณาเห็นว่า ท่านเป็นผู้มีความรู้ ความเชี่ยวชาญในลักษณะงานวิจัยดังกล่าว จึงใคร่ขอความ
อนุเคราะห์จากท่าน ในการตรวจสอบและให้คำแนะนำเพื่อปรับปรุงเครื่องวิจัย ดังเอกสารแนบมา
พร้อมนี้

จึงกราบเรียนมาเพื่อขออนุมัติเคราะห์ในการตรวจเครื่องมือและขอขอบคุณมา
ณ โอกาสนี้

(พระอนุสรณ์ กิตติวัฒนโณ, ดร.)

หัวหน้าโครงการวิจัย

บันทึกข้อความ

ส่วนงาน สำนักวิทยาลัยสงฆ์แพร่ โทรศัพท์ ๐๕๕-๖๔๖๕๘๕ ต่อ ๔๐๒
ที่ อว. ๘๐๔๓.๘.๑.(๓) / ๐๓ วันที่ ๒๐ สิงหาคม ๒๕๖๓
เรื่อง ขอความอนุเคราะห์ในการตรวจเครื่องมือวิจัย

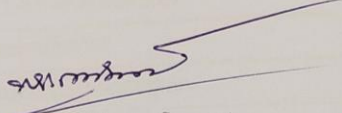
เจริญพร ผศ.ดร.สมจิต ขอนวงศ์

สิ่งที่ส่งมาด้วย ๑ แบบสอบถามงานวิจัย จำนวน ๑ ฉบับ

ด้วยอาตมาภาพ พระอนุสรณ์ กิตติวัฒนโธ, ดร. อาจารย์ประจำสาขาวิชา
พระพุทธศาสนาวិทยาลัยสงฆ์แพร่ ได้รับงบประมาณในการดำเนินงานทำวิจัยจากกองทุนวิจัยวิทยาเขตแพร่
เรื่อง “รูปแบบการสร้างเสริมการเป็นพลเมืองดีของนักเรียนเชิงพุทธบูรณาการ”

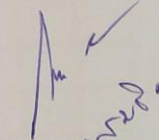
ดังนั้น เพื่อให้การดำเนินการวิจัยเป็นไปด้วยความเรียบร้อยสมบูรณ์ อาตมาภาพ ได้
พิจารณาเห็นว่า ท่านเป็นผู้มีความรู้ ความเชี่ยวชาญในลักษณะงานวิจัยดังกล่าว จึงใคร่ขอความอนุเคราะห์จาก
ท่าน ในการตรวจสอบและให้คำแนะนำเพื่อปรับปรุงเครื่องวิจัย ดังเอกสารแนบมาพร้อมนี้

จึงเจริญพรมมาเพื่อขอความอนุเคราะห์ในการตรวจเครื่องมือและขอขอบคุณมา ณ
โอกาสนี้

(พระอนุสรณ์ กิตติวัฒนโธ, ดร.)

หัวหน้าโครงการวิจัย

Mr. Anusorn Kittiwantho

Asst. Prof. Dr. Somjit Khonwong

บันทึกข้อความ

ส่วนงาน สำนักวิทยาลัยสงฆ์แพร่ โทรศัพท์ ๐๕๔-๖๔๖๕๘๕ ต่อ ๔๐๒

ที่ อว. ๘๐๔๓.๘.๑.(๓) / ๐๓ วันที่ ๒๐ สิงหาคม ๒๕๖๓

เรื่อง ขอบความอนุเคราะห์ในการตรวจเครื่องมือวิจัย

เจริญพร ผศ.ชลธิชา จิรภักคพงศ์

สิ่งที่ส่งมาด้วย ๑ แบบสอบถามงานวิจัย จำนวน ๑ ฉบับ

ด้วยอาตมาภาพ พระอนุสรณ์ กิตติวัฒนโธ, ดร. อาจารย์ประจำสาขาวิชา
พระพุทธศาสนาวิทยาลัยสงฆ์แพร่ ได้รับงบประมาณในการดำเนินงานทำวิจัยจากกองทุนวิจัยวิทยาเขตแพร่
เรื่อง “รูปแบบการสร้างเสริมการเป็นพลเมืองดีของนักเรียนเชิงพุทธบูรณาการ”

ดังนั้น เพื่อให้การดำเนินการวิจัยเป็นไปด้วยความเรียบร้อยสมบูรณ์ อาตมาภาพ ได้
พิจารณาเห็นว่า ท่านเป็นผู้มีความรู้ ความเชี่ยวชาญในลักษณะงานวิจัยดังกล่าว จึงใคร่ขอความอนุเคราะห์จาก
ท่าน ในการตรวจสอบและให้คำแนะนำเพื่อปรับปรุงเครื่องมือวิจัย ดังเอกสารแนบมาพร้อมนี้

จึงเจริญพรมมาเพื่อขอความอนุเคราะห์ในการตรวจเครื่องมือและขอขอบคุณมา ณ
โอกาสนี้

(พระอนุสรณ์ กิตติวัฒนโธ, ดร.)

หัวหน้าโครงการวิจัย

มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย วิทยาเขตแพร่
 ๑๑๑ หมู่ ๕ ตำบลแม่คำมี อำเภอเมืองแพร่ จังหวัดแพร่ ๕๔๐๐๐
 โทรศัพท์ ๐-๕๔๖๔-๖๕๔๕ โทรสาร ต่อ ๕๐๕
 www.Mcuphrae.com E-mail : mcuphrae111@gmail.com

ที่ อว. ๘๐๔๓.๘.๑.(๓) / ๐๔

๒๘ สิงหาคม ๒๕๖๓

โรงเรียนท่าข้ามวิทยาคม
 รับที่..... 199
 วันที่. 28 ส.ค. 2563
 เวลา..... 12.00 น.

เรื่อง ขออนุญาตเคราะห้แจกแบบสอบถาม ประกอบงานวิจัย

เจริญพร ผู้อำนวยการโรงเรียนท่าข้ามวิทยาคม

ด้วย อาตมภาพ พระอนุสรณ์ กิตติวณฺโณ, ดร. พร้อมด้วยคณะ อาจารย์ประจำสาขาวิชา
 พระพุทธศาสนา มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย วิทยาเขตแพร่ ได้ทำการวิจัย เรื่อง “รูปแบบการ
 สร้างเสริมการเป็นพลเมืองดีของนักเรียนเชิงพุทธบูรณาการ” เพื่อให้โครงการงานวิจัยดังกล่าว บรรลุตาม
 วัตถุประสงค์ และนโยบายของมหาวิทยาลัย

ดังนั้น เพื่อให้การดำเนินงานวิจัยเป็นไปด้วยความเรียบร้อยสมบูรณ์ อาตมภาพพร้อมด้วยคณะ
 จึงใคร่ขออนุญาตเคราะห้เข้าสัมภาษณ์และแจกแบบสอบถามในสถานศึกษาของท่าน โดยคณะผู้วิจัยจะเข้าไป
 เก็บข้อมูลด้วยตนเอง

จึงเจริญพรมาเพื่อทราบและพิจารณาให้ความอนุเคราะห้ และขออนุโมทนาขอบคุณมา ณ โอกาสนี้

เรียน ผู้อำนวยการโรงเรียน

- เพื่อโปรดทราบ
- เห็นสมควรมอบให้ ดร.สุวิมลทิพย์
 - กลุ่มบริหารวิชาการ
 - กลุ่มบริหารงบประมาณ
 - กลุ่มบริหารงานบุคคล
 - กลุ่มบริหารทั่วไป
 - อื่นๆ

รับทราบ

เจริญพร

พระอนุสรณ์ กิตติวณฺโณ

(พระอนุสรณ์ กิตติวณฺโณ,ดร.)

หัวหน้าโครงการวิจัย

ทราบ

เห็นสมควรมอบให้

- กลุ่มบริหารวิชาการ
- กลุ่มบริหารงบประมาณ
- กลุ่มบริหารงานบุคคล
- กลุ่มบริหารทั่วไป
- อื่นๆ ดร.สุวิมลทิพย์

ผู้ประสานงาน

พระอนุสรณ์ กิตติวณฺโณ, ดร.

โทรศัพท์ ๐๖-๒๒๔๖-๔๕๓๕

ดร.สุวิมลทิพย์

31 ส.ค. 63

มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย วิทยาเขตแพร่
 ๑๑ หมู่ ๕ ตำบลแม่คำมี อำเภอเมืองแพร่ จังหวัดแพร่ ๕๔๐๐๐
 โทรศัพท์ ๐-๕๔๖๕-๖๕๕๕ โทรสาร ต่อ ๕๐๔
 www.Mcuphrae.com E-mail : mcuphrae111@gmail.com

รับ ๑๗๖๕
 วันที่ 31 ต.ค. 2563

ที่ อว. ๘๐๔๓.๘.๑.(๓) / ๐๕

๑ กันยายน ๒๕๖๓

เรื่อง ขอความอนุเคราะห์ทดลองเครื่องมือเพื่องานวิจัย

เจริญพร ผู้อำนวยการโรงเรียนสองพิทยาคม

สิ่งที่ส่งมาด้วย เครื่องมือการวิจัย จำนวน ๓๐ ชุด

ด้วย อาตมภาพ พระอนุสรณ์ กิตติวัฒนโธ, ดร. พร้อมด้วยคณะ อาจารย์ประจำสาขาวิชา
 พระพุทธศาสนา มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย วิทยาเขตแพร่ ได้ทำการวิจัย เรื่อง “รูปแบบการ
 สร้างเสริมการเป็นพลเมืองดีของนักเรียนเชิงพุทธบูรณาการ” เพื่อให้โครงการงานวิจัยดังกล่าว บรรลุตาม
 วัตถุประสงค์ และนโยบายของมหาวิทยาลัย

ดังนั้น อาตมภาพพร้อมด้วยคณะ จึงใคร่ขอความอนุเคราะห์นำเครื่องมือวิจัย มาทดลองกับนักเรียน
 กลุ่มตัวอย่าง ในระดับมัธยมศึกษาตอนต้น ในสถาบันการศึกษาของท่าน เพื่อหาความเชื่อมั่นและความ
 เที่ยงตรงของเครื่องมือดังกล่าว โดยคณะผู้วิจัยจะเข้าไปเก็บข้อมูลด้วยตนเอง

จึงเจริญพรมาทเพื่อทราบและพิจารณาให้ความอนุเคราะห์ และขออนุโมทนาขอบคุณมา ณ โอกาสนี้

เจริญพร

(Signature)

(พระอนุสรณ์ กิตติวัฒนโธ,ดร.)

หัวหน้าโครงการวิจัย

มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย วิทยาเขตแพร่

เรียน ผู้อำนวยการ
 - เพื่อโปรดทราบ

.....

.....

บริหารทั่วไป
 บริหารงบประมาณ
 บริหารวิชาการ
 บริหารบุคคล
 กิจกรรมนักเรียน

(Signature)
 ผู้ประสานงาน
 พระอนุสรณ์ กิตติวัฒนโธ, ดร.
 โทรศัพท์ ๐๖-๒๒๔๖-๔๕๓๕

ทราบ
 ดำเนินการตามเสนอ

.....

.....

(Signature) ผู้อำนวยการ
 ๘/๙/๖๓

มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย วิทยาเขตแพร่
 ๑๑๑ หมู่ ๕ ตำบลแม่คำมี อำเภอเมืองแพร่ จังหวัดแพร่ ๕๔๐๐๐
 โทรศัพท์ ๐-๕๔๖๔-๖๕๔๕ โทรสาร ต่อ ๕๐๘
 www.Mcuphrac.com E-mail : mcuphrac111@gmail.com

วันที่ 31 ต.ค. 2563

ที่ อว. ๘๐๔๓.๘.๑(๓) / ๐๕

๑ กันยายน ๒๕๖๓

เรื่อง ขอบความอนุเคราะห์ทดลองเครื่องมือเพื่องานวิจัย

เจริญพร ผู้อำนวยการโรงเรียนสองพิทยาคม

สิ่งที่ส่งมาด้วย เครื่องมือการวิจัย จำนวน ๓๐ ชุด

ด้วย อาตมภาพ พระอนุสรณ์ กิตติวัฒน์, ดร. พร้อมด้วยคณะ อาจารย์ประจำสาขาวิชา
 พระพุทธศาสนา มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย วิทยาเขตแพร่ ได้ทำการวิจัย เรื่อง “รูปแบบการ
 สร้างเสริมการเป็นพลเมืองดีของนักเรียนเชิงพุทธบูรณาการ” เพื่อให้โครงการงานวิจัยดังกล่าว บรรลุตาม
 วัตถุประสงค์ และนโยบายของมหาวิทยาลัย

ดังนั้น อาตมภาพพร้อมด้วยคณะ จึงใคร่ขอความอนุเคราะห์นำเครื่องมือวิจัย มาทดลองกับนักเรียน
 กลุ่มตัวอย่าง ในระดับมัธยมศึกษาตอนต้น ในสถาบันการศึกษาของท่าน เพื่อหาความเชื่อมั่นและความ
 เที่ยงตรงของเครื่องมือดังกล่าว โดยคณะผู้วิจัยจะเข้าไปเก็บข้อมูลด้วยตนเอง

จึงเจริญพรมมาเพื่อทราบและพิจารณาให้ความอนุเคราะห์ และขออนุโมทนาขอบคุณมา ณ โอกาสนี้

เรียน ผู้อำนวยการ
- เพื่อโปรดทราบ

บริหารทั่วไป
 บริหารงบประมาณ
 บริหารวิชาการ
 บริหารบุคคล
 กิจกรรมนักเรียน

อนุสรณ์
 ผู้ประสานงาน
 พระอนุสรณ์ กิตติวัฒน์, ดร.
 โทรศัพท์ ๐๖-๒๒๔๖-๔๕๓๕

เจริญพร

อนุสรณ์

(พระอนุสรณ์ กิตติวัฒน์,ดร.)

หัวหน้าโครงการวิจัย

มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย วิทยาเขตแพร่

ทราบ
 ดำเนินการตามเสนอ

ผู้อำนวยการ
วิไล

ภาคผนวก ข
รูปภาพประกอบการวิจัย

